Dobrossy István

Rang nélkül...

Dobrossy István

Rang nélkül...

Bán János tokaji internacionalista visszaemlékezései

Zrínyi Katonai Kiadó
Budapest, 1984

Lektorálta:
MILEI GYÖRGY

© Dobrossy István, 1984

ISBN 963 326 684 X

Ismeretségem Bán Jánossal

1978-ban, a munkásőrség Borsod megyei történetét bemutató kiállítás megnyitásakor találkoztam először Bán Jánossal. Rövid beszélgetésünk során több ember életét is gazdagon kitöltő élményeiről természetes egyszerűséggel, több mint nyolc évtizedes életútja bölcsességével villantott fel olyan részleteket, amelyek nemcsak a történészt ragadták meg, hanem az irodalmárt is lebilincselték volna. Búcsúzáskor egyszeri alkalomra, kötetlen beszélgetésre invitált Tokajba. Az első látogatásból következett a második, majd a harmadik. Egy idő után már sem a beszélgetéseket, sem az éveket nem számoltuk, mindig ott folytattuk, ahol korábban abbahagytuk. A visszaemlékezéseket rögzítő magnókazetták gyarapodása mutatta, hogy Bán János szinte kimeríthetetlen emlékekben, kifogyhatatlan – társadalmunk fejlődése mellett mindenkor elkötelezett alapállásból – a hibákat, hiányosságokat ostorozó, kristálytiszta logikával felállított véleményformálásban, meglátásokban, környezetét megszégyenítő aktivitásban, 85 évesen is tettrekészségben. A beszélgetések, az ismeretszerzés során egyre tisztábban rajzolódott ki előttem a forradalmár, az agitátor, a gyötrődő, a környezetéért mindig felelősséget érző ember történelmi tiszteletet parancsoló egyénisége.

Visszaemlékezéseit rendszerezni és kötetbe foglalva megírni azért éreztem szükségesnek, mert ő nem volt soha „nagy ember", nem tartozott a társadalmat, az eseményeket befolyásoló személyiségek „első sorába." Bán János a névtelen tíz-

ezrek és milliók közül csupán egy. „Egy" a rang és funkció nélküli közemberek, a történelem közkatonái közül. Egy azok közül, akiket a történelem erői sodortak, s akik magukat a sodrásban tudatosan is alakították. Bán János így vált hittel és meggyőződéssel átitatva megoldójává a rá bízott mindenkori „kis" feladatoknak. S ezáltal nemcsak tanújává válhatott a XX. század nagy történelmi eseményeinek, hanem névtelen alakítójává is.

Gazdag életút áll mögötte. A hétgyermekes uradalmi cseléd gyermeke előtt a nehéz és fájdalmas gyermekkor után, 18 éves korában tárulkozott ki először a világ. Ezt a sajátos kitárulkozást az első világháború jelentette számára: a sorozás, a frontvonal s a gyorsan bekövetkező hadifogság. A háború több százezer hadifoglyának egyikeként került a murmanszki vasútvonal építéséhez, majd innen, különböző hadifogoly-szállítmányokkal a jekatyerinburgi (Szverdlovszk), az omszki, a tomszki hadifogolytáborokba, s tovább Krasznojarszkba, Irkutszkba. Vörösgárdistaként megismerte Kun Bélát, harcolt Münnich Ferenc mellett, Jekatyerinburgban kivégzése előtt őrizte a cárt, részt vett a város környéki kuláklázadások leverésében. 1918–1919-ben a szovjethatalom védelmében számos Urál vidéki településen harcolt a cseh legionáriusok és fehérgárdista csapatok ellen. A Magyar Tanácsköztársaság leverése után, 1919 végén került haza, a híres-hírhedt csóti gyűjtő- és ellenőrző táboron keresztül. Rábizonyítani ugyan nem tudták, de miután sejtették, hogy sok ezer magyar vörösgárdistával együtt ő is részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harcaiban, nem volt számára hely és munkaalkalom Horthy Magyarországán. Hányattatásának keserű évtizedeiben megismerkedett a tokaji egyházi és főúri szőlő- és földbirtokok kisemmizett napszámosaival, a helyi kőbánya akkor vegyes poli-

tikai érdeklődésű, beállítottságú és **aktivitású** munkásaival, majd a felvilágosultabb, **politikailag** nyíltabb szemléletű nyíregyházi iparoslegényekkel, s talán jelképes, hogy ez az út elvezette az ózdi munkásság körébe. Természetesnek tűnhet, hogy a tiszta látású agitátort rövid idő alatt innen is elbocsátották. Tokajba visszakerülve kezdeményező szerepet vállalt a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének újjászervezésében, majd annak szétverése után az illegális pártmunkában. A felszabaduláskor egyik fogadója a Tokajba érkező szovjet csapatoknak, s egyik alapítója 1944 decemberében a Kommunista Párt helyi szervezetének. Részt vesz a földosztásban, s pártfeladatként végrehajtja az egyetlen tokaji üzem államosítását. Szervezi, majd később, 1956-ban vasvillával védi a közös vagyont, a tokaji termelőszövetkezetet. 1957-ben a munkásőrség megalakulásakor Tokajban az elsők között áll fegyverrel a munkáshatalom védelmére. Az eltelt negyedszázad alatt s napjainkban, 85 évesen is tetteivel és szavaival agitál.

Bán János a XX. század nagy eseményeinek tanúja, s tanúvallomása tényszerűen, saját életét nyomon követve bontakozik ki előttünk. Amit elmond, történelem. De talán annál is fontosabb az, ahogyan elmondja életét, hiszen ez utóbbiból érzékletesen tárulkozik ki az a társadalmi környezet, amelybe beleszületett, amelyben tevékenykedett. Az a társadalmi réteg, amelyet vállalt, s amelyet mindig is magáénak vallott. Ebben az osztályszemléletben gyökeredzik az a látásmód, ahogyan ő, a történelem egyszerű közkatonája megítélte az eseményeket.

Ez Bán János elmondását szükség szerint kiegészíti, forráskritika alá veszi, esetleg más szemtanú és kortárs viszaemlékezés-részleteivel hasonlítja össze. Sok esetben olyan részletek és epizódok is ide kerültek, amelyek szöveg között megzavarták

volna az elbeszélés gondolatmenetét. Úgy érzem, a visszaemlékezés ezzel teljesebbé, az időnkénti szubjektív meglátásokat objektív tényekkel összekeverve kerek egésszé formálódott.

Amikor három év közös munkája után tisztelettel és barátsággal gondolok vissza Bán Jánosra, s visszaemlékezését szeretettel ajánlom az olvasó figyelmébe, köszönetem fejezem ki Pap Miklósnak, a tokaji Helytörténeti Múzeum igazgatójának, aki kéziratait rendelkezésemre bocsátotta, nagy értékű gyűjteményi anyagával és pótolhatatlan, nélkülözhetetlen helyismeretével segítette munkámat, valamint Juhász Ferencnek, a Munkásőrség Borsod megyei Parancsnoksága munkatársának, aki minden alkalommal elkísért, s a beszélgetésekbe folyamatosan bekapcsolódva, de saját gyűjtésével is hozzájárult az emlékirat születéséhez.

Nehéz és fájdalmas gyermekkorom évtizedek szépítette emlékei

Amikor 1896-ban megszülettem, apám uradalmi cseléd volt, családunk pedig a Szabolcs megyei Gáván lakott. A cselédembernek se háza, se földje; élete a nyomor, az örökös vándorlás, a feje felett lebegő létbizonytalanság. Négyéves voltam, amikor fordult a század, s vele együtt, ki tudja, hogy jóra vagy rosszra, a családunk sorsa is. Apámat „elereszteték", új munkát, új fészket kellett keresnie. Nyíregyháza alatt, Nyírpazony és Oros között, egy Burger nevű zsidó bérlő tanyájára kerültünk. Oda szegődött apám uradalmi cselédnek. Itt nevelkedtem fel, itt is jártam iskolába a tanyához közel eső kis településre, Nyírpazonyra. Négy elemit végeztem. A helyet, ahol éltünk, Kismező-tanyának nevezték. Hosszú ideig éltünk itt, tizennyolc éves koromban, 1914-ben innen vonultam be katonának Nyíregyházára.

Apám munkájában, de családi életében is nagyon kemény, következetes és dolgos ember volt. Burger és az intézője is nagyon szerette szorgos munkájáért. Ez volt az oka viszonylag hosszú itttartózkodásunknak, mert akit nem kedveltek meg, annak egy év után kiadták az elbocsátó levelét. Emlékszem arra, hogy Szent Mihály-napkor az uraság „marasztalást" tartott, ami azt jelentette, hogy ekkor döntötte el, ki marad, kit küld el. Apám soha nem kapta meg a két-három napot, ami azt jelentette, hogy mehet új munka után.

A Kismező-tanyán telt szomorú gyermekkorom. A négy elemi elvégzése után tanulásról szó sem lehetett, mert szüleim szegények voltak és az én

pár fillér keresetemre is szüksége volt a családnak. A munkásembernek sem fizettek sokat, el lehet képzelni, mit kapott akkor egy gyerek. Nagy családdal és nagyon szegényesen éltünk, de ezért az életért is éjjel-nappal dolgozni kellett. Heten voltunk testvérek, így aztán kezdetben apám, a bátyám és én dolgoztunk. Én a családban a negyedik gyerek voltam, s amikor tehette, a két nővérem is besegített a munkába. A legidősebb bátyám a galíciai fronton esett el 1916-ban, az öcsém Csepelen halt meg a gyárban, azután volt még egy fiatalabb lány testvérem, majd a legkisebb öcsém, aki később szintén Csepelen dolgozott. Tanyai gyermekéveimre gondolva arra emlékszem, hogy apám a nyári hajnalokon, néhány órás alvás után mindig kettőnket költött, s ez mindmáig a keserű ébredések emlékeként maradt meg bennem.

Az uradalomnak volt földje bőven, így a magunkfajta embernek kevés pénzfizetés mellett kommenciós földet adott. Ez aztán röghöz kötötte a cselédembert, családjával együtt. Dolgoztunk hát látástól vakulásig az uradalomnak, műveltük a kommenciós földünket, meg aratás idején vállaltunk munkát a 11. vagy 12. keresztért, s ha még erőnk bírta, kapásban lehetett harmadost is fogni. Az apám, meg később a bátyám is, harmadában-negyedében rendszeresen vállalt kaszálnivalót. Amikor ennek ideje volt, apám már három órakor kiráncigált bennünket az ágyból. Sírva keltünk mindig, mert jó lett volna még egy kis pihenés, de hát nem lehetett. Apám szigorú ember volt, de ha visszagondolok arra az időre, belátom, hogy nem haragudott ránk – mint ahogy akkor gondoltuk –, hanem a javunkat akarta, meg a család megélhetését. Mindig vittük szerszámainkat, a vasvillát, a fagereblyét meg a szénahordó rudast is. A kapa, az elengedhetetlen kellék volt. A bátyám kaszált, mi pedig kapáltunk, amíg harmat volt. Ahogy az felszáradt, fogtuk a villát, mentünk forgatni. Ezt

befejeztük, vissza a kapa mellé. Ha a széna megszáradt, megváltozott a munka menete. Elkezdődött a gyűjtés; először csomókat raktunk, amit felénk petrencének vagy rudasnak neveztek, majd ezekből hordtuk össze a boglyát. Mire erre került a sor, már ránk esteledett. Ez nem is volt baj, mert ha volt egy kis nedvesség, nem töredezett annyira a széna, jobb lett a minősége. Úgy mondtuk, s azt tartották a régi öregek is, hogy harmaton kell boglyázni. Mint legkisebb, mindig én álltam a boglyán, az apám meg a bátyám rakták fel a szénát. Az álmosságtól sokszor majd leszédültem a boglyáról, pihenni kellett volna, de akkor a többieknek helyettem kell dolgozni. Mire befejeztük a boglya rakását, már sokszor virradt, s ezek a hajnalok mindig csontot fagyasztóak voltak. Hazamenve félájultan buktunk az ágyba, s ha ritkán szépet álmodtunk, annak sem tudhattuk meg a végét, mert apánk hangja óracsörgésként hasított belénk – ébredni kellett.

Az aratások feledhetetlen emlékként rögződtek belém. Súlyuk mindmáig nyomaszt. Ha látom most, hogy jó állapotban levő lábbelit eldobnak, eszembe jut, milyen örömet szerzett volna ez akkor nekünk. Örültünk annak, ha az ócska csizma szárát apánk megcsináltathatta bocskornak. Voltak olyan pásztoremberek, gulyások az uradalom szolgálatában, akik kevés élelemért, pálinkáért vitt anyagból megcsinálták a bocskort. De ilyen se került mindig, hiszen csizmaszár sem volt annyi, hogy mindenkinek jutott volna belőle bocskorra. Így aztán meggyűlt lábunk gyógyítgatása mind gyakoribb volt, hiszen a tarló szúrt, mint a tű. Vágott szúrt, minden szabad felületet sértett a lábunkon. Az aratás nem volt része a kommenciónak, arra külön szerződést kötött az uradalom a munkásokkal. Nagy volt az aratandó terület, így aztán bárki vállalhatott belőle, elszegődhetett részes aratásra. Bármennyire keserves is volt ez

a munka, mégis vállalni kellett, hiszen ez is pótolt valamit nagy családunk éves kenyerébe.

Az uradalom egyébként jól menő gazdaság volt, néhány jól fizető fő terménnyel. Elsősorban a rozs, a dohány és a kukorica termesztése volt jelentős, de jól fizetett a burgonya és a napraforgó is. A dohányt azért is említem elsőként, mert ennek a termesztése a tanyákon és a környező falvakban kialakított egy nagyon mozgékony, politizáló, ugyanakkor jól megfizetett, a falu népétől elkülönülő réteget. Ezek a feles dohányosok vagy dohánykertészek voltak, akik nem függtek annyira az uradalomtól, mint mi. A dohánykertészek itt az uradalomban, de másutt is, előnyt élveztek a többi munkással szemben. Nekik is volt kommenciós földjük, vállalhattak részes munkát, aratást is. Talán azért is lehettek ők bátrabbak, mert egyrészt jól megfizették őket, másrészt, ha valami nem tetszett nekik, gyorsan továbbálltak, hiszen a Nyírség nagy dohánytermesztő terület volt, minden gazdaságban szükség volt a jó dohánykertészre.

Míg a dohányt szakavatott, főként máshonnan jött vándorkertészek termesztették, addig minden mással az uradalomhoz kapcsolódó nincstelenek, kisparasztok, idénymunkások foglalkoztak. Közéjük tartozott az én családom is.

Szüleim mellett így aztán uradalmi cseléd voltam én is, 18 éves koromig. Együtt is éltünk, hiszen én viszonylag későn alapítottam családot. Napszámba jártam, évenként arattam, de dolgoztam rendszeresen a cséplőgép mellett is. Legelső vágyaim közé tartozott egy jó szakma megtanulása. Már befejeztem az iskolát – s erre nagyon jól visszaemlékszem –, az uradalmi tanyán felbukkant egy Krajnyák nevű nyíregyházi géplakatos. Ezzel az emberrel apám jó ismeretségbe került, így aztán dolgozhattam is mellette. Ez téli időre esett, amikor más munka nem volt. Az uradalom

nagy táblákban termesztett magnak való lóherét és lucernát, ezt csépeltük akkor, amikor más munka már nem akadt. Ez a vállalkozó kért el apámtól, hogy egyrészt segítek rajta, mert jól tudom „étetni" a gépet, másrészt a családnak is jó, mert a „fiúnak" télen is lesz munkája. Viszonylag gyorsan megtanultam, miként kell bánni a cséplőgéppel. Megkedvelt a mester, kérte is apámat, hogy engedjen el hozzá inasnak Nyíregyházára. Sajnos apám ezzel nem értett egyet, így aztán elkallódtam én is.

Családunk sora könnyebbre fordult a század első évtizedében, amikor apám kerülő lett. Akkoriban állandóan panaszkodott az uraság, hogy lopkodnak a földjeiről. Persze mindenki úgy élt, ahogy tudott.

Az uraság a szolgálatában levőknek külön cselédtanyáról gondoskodott. A mi tanyánk néhány nagy, hosszú épületből állott. Egy-egy épületben több család lakott. A rendszere az volt, hogy két családnak volt három helyisége. Két szélen voltak a szobák, s ezeket a közös pitvar kötötte össze. A pitvarban közös kemence volt, itt főzött a két család. Gyakran innen fűtötték a szobákat is, mert a szobákban nem volt külön tűzhely. Nálunk is meg a nagyobb tanyákon, ahol huszonöt-harminc család lakott együtt, a tanya közepén volt még egy külön kemence is, az úgynevezett tábori kemence. Ezt mi gyakran, alakjáról, boglyakemencének neveztük. Ebben sütötték a kenyeret, a görhét, a krumplit meg a tököt. Voltak olyan családok, akik szobájukban alakítottak ki ilyen kemencét. Fűtésukhöz az uradalom adta a megfelelő mennyiségű szalmát. A szobákban felépített boglyakemencét azért szerettük, mert nemcsak főzésre és fűtésre használhattuk, hanem kialakítható volt „sut" is, amelyben két-három gyerek elfért. Azok éjjel itt aludtak, nem kellett külön ágyról gondoskodni számukra.

Ezek a munkakörülmények és lakásviszonyok persze meghatározták a szegény ember viseletét, táplálkozását is. Ami a viseletet illeti, az én gyerekkoromban még használatban volt a bő gatya, s aratáskor ehhez bocskort vettünk fel. Egyébként a gyerekek általában mezítláb jártak. Márciusban, amikor az idő egy kicsit melegedett, lerúgtuk a cipőt. Ahogy a hó elment, már mezítláb szaladgáltunk. Persze, amikor ünnep következett, azért rendes ruhát vettünk fel, mert volt az is. Nemcsak nekünk, másnak is. Az ünneplő ruhát akármilyen úton-módon, de megszerezte a családfő: ha éjjel-nappal kellett dolgozni érte, még akkor is. Ők igazán szerették a munkát, és bennünket is a munka szeretetére neveltek.

Szóval bő gatyát hordtunk, ami gyolcsból vagy durva vászonból készült. Jó anyag volt ez nagyon. Méterben árulták a piacon, a vásáron. Az anyánk persze nem nagyon örült neki, nem nagyon kedvelte ezt a viseletet, mert gyorsan elpiszkolódott, mindig mosni kellett. Ehhez a gatyához vászoning tartozott. Nyáron–ősszel szinte mindig az volt rajtunk. Hordtunk szűrt is, télre meg ködmönt, gubát is vettünk magunkra. A jobbmódúak, a középparasztok finom gyapjúruhákban jártak meg bokszcsizmában. Emlékszem rá, hogy amikor a bátyám legénykorba került, az apám neki is csináltatott ilyet. Csodálkoztak is a falubeliek, hogy urasági cseléd létére még erre is telik. Apámban élt a vágy a jobb élet után, és megvolt ugyanez anyámban is. Ezért dolgozott ő is éjt nappallá téve. Mosni járt az urasághoz, kapált a kommenciós földön, tehenet fejt, szóval mindenben gondoskodott rólunk. Tejünk volt bőven, mert apám igen jól tartotta a tehenet. Így aztán a tej minden nap odakerült az asztalra. Húst nagyon ritkán ettünk. Jó esetben egy héten egyszer, vasárnap. Hétköznap paszuly, krumpli, tésztafélék meg dara. Ilyen munka meg étkezés mellett természetes

volt, hogy a cselédek között nem lehetett elhízott embert látni.

Így teltek gyermekkorom évei. A világról nemcsak mi, mások se sokat tudtak. Ritkán hagytuk el az uradalmat, s ha ez megtörtént, a póráz legfeljebb Nyíregyházáig engedett. Életünk és szabadságunk keretei lezárultak az uradalom határánál.

Sorozás, frontvonal, fogság — egy esztendőbe férő kitárulkozó világ

A Burger-féle tanyáról vonultam be katonának Nyíregyházára. Tizennyolc éves voltam, amikor besoroztak. A sorozás orvosi vizsgálattal kezdődött, s majdnem ennyiből is állt az egész. A szüleim nagy sírás-rívással kísértek. Akiket alkalmasnak találtak, azokat máris katonák fogták közre, s átkísérték a laktanyába. Nyíregyházán akkor huszárok tanyáztak. A szüleinket csak a laktanya kerítéséig engedték, onnan mindenkit elhajtottak a katonák. Amikor együtt voltunk, fel kellett esküdnünk a császárra és királyra, s még aznap haza is engedtek mindnyájunkat.

1915-ben aztán behívtak Munkácsra, itt volt a kiegészítő parancsnokság. Mi úgy tudtuk, hogy még ekkor sem az egész ország területéről soroznak vagy hívnak be tizennyolc-húsz éves kortól, a fiatal korosztály behívása csak a határszéli területeket érintette. Állítólag az oroszok akkor már Homonna környékén voltak, s tartani lehetett attól, hogy előrenyomulásukkal sok fiatal, katona korú civil ember kerül a kezük közé, azután meg tovább, Oroszországba.[1] Az elosztó Munkácson volt, itt szortíroztak bennünket. Én Kassára kerültem tovább, az ottani huszárezredbe, de azt már nem tudom, hogy ennek mi volt a neve vagy a száma.[2] Még a háború elején tartottunk, de már akkor olyan nagy volt a lóhiány, hogy a huszárok gyalogosan szereltek fel, csak néhánynak jutott ló.

Kassán rövid kiképzés következett. Csak arra szorítkoztak, hogy a katona tudja fogni, kezelni, tölteni a fegyvert. Tudjon gyilkolni vele. Amikor

ezt a tudományt elsajátította, mehetett kifelé a frontra, bizonyíthatta tehetségét. Így volt ez velünk is. Megkaptuk a vadonatúj felszerelést, a csukaszürke ruhát, a fegyvert (új Mannlicher-puskát), egyszóval mindent. Úgy volt, hogy az olasz frontra megyünk. Szatmárnémetiig jutottunk el, ott állomásoztunk egy darabig. Itt tudtuk meg, hogy az orosz fronton nagy bajok vannak, áttörték a magyarok, illetve a Monarchia védvonalát. A hírt gyorsan követte a parancs is: irány a galíciai front. A felszerelést ki kellett cserélni, hiszen mi a tiroli hegyekbe készültünk; más egyebek között a szöges bakancsot csizmára cserélték. 1915 decembere volt, amikor elindultunk a Galíciában húzódó frontvonalra. Éjjel már megérkeztünk a harcászati területre, s azonnal be is vetettek bennünket Sztanyiszlónál. Mozgó frontok, mozgó háború. Hol előre, hol hátra. Így Sztanyiszló, Bucsacs, Tarnopol vonalában állomásoztunk.[3] A kemény tél járőrözéssel, táborőrsadással, lövészárok- vagy depungcsinálással telt el. Csak gyér lövöldözés volt itt is, ott is, ami csak arra való volt, hogy egyik oldalon se legyen pihenés, nyugalom. Így figyelmeztettük egymást.

1916 júniusának elején, s erre pontosan emlékszem, június 4-én megkezdődött a nagy offenzíva.[4] Még ez előtt történt, hogy orosz járőrörsöket fogtunk el. Azok mondták: nagy támadás van készülőben. Június 14-e volt, amikor a mi térségünkben, táborőrsre menet megláttuk a felvonuló kozák hadosztályt. (Azt persze csak később tudtuk meg, hogy ezek a kozákok voltak.) A támadás megkezdésekor a kozákokkal szemben (haderejük gyalogságból, lovasságból s megfelelő tüzérségből állt) a mi kassai huszárezredünk állt, mellettünk pedig a 82. osztrák gyalogezred és a miskolci 10. honvéd gyalogezred foglalt helyet.[5] A kozákok mellettünk jobbról áttörték az osztrák vonalat és a hátunkba kerülve, bekerítették egységünket. Először persze

keményen megágyúztak bennünket, s a roham csak ezután indult. Ez eredményezte az osztrák vonal áttörését. Rövid idő alatt kilátástalan helyzetbe kerültünk. Előttünk a kozák gyalogság, mögöttünk a kozák lovasság. Június 16-a volt, amikor ebben a helyzetben teljesen felbomlott hadrendünk. Ezt nem lehet elfelejteni. Most is tisztán látom, hogy aratás előtti időben, gyönyörű szép búzatábla mellett voltunk. Én a táblának indultam, hogy átkúszok rajta, de abból az irányból megszólalt egy géppuska. A végső kétségbeesésemben egyetlen dolgot lehet csinálni: elterülni a halottak és a sebesültek között. A kozák lovasok előreszegezett pikával vagy kivont karddal átvágtáztak rajtunk. Úgy özönlöttek, mint a hangyák. Vágták a menekülőket. Rajtam is átszáguldott ugyan egy kozák lovas, de mégis életben maradtam. Éreztem a kard suhanását is, éreztem, hogy lecsapott rám, de annyira már nem tudott lehajolni, hogy fektemben szétvágjon. Amikor aztán a lovasok elmentek, a föld dübörgése is szűnőben volt, felemeltem a fejem, próbáltam összeszedni magamat, de már erre sem volt idő. Második hullámban jött szemből a kozák gyalogság. A fekvőket, sebesülteket, magukat megadókat összeszedték. Egy őrmesterszerű engem is elkapott, megfogta a derékszíjamat, s csattal együtt letépte. Ezen volt a lőszertáska. A puskát is elvette, elhajította. Egy másik meg, aki korábban le akart döfni, felkapta az eldobott puskát, s a boldogabb végével rávágott a derekamra. Összecsuklottam. Amikor feltápászkodtam, már láttam alakulatom erdő felé vonuló, lefegyverzett roncsait. A kozákok összeszedtek mindenkit, aki élt és mozogni tudott, s tereltek át bennünket az erdőn. Ott volt az ő tábori kötözőhelyük. A rászorulókat hevenyészve ellátták, a mieinket meg az övéket, így kerültem ide én is. A Sztipa nevű folyó mellett voltunk.[6] Emlékszem, ropogva égett a folyó pet-

róleummal leöntött és meggyújtott hídja. A vize is olajosan csillogó, a petróleumtól büdös volt, de rettenetesen jólesett inni belőle. A kozákok innen kísértek még minket egy darabon, egészen Brodig. Itt bevagonírozták, s szállítottak a kilátástalan jövő felé, Oroszország belsejébe.

Mindenesetre éltem, s számomra ekkor ez volt a legfontosabb.

Ismerkedés Oroszországgal. Kijevtől Omszkig táborról táborra, hadifogolyként

Az oroszok Kijevben, illetve Kijev mellett egy óriási hadifogolytábort létesítettek. Ez volt a darnyicai fogolyelosztó állomás, ahol a szövetségesekhez tartozó országok különböző nemzetiségű katonáit gyűjtötték össze. Hosszabb-rövidebb ideig itt tartották a foglyokat, majd innen osztották szét az ország különböző részeibe, más fogolytáborokba.[7] Megszámlálhatatlanul sokan voltunk már, kint aludtunk a tábor homokos talaján, a szabad ég alatt. De itt annyi volt a tetű, hogy az ember csak a nagyját igyekezett lesöpörni magáról. Tífusz meg mindenféle járványos megbetegedés ritkította sorainkat.

Ebben a gyilkos magára hagyatottságban mindenki igyekezett ismerősöket, barátokat keresni. Így ismerkedtem meg én is egy zsidó fiúval, aki a korábbi századunknál szolgált, s így látásból ismertem. Kiderült róla, hogy vízvezetékszerelő, s még földim is, hiszen Kisvárdán született. Rósenfeld Lajosnak hívták. Szövetséget fogadtunk. Megállapodtunk: semmilyen körülmények között nem hagyjuk el egymást. Ebből a szövetségből aztán nagy barátság lett, úgy voltunk egymással, mint a testvérek.

Együtt voltunk éppen, amikor harsány kiabálásra lettünk figyelmesek:

– Magyarok! Aki munkára akar jelentkezni, gyülekezzen itt és itt!

Azonnal felkaptam a hangot, meg is született bennem a döntés. Mondom Lajos barátomnak:

– Menjünk, Lajos! Én már nem bánom, ha a

pokolba visznek is, csak enni adjanak. Ha munkára visznek, akkor adnak enni is, mert éhen nem lehet dolgozni.

Aztán más hangok is eljutottak a fülembe. Szintén magyar, de már korábbtól ott levő hadifogoly figyelmeztetett bennünket:

– Jaj, ne menjetek, magyarok, mert aki innen elmegy, az Szibériában köt ki! Szibériába, az ólombányákba viszik innen az embereket!

– Nem bánom én – szóltam oda neki –, akárhová visznek is innen, még a pokolba is elmegyek, csak ne kelljen itt maradni!

Szóltam Rósenfeld barátomnak, megbeszéltük. Ő is úgy látta jobbnak, ha megyünk. Így aztán jelentkeztünk. Az első út az orvoshoz vezetett. Volt mellette egy tolmács, az fordította a kérdéseket meg a mi válaszainkat. Szokványos kérdések voltak: hány éves, beteg-e, elmegyen-e munkára. Megadtam a válaszokat én is: húszéves vagyok, beteg még életemben nem voltam, most se vagyok az, csak nagyon éhes. Otthon is dolgoztam, ez volt az életem. Itt is dolgozom, miért is ne dolgoznék, ha adnak enni?!

Így aztán intettek, hogy minden rendben.

Ilyen módszerrel kiválogatták a jelentkezőket.

Adtak minden jelentkezőnek tíz rubelt, azon lehetett élelmiszert vásárolni. Vettünk mi is szalonnát, kenyeret, ahogy otthon, jó időben megszoktuk. Ekkor még, ha valakinek volt pénze, nyugodtan vásárolhatott mindent. Bármit kért az ember, lehetett kapni.

Összeállt a szállítmány, bevagonírozták bennünket. Nagyon hosszú és nagyon lassú út következett. Még ekkor nem is sejtettük, hogy Kijev–Moszkva–Petrográd–Petrozavodszk útvonalon Murmanszk lesz az úticél.

Már nem emlékszem, hány napig utaztunk, hol, mennyi időt töltöttünk a holtvágányra tolt szerelvényekben, újabb indításra várva. Az viszont ki-

törölhetetlenül az emlékezetembe vésődött, hogy a Fehér-tenger felé, egy kis kikötővároskában álltunk meg. Úgy emlékszem, Szorok volt a neve. Itt adtak enni is. Nagyon jó, kellemes, meleg idő volt. Megfürödtünk a tengerben. Újabb élelmiszer-vásárlásokra is futotta még a Kijevben kapott 10 rubelből. Az itteni ebéd valami vízszerű leves volt, utána pedig hajdinakása. Ezen a részen ez nemzeti eledel volt, de én mint nyírségi gyerek, nem ismertem. Most viszont minden étel ízlett, ami az éhségérzetet csökkentette. Sokan zúgolódtak, de hát én megértettem. Háború volt, s a hadifoglyokat elsősorban munkára szállították, nem pedig azért, hogy meghízlalják. Rövid pihenő után jött az újabb parancs: – Emberek! Indulás! – Amikor újból összeállt a szállítmány, egy gyors orvosi vizsgálat következett, majd bevagoníroztunk. Ezután csak a végcélnál állt meg a szerelvényünk, s itt szereztünk tudomást arról, hogy ez Murmanszk!

Különös vidék volt. Erdő meg erdő mindenütt, amerre az emberi szem ellátott. A szerelvényünk is az erdőben állt meg. Nem tudom, hogy ekkor mennyien lehettünk a szállítmányban, de ha egy kicsit utánaszámolok, kiderül, hogy nagyon sokan. Egy-egy vagonban 40-50 priccs volt. Ha mindenki kibírta az utat, ennyien kellett hogy kiszálljanak a vagonokból. A szerelvényben vagy huszonöt-harminc vagon volt, úgy gondolom, hogy körülbelül ezer embert indítottak útnak az elosztóból.

Amikor a vonat megállt, nézelődtünk, kíváncsiskodtunk. A környéken már mindenütt dolgozó embereket láttunk, s ezek túlnyomó többségben a mieink voltak. Annyit azonnal megállapíthattunk, hogy nagyon nagy számban vannak itt magyarok. Annak rendje-módja szerint a sorstársak között azonnal megindult a beszélgetés:

– Maga magyar? Honnan, földi?

– Nyírvidéki cselédlegény vagyok!

– Mikor, hol esett fogságba?

– A nagy áttörésnél, Brodi környékén, néhány hete! Hát maga?

– Én már tizenötben, szintén a galíciai fronton. Azóta szenvedünk itt, de jöttek a magyar hadifoglyok folyamatosan. Én rögtön az elején fogságba kerültem!

– No, jól van! Milyen itt a világ, földi?

– Hát, majd megtudjátok ti is. Majd megtudjátok, hogy mennyi fér bele!

Volt itt aztán nemcsak mindenféle nemzetiségű, hanem mindenféle állapotú ember is.[8] Az újabbak viszonylag még jobban bírták, a régiek között sok volt a nyomorék. Kezük-lábuk összezúzva, az ínyük elsorvadva, fogaik kiperegtek. Soknak a gyomrára ment az éhezés, pusztultak folyamatosan. Ma még volt, holnap már csak a teteme. Gyorsan szedte áldozatait és nagy számban pusztított a cinga.[9]

Hadifogságom napjait Murmanszkban töltöttem 1916 nyarától 1917 februárjáig, a forradalom kitöréséig. Azaz a februári forradalom kitöréséig. Vasutat építettünk, mert ez a vidék a hadműveletek fontos területe volt. Néhány civillel sikerült kapcsolatba lépnünk, azoktól hallottuk, hogy a környéken mindenki tudja: az erdőirtást itt a japán hadifoglyok kezdték 1905-ben, az orosz–japán háború idején.[10] A vasútvonal építését meghagyták a Monarchia hadifoglyainak, tehát azt nekünk kellett kiépítenünk, befejeznünk.

A beláthatatlan, elképzelhetetlen hosszúságú murmanszki vasútvonal szakaszokra volt felosztva. Egyes szakaszoknak megvoltak a kirendelt orosz felügyelői. Mi ezek irányítása alatt dolgoztunk. Nagyon nehéz munka volt ez, s a terep egyszerűen rettenetes. Lápos, vizenyős, mocsaras hely, meg víz, víz és víz mindenütt. Döntögettük ki a szálfákat, hordtuk, a vállunkon a nagy slippereket meg síneket. Hatalmas, gyönyörű fenyők voltak mindenütt, olyanok, hogy az eget sem lehetett látni tőlük.

Ez a drága faanyag csak süllyedt-süllyedt el a mocsárban, ellepte a láp, ameddig bírta. Amikor már nem süllyedt tovább, akkor lehetett építeni a vasútvonalat. Így haladtunk a sínfektetéssel, s ez gyors munka volt, mert folyamatosan jöttek az új szállítmányok, anyagban, emberben egyaránt. A tereptől függően ezért és így lett cikcakkos a legendás murmanszki vasútvonal.

Már néhány hete vagy hónapja dolgoztunk, amikor észrevettük, hogy egyre gyakrabban látogatják a hadifoglyokat orosz katonai egyenruhába öltözött cseh katonatisztek. Kiderült, hogy szimatolással, beszélgetéssel, meggyőzéssel igyekeznek elkülöníteni a magyaroktól a szláv származású foglyokat. Kikérdeztek bennünket is, puhatolóztak, mi milyen származásúak vagyunk. Csak később tudtuk meg, hogy ők már ekkor hozzákezdtek a cseh nacionalista ezredek toborzásához. Szép számban voltak közöttünk felső-magyarországi szlovák fiúk, akik jól tudtak oroszul. Egy Kácser Lajos nevezetűtől megkérdezte az orosz vagy orosz ruhába öltözött cseh tiszt, hogy milyen nemzetiségűnek tartja magát. Ez azt felelte, hogy magyarnak, mert magyar az édesanyja. Ungváron született. Alig pár nap telt el, s elővezették Kácser Lajost. Öt napra bezárták, mert nem mondta magát szlovák származásúnak.

Ezzel a Kácser Lajossal nem találkoztam többet. 1981 februárjában olvastam a *Népszabadság*ban, amely külön rovatban hozza az elhalt veteránok neveit, hogy Kácser Lajos internacionalista meghalt, ekkor és ekkor temették. Sajnos nem tudtam róla, hogy ez az ember Budapesten élt, mert felkerestem volna.

Ilyen munkakörülmények, események és meggyőződésünket alakító tényezők után vagy közben értesültünk arról, hogy 1917 februárjában kitört a forradalom. Ezt senki sem fogadta meglepetésként, a korábbi, érlelődő hangulaton már érezhető

volt. Voltak közöttünk bolsevikok is, akiket a cári rendszer vagy a frontra, vagy ide, a murmanszki vasútvonalra száműzött kényszermunkára. Ők suttogtak, beszélgettek egymás között, óvatosan érdeklődtek közöttünk, egyszóval előrelátóan szervezkedtek. Nem tudom, hogyan jutottak a hírekhez, mert néhány civilt leszámítva, szinte lehetetlen volt a kopcsolattartás a külvilággal. A hírekhez jutni rendkívül nehéz, a szökés pedig szinte lehetetlen volt. A szökésnek elméletileg egyetlen útja Finland, azaz Finnország felé vezetett. No, de hát erre is milyen erdőn kellett volna átvágni! Meg nemcsak az erdő, hanem az áradmányos, lápos terület! Fölvetődött bennem is, de gyorsan letettem róla! Élelmet egyébként sem lehetett volna vinni, legalábbis annyit nem, hogy abban a rengeteg nagy erdőben a célhoz érésig kitartson. A mozdulás fő akadálya az volt, hogy nem tudtunk fegyvert szerezni. Ilyen körülmények között semmi értelmét nem láttam a szökésnek. Ott-tartózkodásom ideje alatt azért akadt néhány kísérletezés, de ezeket (főleg cseh fiúkat) rendre visszahozták. Akiket nem hoztak vissza, nem tudtuk, hogy mi történhetett velük. Mindent összevetve, az esélyeket latolgatva megszületett bennem a döntés: nem mindig fütyül a szél az ember feje felett; egyszer szélcsendnek is kell lennie, hát egyszer csak vége lesz a háborúnak is! Ha meg annak vége van, csak hazakerülünk valahogy!

Utólag bevallom: számomra is meglepetés lett volna, ha ez így történik.

A februári forradalom után, éreztük, mindent elkövetnek, hogy a bolsevik eszmék térhódítását megakadályozzák. Híreket hallottunk olyan rendelkezésekről, hogy a hadifoglyokat beljebb kell szállítani az ország belseje felé. Mások azt mondták, hogy rendelkezés született a hadifoglyok ilyen jellegű dolgoztatásának megszüntetéséről. Ez jó is lett volna, hiszen a néhány hónapja itt dolgozók

és életben maradottak között nem akadt egészséges ember.

1917. április elején bevagoníroztak bennünket, s a hadifogolytábor jelentősebb részét elindították Oroszország belseje felé. A pontos dátumra nem emlékszem, de az biztos, hogy a május elsejei tüntetésen Tomszkban már részt vettem. Előtte az omszki, azelőtt pedig a jekatyerinburgi hadifogolytáborban töltöttem rövidebb időt, mindezt pedig az iszonyúan hosszú, megállásokkal, kitérésekkel telitűzdelt út előzte meg. Ahogy teltek utazásunk napjai, mind többször találkoztunk bolsevikokkal. Sokfelé hallatszott már, hogy az orosz megköti a békét a magyarokkal. Ha sor kerül az oroszokkal a kiegyezésre, és itt, ezen a fronton megszűnik a harc, a magyar katonáknak akkor sem lesz jobb élete-sora, mert küldik tovább az olasz frontra.[11] A közöttünk levő régi szociáldemokraták, akik hírt szereztek a Kerenszkij-kormány dolgairól, tudták, miről van szó pontosan. Mondták is: hazamentek, aztán kaptok huszonegy nap szabadságot, de a háború nektek ezzel még nem ért véget, mert irányítanak benneteket tovább, az olasz frontra. S ez mindaddig tartó szenvedés, ameddig fel nem fordul az ember. Mondtam én erre: – Elvtársak! Ne menjetek, ne menjünk haza! Ha még lehetne, akkor sem! – Persze egyelőre hazamenetelről szó sem volt. Én viszont kezdtem barátkozni a gondolattal: ha már itt vagyok és lehetőségem van rá, szétnézek ebben a rengeteg nagy országban. Én eddig el voltam zárva a világtól, el voltam zárva Oroszországtól is. Kíváncsi vagyok, hogy néz ki ez a hatalmas nagy Bársony-Oroszország, és hát milyen az a mindenki által rettegett Szibéria.

Ezekkel a gondolatokkal barátkoztam, közben persze szerelvényünk állomásról állomásra döcögött tovább. Itt is, ott is kilöktek bennünket egy mellékvágányra, egy-egy mellékállomásra. Itt is, ott is elvesztegeltünk egy-egy napot.

Ahogyan ennyi idő távlatából visszaemlékszem, úgy sejtem, hogy ugyanaz volt az útirány jó darabig, mint amikor a vasútvonal építéséhez szállítottak bennünket Murmanszk felé. Murmanszkból visszafelé jövet elég sok kisebb-nagyobb állomás után jutottunk el Petrozavodszkba. Akkor mi még úgy mondtuk, hogy Petrozavorszka. Talán így könnyebb volt kimondani. Emlékszem még Vjatka (ma Kirov) és Zonka nevű állomásokra is, de az egymás utáni sorrend már nem maradt meg tisztán az emlékezetemben. Innen megint kisebb-nagyobb állomások hosszú sora következett, amíg megérkeztünk Moszkvába. Itt elég sokáig tartózkodott a szerelvényünk. A Volgán történő átkelésre nagyon határozottan emlékszem, de a hosszú útból az első nagy cél, az első igazán fontos megállóhely, Jekatyerinburg volt. Rövid megállás, tartózkodás után innen Omszk, majd Tomszk felé, az ottani hadifogolytáborokba vezetett az útunk.

Zárt tehervagonokban utaztunk. Minden vagonban két sorban, lent és fent voltak elhelyezve azok a durva deszkából összetákolt fekvőalkalmatosságok, amelyeket mi csak egyszerűen priccsnek neveztünk. Nem volt ez szokatlan számomra, hiszen vetett jó ágyban addig még én soha nem aludhattam. Az ilyen fekhelyet meg volt időm megszokni Magyarországon is. Murmanszktól Jekatyerinburgig rettenetesen hosszú volt az út, s ebbe a rettenetes távolságú döcögésbe, állva menésbe bele is fásult az ember. Elképzelhetetlen távolságok vannak ebben az országban, nem is beszélve az akkori közlekedési viszonyokról. Talán ez a fásultság, fáradtság indokolja, hogy pontosan nem is emlékszem arra, miként következtek egymás után az állomások. Pedig nagyon jó lett volna, ha akkor eszembe jut, hogy valamilyen jegyzetet készítsek magamnak. Az is igaz persze, hogy ezt sem lehetett volna hazahozni, mint ahogy az igazolványainkat is elégettük, amikor visszafelé a lengyel–ma-

gyar határszélre értunk. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy már ekkor is minden szerelvénynek megvolt a maga útvonala, úticélja. Erre azért gondolok – s ebben tervezettséget, tervszerűséget is fel lehet tételezni –, mert szinte minden állomáson meleg étellel vártak bennünket. Pedig az élet meglehetősen szűkös volt ott mindenki számára. En nem állítom, hogy ez az ellátás valami hej de jó volt, hiszen mi is tudtuk, hogy Oroszország rettenetesen ki van merülve, a háború fölemésztett, kipusztított, elpusztított mindent. Egy-egy tányérnyi kis levest kaptunk, meg egy olyan ételt, amit mi krupának neveztünk, ők is így hívták, tőlük tanultuk. Ez az oroszoknál nemcsak Murmanszk–Petrográd környékén, hanem beljebb, az Urál vidékén is nemzeti eledelnek számított. Mondhattunk sok mindent, de azt az egyet nem, hogy ez a kis meleg etel nem esett jól a kiéhezett gyomornak. A hajdina annyira fontos eledel volt, s olyan sokat termesztettek belőle, hogy még a kenyeret is jórészt ebből sütötték a háború alatt. Az így készült kenyérnek egészen barna volt a színe, s lehet, hogy ezért is maradt meg bennem az emlék. Szóval adtak enni, s ez volt a legfontosabb.

Amikor egy-egy nagyobb városba érkeztünk, már megszoktuk, hogy bevezetnek bennünket a táborba, ahol gyűlést tartanak valamennyiünk számára. Így volt ez Jekatyerinburgban, majd Omszkban is. Ezek jó helynek látszottak, már csak azért is, mert mindkét táborban kaptunk élelmet. Ezen kívül még maradt kevés pénzecskénk is, amit Murmanszkban kaptunk. Ugy emlékszem, hogy a vasútvonal építésekor havonta tíz rubel körül kaptunk. Ebből gazdálkodhatott, élhetett mindenki. Úgy-ahogy ki is lehetett jönni belőle, a legszükségesebbekre futotta. Mire ezekre a távoli, keleti területekre eljutottunk, a pénzünket már csak kopejkában lehetett számolni. Ez persze még mindig

jó volt arra, hogy ha szűkösen is, de valamicskét mégis tudjunk vásárolni.

A hosszú utazás alatt érdekes eseményekben volt részünk, jócskán gyűjthettük az emlékeket. Ezek közül az egyik Moszkvához kapcsolódik. Korábban nem sokat hallottunk erről a városról, de azt azért tudtuk, hogy óriási város. Amikor megérkeztünk és mondták, hogy hol vagyunk, valamennyien elcsodálkoztunk. Elképesztően sok sínpár futott össze az állomáson. Kitoltak bennünket egy külső vágányra, mondták, hogy ennyi és ennyi ideig maradunk. Összebeszéltünk néhányan. Megint az én legjobb barátom, Rósenfeld Lajos volt a kezdeményező, aki azt mondta: – Ha már itt vagyunk, s ki tudja, vissza fogunk-e térni még ide, járjunk egyet, nézzünk szét ebben a rengeteg nagy városban. – De hát messzire nem jutottunk el, meg nem is akartunk nagyon elkalandozni. Féltünk, hogy a szerelvény itthagy bennünket. Így aztán eljutottunk a Moszkva térig, az akkori piactérig, s onnan visszafordultunk. Ilyen rövid idő alatt is nagy élmény volt, amit láttunk. Nagyon sok ősi épületet figyeltünk meg, sok templomot, s ezek számunkra rettentően érdekesek voltak. Még a mai napig is sajnálom, hogy nem mentünk tovább, nem barangoltunk el jobban. De hát menni kellett, mert nem úgy volt ám, hogy teljesen szabadon közlekedhettünk, járkálhattunk-mehettünk arra, amerre a szemünk kívánta. Minden szerelvény mellé ki volt rendelve egy fegyveres kíséret. Nekünk az volt a szerencsénk, hogy a februári forradalom akkor már lezajlott, amikor a mi szállításunkra sor került. Így aztán velünk is másképpen beszéltek, mint korábban, nem volt már az a rettenetes nagy szigorúság, érezni lehetett, hogy valami változás történt. Köztársaságszagú volt a levegő, még akkor is, ha tudtuk, hogy ez egy burzsoá köztársaság. Így jutottunk el aztán Jekatyerinburgba.

Természetesen ennyi embert nem lehet úgy szállítani, hogy minden simán, gördülékenyen menjen. Voltak betegeink, de a hosszú úton azért túl sok halottunk nem akadt. Ha valaki megbetegedett, arra ügyeltek, s a legközelebbi megállóhelyen leszállították. Úgy hallottuk, igyekeztek egy ellenőrzött kórházba szállítani ezeket az embereket. Szerencsére a hadifoglyok között magyar orvosok is voltak. Talán nem is orvosok voltak, hisz felcsároknak, felcsereknek nevezték őket. Az orosz kísérők között is akadt néhány egészségügyi.

Hosszú utunk során az első igazán nagy táborral Jekatyerinburgban találkoztunk. Az állomáson kiszállítottak bennünket, majd a táborba irányítottak. Adtak valamit enni, majd nagygyűlés következett. Szokatlan is volt, de később megtanultuk, hogy egy-egy táborban minden új szállítmánynak ez az első élménye.

Csak rövid ideig maradtunk Jekatyerinburgban. Ez még olyan időszak volt, amikor viszonylag könnyen lehetett mozogni, odacsapódni egy-egy fogolyszállítmányhoz. Amikor megtudtuk, hogy Omszkba lehet menni, Rósenfeld Lajos barátommal mi is nekivágtunk az útnak. Talán 1917 áprilisának vége felé megérkeztünk Omszkba.

Az omszki tábor nem sokban különbözött az előzőtől. A táborok általában két részre voltak osztva. Az egyik a legénységi oldal, a sorkatonáknak, a másik pedig kerítéssel elválasztott tiszti tábor.[12] Itt is bevezényeltek bennünket, majd elhelyezkedtünk. Adtak egy kis levest meg kását. Alig estünk túl az étkezésen, felszólítottak bennünket:

– Elvtársak! Ne mászkáljanak, ne menjenek szanaszéjjel, mert a fogolytábor ilyen és ilyen számú barakkjában gyűlés lesz.

– No, no! Itt már elvtársnak szólítanak – gondoltam –, valami van! Ez a vidék már nem olyan, mint a murmanszki tábor!

A fogolytábor hatalmas alapterületű, több ezer ember befogadására alkalmas. Az is sokat jelentett, hogy itt jobban odafigyeltek az érkező szállítmányokra.

Ebben a hatalmas táborban ismerkedtem meg Ligeti Károly elvtárssal. Gyújtó, lelkesítő beszédeket tartott a szocializmusról meg a forradalomról. Arról az igazi forradalomról, amiről mi sohasem hallottunk. Ez már igen nagy dolog volt. Az itteni képzettebb, járatosabb elvtársak kezdtek felvilágosítani bennünket. Mondták, hogy az orosz bolsevikok felvették a harcot a Kerenszkij-kormánnyal. Engem nagyon megragadtak ezek a beszédek. Amit Ligeti elvtárs elmondott, annyira rám illett, annyira a sorsomról szólt, meg a többiekéről, a nincstelenekéről, hogy meghatározta gondolatainkat, átalakította még a viselkedésünket is. Felnyitotta a szemünket, bár akkor még nem tudtam pontosan, legfeljebb éreztem, hogy sorsom megváltozik, életemben valami eddig ismeretlen, új kezdődik.[13]

Néhány, talán három nap telt el így a táborban. Megint hallottam, hogy indul egy újabb fogolyszállítmány kelet felé. Ligeti elvtárs gondolatai bennem cikáztak, mégis gyors döntéssel vállalkoztam az útra, az ismeretlenre. Arra is gondoltam, ha másutt nem lesz jobb, visszatérek majd ide ismét. Így jutottam el Tomszkba, s ekkor még nemigen gondoltam arra, hogy innét másfelé vezet az utam.

Tomszk, 1917. április — 1918. május

Omszkból újabb hadifogoly-szállítmánnyal mentünk tovább Tomszkba. Úgy beszélték, hogy a murmanszki vasútvonalról jött a szerelvény. Tomszkban, ebben a kulcsfontosságú és viszonylag nagy településben két hatalmas hadifogolytábor működött. Mi egymás között csak „Tomszk I"-nek és „Tomszk II"-nek neveztük. A táborok a város két szélén helyezkedtek el. Április utolsó napjaiban érkeztünk ide, s az itt eltöltött viszonylag rövid idő alatt is rendkívül sok fontos esemény történt velünk. Először: nagyon rövid idő alatt megismerkedhettünk a táborral, a tábor legjellemzőbb vonásaival. A már régebben itt levőktől megtudtuk, hogy két-, két és fél ezer körül van a hadifoglyok száma. Volt itt mindenféle náció, de talán legtöbben a magyarok. A legénységi tábort egy drótsövény választotta el attól a résztől, ahol a tiszti barakkok álltak. A tiszti tábor parancsnoka egy magas rangú osztrák tiszt volt, a nevére már nem emlékszem.[14] Mindannyiunk számára természetes volt, hogy a tábor területén orosz őrség teljesített szolgálatot. Omszkban már megszoktuk, hogy gyűlések, politikai előadások voltak egy-egy barakkban. Itt is egymást követték a gyűlések, de én ennyi idő elteltével a második nagyon jelentős dolognak tartom, hogy itt ismerkedhettem meg Kun Bélával, Münnich Ferenccel, Reiner Károlyival[15], Lipsitz Ernővel[16], Szilágyi Imrével[17], Seidler Ernővel[18], Rabinovits Józseffel[19], aki később került a tomszki táborba. Nagyon sokat tanultunk tőlük. Akkor még nem értettük teljesen, de

később rájöttünk előadásaikból, hogy a bolsevikoknak nem volt szándékuk megállni a februári forradalomnál, vagyis a Kerenszkij-féle kormány által elért eredményeknél. A forradalom útját a bolsevikok irányításával következetesen végig akarták járni. E felismerésnek köszönhettem harmadik nagy élményemet, az akkor természetesnek tűnő tomszki tüntetésben való részvételem. Ez május elseje megünneplése volt 1917-ben. Ezt a tüntetést a tiszti tábortól elkülönült, vagy baloldali magatartásuk miatt a tiszti táborból kiközösített tisztek, Kun Béla elvtársék szervezték. Persze ez a tüntetés a helyi bolsevik szervezettel egyetértésben történt. A felvonulás impozáns és nagyszabású volt. Munkásmozgalmi dalokat énekeltünk, s olyanokat, amelyeket a pesti, miskolci munkásoktól tanultunk. Az egyik dal például így fogalmazódott:

„Nem ismerünk címet, rangot,
Ágas-bogas koronát.
Szerszámot a naplopónak,
Kapát, kaszát, boronát.
Legyen kérges annak is a tenyere,
Aki miatt nincs a népnek kenyere!"

Dalainknak nagy hatása volt, a bolsevikok hurráztak. Persze a reakciósok – akikkel később elég bajunk akadt, még fegyverrel is – nem nézték jó szemmel, de hát ekkor még nem tudtak mit tenni, mi voltunk az erősebbek. Nemcsak erősebbek, hanem már szervezettebbek is. Lépésről lépésre alakult, növekedett a bolsevik szervezet tekintélye Tomszkban.[20]

Még ilyen hatások és gyors, de maradandó benyomások után is megmaradt bennem a vágy a továbbutazásra. Szerettem volna megismerni Szibériát, s akkor még arra is gondoltam, ha lehet: Mandzsúriát. Mint korábban említettem, ekkor

még viszonylag könnyű volt a mozgás, mert a hadifoglyokat szállító szerelvények folyamatosan érkeztek ide, s innen tovább. Ezzel párhuzamosan a távolabbi területekről meg hasonló szállítmányok hozták visszafelé a hadifoglyokat. Ha a mostani gondolkodásommal akarnám ezt meghatározni, azt mondanám, hogy ebben az időben nagy volt a jövés-menés az Urálon túli területeken. Akkor még kellően nem láttuk át a helyzetet, de azt már sejtettük, hogy nem mi voltunk az utolsó hadifogoly-szállítmány, amely Murmanszkból érkezett erre a vidékre. A murmanszki vasútvonal építésénél szerintem közel százezer monarchiabeli hadifogoly dolgozott.

A helyzetet felmérve megállapodtam Rósenfeld Lajos barátommal, hogy egy alkalmas fogolyszállítmányba beférkőzünk, s a többiek között magunkat meghúzva, megyünk tovább. Már egészen pontosan nem emlékszem, meddig jutottunk el. Talán Krasznojarszkig, de azt hiszem, lementünk egészen Irkutszkig. Amikor a legelső nagyobb állomást elértük, természetesen próbáltunk tájékozódni. Első dolgunk volt – mint mindenkinek – valamilyen élelmiszer után nézni. Ezt már csak azért is megtehettük, mert a szerelvény gyakran nagyon sokáig vesztegelt egy-egy mellékvágányon. Magyarokkal természetesen mindenütt, mindenfelé találkoztunk. Így a kérdezősködés, beszélgetés egyrészt sehol sem okozott gondot, másrészt soha sem volt feltűnő. Kérdezgették tőlünk, honnan jövünk s hová akarunk eljutni. Mi elmondtuk elképzeléseinket, s nagy meglepetéssel tapasztaltuk, hogy szándékunkról mindenki megpróbál bennünket lebeszélni. Elmesélték, hogy Irkutszkon túl is vannak hadifogolytáborok, s ezekben a magyarok ezrei mindenütt. De az volt a figyelemreméltó, hogy főleg a csitai tábort emlegették.[21] Akikkel beszélgettünk, azoknak nagyobb része már arról a vidékről indult el, igyekeztek

a nyugatabbra eső táborok valamelyikébe. Civilek, katonák egyforma véleményt mondtak. Mondták, hogy arra még nehezebb az élet a táborokban, nagy a nélkülözés, mert sok a hadifogoly, ennivaló viszont nincsen.

A jó tanácsot megfogadva elindultunk visszafelé. Egy Tomszkba tartó, hadifoglyokat szállító szerelvényre sikerült feljutnunk. A tömött vagonok katonái is megerősítettek bennünket abban, hogy a Bajkálon túli túlzsúfolt táborokban nem tudják elhelyezni és munkával ellátni a foglyokat, az élelmezés pedig még nagyobb gondot okoz. Így aztán az egyik szállítmányt a másik után indítják vissza. Meg kell jegyeznem, hogy ez akkor nagy fejetlenségnek tűnt előttünk, nem gondoltuk, hogy a létező bajok mögött politikai indítékok vannak.[22]

Mindenesetre elindultunk visszafelé. A vasútvonal nagyobb állomásain megálltunk, s ezeken gyakorta kaptunk egy kis levest. Forralt víz viszont minden állomáson és megállóhelyen volt. Ezt „kipitoknak", kipjatoknak nevezték, s a szakácsok ebbe a vízbe dobálták a kis flakonokat, pillanatok alatt így készült el akkor valamennyiünk kedvenc itala, a csája, a tea.

Talán több tucat nap, pár hét, esetleg hónap telt el Tomszkba való visszaérkezésünkig. Mindenesetre ahogy a táborba értünk, azonnal szembetűnő volt az őrség. Ugyanis nem oroszok adták a szolgálatot, hanem mindenütt vörösgárdistákat láttunk, nagyobb részük magyar volt.[23] Egy-két napos itttartózkodásunk után már világossá vált előttünk, hogy elkezdődött, illetve részben meg is történt az internacionalista egységek megszervezése és elkülönítése a többi hadifogolytól. A táboron belül ekkor már létezett az orosz bolsevik párt magyar szekciója. A korábbiakkal szemben azt tapasztaltuk, hogy a baloldali tisztek egy része és a táborőrséget adó vörösgárdisták már nem a tá-

borban, hanem külön szálláshelyen, a városban laknak. A vörösgárdistákat a város egyik laktanyájában helyezték el. Ebben a már alapvetően megváltozott táborlégkörben került sor az én párttagfelvételemre is. Ez 1917 decemberében vagy 1918 januárjában, mindenesetre a két téli hónap egyikén volt.[24] A táborban kialakult a politikai előadások egyfajta rendszere. Ha jól emlékszem, minden vasárnap voltak gyűlések, ahol felvilágosítottak bennünket a világ eseményeiről, a bolsevik párt célkitűzéseiről, az internacionalista magatartás jelentőségéről, a munkásosztály érdekei megvalósításáért folytatott harcunk szükséges és igaz voltáról. A pártba lépésemmel kapcsolatos elhatározásom, amely egy életre szóló elkötelezettség nyitánya volt – mindmáig élénken emlékszem –, Rabinovits elvtárs egyik beszéde közben fogalmazódott meg bennem. Ezen a gyűlésen – mint általában – Rósenfeld barátom volt mellettem. Mondtam is neki a gyűlés végén: – Lajos, én úgy határoztam, hogy itt a helyünk! Jössz-e? – És természetesen – jött!

Amikor tagfelvételemre sor került, Kun Béla elvtárs tett fel kérdéseket. Azaz, hogy ezek nem is kérdések voltak, hanem egyfajta pártos beszélgetés, amelyet meghatározott akkori táborbeli helyzetünk is. A beszélgetésből most is jólesik felidéznem részleteket:

– Elvtárs! Mi a foglalkozásod odahaza? – kérdezte Kun Béla.

– Az apám uradalmi cseléd volt, én is ebbe nevelkedtem. Apámhoz hasonlóan, mint az őseim is, én is nincstelen vagyok – mondtam.

– Van valamid odahaza?

– Csak a két karom, semmi egyéb!

A beszélgetés nem nyúlt túl hosszúra, de akkor nem is volt szükség erre. Én eldöntöttem, hogy hol van a helyem, s ő, illetve ők ezt elfogadták. Itt az elvtársiasságot az határozta meg, hogy kéz-

ben a fegyverrel kellett védenünk egymást és a proletárforradalmat.

Ilyen előzményekkel és ilyen gondolatokkal léptem én be a pártba. Akkori tagkönyvemet mindmáig sokra értékelem és hiányát nagyon sajnálom. Ugyanis hazaindulásom előtt ezt meg kellett semmisítenem. Nem voltam egyedül, hiszen a szovjet bolsevikok, amikor elindítottak, erre felhívták a figyelmünket. Nekünk már más volt a helyzetünk, mint azoknak az elvtársaknak, akik az „első hullámban" jöttek haza Magyarországra. A határon puszta létünk is irritáló volt. Elképzelhető, ha valamelyikünknél megtalálják a kommunista párt tagkönyvét, mi lett volna a sorsunk.

A tomszki táborban töltött hónapjaim alatt sokan léptek be a pártba. Nemcsak magyarok, hanem más nemzetiségűek is. Azok, akik egy elvet vallottak. Így szlovákok, osztrákok, erdélyi románok és németek is voltak közöttünk. Az első párttagokból vagy párton kívüli vöröskatonákból alakult meg az első internacionalista zászlóalj. Ennek szervezéséről és megalakításáról én sokat hallottam. A zászlóaljjal túl sok kapcsolatunk nem volt, hiszen 1918 elején őket Irkutszk irányába vezényelték. Harcaikról, később pedig sikeresen végrehajtott kitörésükről hallottunk ugyan, de soha többet nem találkoztunk velük.[25] Én a később szerveződött másik zászlóaljba kerültem. Fegyverünk, öltözetünk, felszerelésünk volt bőven. ugyanis a Tomszkban levő hatalmas katonai haditápraktár 1918 elején a bolsevikok kezébe került. Amikor a zászlóaljunk megalakult, érthetően első feladataink egyike volt, hogy folyamatos őrséget kellett adnunk a katonai raktárhoz. Mindez 1918 májusának végéig tartott, amikor is elhagytuk Tomszkot. Az itteni őrség mellett védtük a területi pártházat, néhány középületet, s természetesen folyamatosan járőröztünk is.

Tomszkban nehezebb volt a helyzet, mint ta-

lán másutt az országban, hiszen itt garmadával gyűltek össze a leszerelt cári tisztek, később cseh ellenforradalmi alakulatok. A fogolytáborokban meg ott voltak a monarchiabeli tisztek. Kívül, belül is ellenség. Mindkét oldal lázított a bolsevikik ellen, szították a hangulatot a hadifogoly katonák és a városi civil lakosság között. A fogolytáborba kéziratos leveleket csempésztek be, s ezeket a sokfelé bejáratos tiszti szakácsok olvasgatták fel a katonák között. Az alábbi példa is mutatja, hogy ezek csak arra valók voltak, hogy megfélemlítsék a baloldali érzelmű katonákat:

„Hadifoglyok! Figyelmeztetünk és óva intünk benneteket! Most szervezik az istentagadók, a vörös ördögök katonáikat! Ne higgyetek nekik! Ígérni fognak mindent, de becsapnak benneteket!" A zászlós tisztek leveleinek mindig ez vagy hasonló állt a végén: „Ha valaki belép és ha hazakerül egyszer, de ha nem is kerül haza, akkor is meg fogják tudni otthon. Ha a szüleinek birtoka van, elkobozzák, őt magát pedig hazaárulás címén letartóztatják, kivégzik." Rövidesen kinyomoztuk, hogy ezeket a leveleket a zászlós tisztek, azaz a fogoly katonatisztek, a csehek, az orosz cári tisztekkel közösen fogalmazzák és terjesztik. Egy-egy hallatán mondtam én a komámnak: – Fütyülök rá, én talán haza se megyek! Apámnak meg milyen bántódása lenne? Nincsen semmije, hát akkor mit fognak tőle elvenni?

Mikor a tomszki táborban megalakult a második internacionalista vörösszázlóalj, ezt követően – ha jól emlékszem, 1917 végén – Kun Bélát magához hívatta Lenin elvtárs.[26] Lenin elvtársék felismerték benne azt a képességet, elhivatottságot, amelyről később a Magyar Tanácsköztársaság idején tanúbizonyságot tett. Ottmaradt viszont a táborban Münnich Ferenc elvtárs, s ő vette át a zászlóalj irányítását. Ő elsősorban katona volt, s már akkor látszott, hogy komoly kato-

nai szakember. Nem volt olyan jó beszédű, szavakkal lelkesítő, mint Kun Béla, nem volt olyan szókincse. Más volt az egyénisége. Persze, ahogy Kun Béla elvtárs elment, a gyűléseken, előadásokon helyére lépett Rabinovits József és Reiner Károly elvtárs. Kitűnő szónokok, nagy egyéniségek voltak ők is.

Münnich elvtárs kitűnő szervező-, katonai szakember képességei akkor mutatkoztak meg előttünk is, amikor kitört a polgárháború, s fegyverrel kellett védeni a szovjethatalmat a fehérgárdista atamánok, a fellázadt cseh ezredek és az intervenciósok ellen.

Mindezek után egy korábbi gondolatomhoz kell visszatértem, hogy tudniillik mi volt a feladata zászlóaljunknak, hogyan látta el a szolgálatot, majd milyen harci feladatok megoldásában vett részt.

Kezdetben elsődleges feladatunk az őrségadás volt, majd a járőrszolgálat. Tomszk széles főutcáján, az Európa-szállónál székelt a területi parancsnokság, a bolsevik párt megyei vezetősége. Ez volt a legfontosabb szolgálati hely, itt történt meg a szolgálat elosztása is. Egyszerre két-három internacionalista ment ki. Egyedül szolgálatot nem teljesítettünk soha. Volt olyan, hogy rálőttek a helyi ellenforradalmárok a vöröskatonára, ezért született a határozat, hogy járőrben egyszerre két-három katonának kell részt venni. Így tudtak magukon segíteni, fel tudták venni a harcot az ellenséggel. Erre a biztosítás miatt is szükség volt, ugyanis a járőrök feladata volt az ellenőrzések, házkutatások, rekvirálások végrehajtása is. Ilyen esetekben mindenkor volt mellettünk egy helyi bolsevik is. Ezért aztán nekünk, magyaroknak, a házkutatások alkalmával nem is kellett beszélni, persze folyékonyan nem is tudtunk oroszul. A vezényszavakat, katonai utasításokat viszont megértettük. Az éjjeli házkutatások főként a fegyver-

rejtegetőkre vonatkoztak. Az ottani szovjet képviselők tudták, hová, kikhez kell menni. Ilyenkor a járőr tagjai a szobában, a kinti ajtónál, szükség esetén a ház előtt is fegyveres biztosítást adtak, hiszen azt nem lehetett tudni, hogy kéznél van-e a fegyver, vagy csak valahol elrejtve. Ahol találtunk valamit, vittük magunkkal, az illető a tyurmába került, ameddig kivizsgálták az ügyét. Persze volt olyan is, amikor nem találtunk fegyvert. Tomszkban történt, hogy este, illetve éjszaka mentünk egy családhoz házkutatásra. Felforgattuk a szalmát mindenhol, sehol semmi. Az egyik szalmazsákon egy öreg nyögdécselt. A parancsnok rászólt: mozogj csak, öreg! Lehet, hogy a szalma alatt van a fegyver! Kifelé az ágyból! No, gyerünk csak! És már rántotta is ki az ágyból a parancsnok. De nem találtunk semmit, mentünk tovább. Az ilyenek voltak a szerencsés emberek. Akkor, abban az időben nem lehetett kesztyűs kézzel bánni az emberekkel. Főleg akkor nem, ha tudtuk, hogy a bolsevikok ellen használják eldugott fegyvereiket.

Ez a hatalmas nagy ország itt, ezen a tájon ki volt már égve. Élelem alig-alig volt. A nép nyomorgott, de a kulák jól élt. Ha volt felesleges gabonája, volt esze arra, hogy elrejtse, nehogy a kommunisták kezébe kerüljön. A rendelkezés persze ki volt adva, hogy akinek feleslege van, az szolgáltassa be. Meghatározták, hogy ki miből, milyen mennyiséget tarthat meg magának és családjának. De szólt a rendelkezés arról is, ha valaki nem szolgáltatja be a feleslegét, s azt egy házkutatás során megtalálják nála, nemcsak azt, hanem minden terményét, jószágát elviszik. Mondanom sem kell, hogy ilyen rendelkezés ellenére is nagyon sokan voltak, akik sírtak, nyafogtak, közben meg veremszámra ásták, dugták el a gabonát az éhezők elől. Nem vették volna komolyan a dolgot,

ha nem került volna sor ellenőrzésekre s természetesen rekvirálásokra is. Így nemcsak a városban, hanem a szomszédos falvakban is volt munkánk bőven. Ez persze a kulákok körében nem szült nekünk elismerést, s ezeknek is részük volt abban, hogy később fegyveresen is a bolsevikok ellen fordultak. A mi egységünk fontos feladata volt (de már az Urál vidékén) a kuláklázadások leverése.

A helyi kulákság 1918 márciusától mind nagyobb támaszt láthatott a helyi cári tisztek megélénkülő ellenforradalmi mozgásában, akik viszont azért mozgolódtak, mert egyre biztosabb hírek érkeztek a kozák és cseh alakulatok, ezredek mozgásáról. A burzsoázia tehát nem nyugodott bele vereségébe, mindent elkövetett s minden eszközt felhasznált annak érdekében, hogy megtörje a bolsevikok hatalmát, megtorolja addigi „viselkedésüket". A polgárháború eseményeiben külön szerepet játszottak a cseh légiósok. Róluk korábban csak annyit tudtunk, hogy nem harcoltak, s nagy számban adták meg magukat az első világháborúban. Kezdetben a murmanszki vasútvonal építésénél is dolgoztak nagyobb egységeik, de a nehezebb munkákról később kivonták őket, s úgy hallottuk már Murmanszkban is, hogy az ország belseje felé szállítják őket. Lényegesen jobb volt a sorsuk, s a hadifoglyoknak szánt munkahelyek közül a legjobbakat ők kapták. Nagy részükből később katona lett megint. Alakulataik 1918 elején a vasútvonal mellett helyezkedtek el. Egy részük Vlagyivosztokon keresztül készült a francia frontra, ahol a központi hatalmak, illetve a németek ellen harcoltak volna. Sokan közülük szembefordultak a proletárforradalommal, a bolsevikokkal szemben az ellenforradalmi erőket támogatták. Külön egységeket szerveztek, külön alakulatokban harcoltak. Ezek voltak a cseh legionáriusok.

Csak közbevetve említem meg, hogy Tomszkból eljövet, majd Jekatyerinburg környékén, az Urálban szinte mindenütt találkoztunk egységeikkel. Kezdetben csak lestünk, csodálkoztunk, kérdezgettük egymástól: – Mi az isten! Milyen katonák ezek? – Fényes sisak, fényes köpeny volt rajtuk. Japán, angol fegyverek özöne. Tele voltak vadonatúj, kis angol géppuskákkal. Hát ez volt az „antantviselet". Úgyhogy a cseh alakulatok jelentősebb része antantruházattal és -fegyverzettel volt ellátva, kisebb részük pedig a kozák katonaság viseletét hordta, de fegyvereik nekik is külföldiek és általában újak voltak. Ezek a szibériai vasútvonal mentén állomásozó, jól felszerelt alakulatok nagy veszélyt jelentettek a szovjethatalom számára. Ez derült ki 1918 elején, amikor a lázadó kozák alakulatokkal összehangolt támadásuk eredményeként elfoglalták Omszkot. Ez fokozta Tomszban is a korábban jobbára csak illegálisan szervezkedő ellenforradalmárok aktivitását. Megsokasodtak feladataink.

1918. április vége vagy május eleje lehetett, s Tomszkban, a táborban voltunk. Egyszer kiabálás, szaladgálás, dobogás hallatszik, majd erőteljes vezényszavak:

– Elvtársak, elvtársak! Gyorsan felszerelni! – Természetesen a felszerelésünk, a fegyver ott volt valamennyiünk mellett, így pillanatok alatt felsorakozott az egységünk, s mint harcteret járt katonák, azonnal felvettük az alakzatot. A parancsnok rövid eligazítást, tájékoztatást tartott.

– Elvtársak! – mondta. – Mindenki önként vállalta ezt a feladatot, a szovjetek, a bolsevik elvtársak támogatását. Most tudomást szereztünk arról, hogy a város végén, illetve nem messze a várostól van egy kolostor. Ebbe fehérgárdisták, tisztek és katonák fészkelték be magukat. Szervezkednek az ellenforradalom kirobbantására, a cárt akarják megint visszaállítani, őt akarják visszahoz-

ni. Ezt a fészket kell gyorsan és határozottan felszámolni, az ottlevőket ártalmatlanná tenni, mert az a tomszki ellenforradalmi szervezkedés központja.

A parancsnok elmondásából a feladatot megértettük, s természetesen a helyzet komolyságát is. A szállító teherautók rövidesen megérkeztek. Még úton voltunk, amikor elhangzottak a következő részfeladatok, parancsok, személyre szóló utasítások. Szinte észrevétlenül érkeztünk meg a kolostor alá. Háromszakasznyian voltunk, s a távolságot egymás között felosztva, csatárláncban körbefogtuk az épületet. Mikor ez megtörtént, egy deputáció felszólította őket, hogy körbe vannak zárva, az ellenállás értelmetlen. Válasz nem érkezett, így aztán a kolostor kapuját be kellett törni, s így benyomulni. Elöl a csoport parancsnoka, Szilágyi Imre haladt, kezében lövésre tartott pisztollyal. Mi, a többiek, nyomultunk utána. Ahogy az ajtón áttörtünk, Szilágyi elvtársat mindjárt le is lőtték.[27] Egymást fedezve és biztosítva nyomultunk előre. Az épület minden részét elfoglaltuk, az ellenállást felszámoltuk. A sok apáca, mintha semmiről sem tudott volna, visítozott, rohangált. Minden bent levőt lefegyvereztünk, de mindenkit csak nem lehetett elvinni, lecsukni. Kihallgattuk őket, majd a főbűnösöket kiemeltük, s ezeket vittük magunkkal. A városban, csaknem a táborhelyünkkel szemben volt a börtön, amit „tyurmának" neveztünk. Ez erős biztosítással, őrséggel volt ellátva. Ide kerültek a reakciósok, az ellenforradalmárok, meg mindenki, aki a szovjetrendszer ellen lázított vagy emelt fegyvert. Ide pakoltuk a kolostorból összeszedett jómadarakat is. Kihallgatásuk és felelősségre vonásuk már természetesen parancsnokaink feladata volt.

Ahogy Omszk elestének hírét vette parancsnokságunk, összeült és megtárgyalta a soron következő feladatokat.[28] A fő veszélyt most az jelen-

tette, hogy amint híre jött az intervenciós csapatok és a fehérgárdisták közeledésének, Tomszkban is mozgolódni kezdett a burzsoázia, az eddig meglapuló ellenség. Ehhez, illetve ennek a leveréséhez mi egyrészt kevesen voltunk, másrészt a rendszeres szolgálatoktól ki voltunk merülve. Tartalékra nemigen gondolhattunk, hiszen a hadifoglyok közül aki be akart állni vöröskatonának, az már ezt megtehette. Egy újabb szervezésnek komoly akadálya volt az, hogy a tiszt urak megpuhították a foglyokat, azok meg bedőltek a felhívásoknak, lázító szövegeknek. Nem is lepődtünk meg azon, ha egykori fogolytársaink olyanokat mondtak, hogy: a szocialisták, a kommunisták nemcsak istentagadók, de el akarják venni az otthoni földjeinket is. Eddig se volt sok, de hogy mindentől megfosszanak, az nem lehet jó; ha valaki ilyet akar a parasztnak, akkor nem annak az érdekeit képviseli, hanem inkább árulója.

Az ilyen és hasonló gondolatoknak, szövegeknek az lett az eredménye, hogy az ingadozók távol maradtak, mi meg magunkra voltunk utalva. Ennek az az egy előnye azért megvolt, hogy biztosak lehettünk abban, közöttünk nincs áruló, mindenki számíthat a másikra.

Vezetőségünk, mindent számba véve, a helyi bolsevik szervezet vezetőségével egyetértésben úgy határozott, hogy el kell hagyni, ki kell üríteni Tomszkot.[29] A vezetőségben akkor ott voltak Münnich Ferenc és Reiner Károly elvtársak. Tomszknak volt külön hajóállomása, amelynél korábban rendszeresen adtunk fegyveres szolgálatot. Itt állomásozott az a két hajó, amelyet a bolsevikok utasítására Münnich elvtárs készített elő, az egyik személyszállító volt, a másik pedig egy vontatógőzös. Neveiket el sem lehet felejteni: a személyszállító a „Federation Respublica" volt, a másik pedig „Jermak" névre hallgatott.

Én ebben az időben a városi börtönnél, a tyur-

mánál teljesítettem szolgálatot. Arra figyelek fel, hogy rohan felém egy elvtárs, s lihegve mondja:

– Bán elvtárs, azonnal gyere, mert mindjárt indul a hajó!

– Miféle hajó, meg hová indul? – kérdeztem én, mivel nem tudtam, nem hallottam semmiről.[30]

– Kiürítjük Tomszkot, mert a várost nem tudjuk tartani a fehérekkel szemben. Az intervenciósok itt vannak tőlünk húsz kilométerre. El kell vinni az értékes dolgokat, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek.

– Várjál már, elvtárs – mondom én –, vissza kell még szaladnom a laktanyába! (Ott volt ugyanis a magyar egyenruhám, még az a csukaszürke, amivel felszereltek. Idáig őrizgettem, arra gondolva, ha egyszer majd jövök haza, azt fogom felvenni. Meg hát a laktanyában voltak azok az emléktárgyaim is, amelyeket a megtakarított rubeljeimből vásároltam.)

– Erre már nincs idő! Ne menj, Bán elvtárs, mert akkor itt is maradsz!

Így aztán rohantam utána, de még jó időben érkeztünk. Arra sem volt sok időnk, hogy felszálljunk, elhelyezkedjünk, a feljárókat felszedték, s a két jármű elindult Tomszkból a Tom, majd az Ob folyón velünk.

A hajóút rossz volt és nagyon nehéz. Ezen a vidéken május–júniusban ugyanis zajlanak a folyók. Lassan haladtunk lefelé, egy Narim nevű település volt az első hely, ahol kikötöttünk. Hajóink közül a „Respublica" hozta Münnich elvtársékat, a tomszki szovjet tagjait, a bolsevik vezetőket családtagjaikkal együtt. A „Jermak"-on mi voltunk, vörösgárdisták. Itt volt a fegyverzet, a lőszer meg a hadtáp. Így főleg a rengeteg ruha, felszerelés, amit Tomszkban őriztünk, s amelyet fegyvertársaink az indulás előtt felpakoltak. A „Jermak"-ra két kisebb, úgynevezett hetes ágyút szereltek, egyet előre, egyet pedig hátra. Oldalain, meg ahol

lehetett, nagy mennyiségben helyeztek el géppuskákat.

Így nézett ki egységünk, amikor a Tom folyón haladva Narimban kikötöttünk. Egy delegáció bement a városba, ahol a posta épületében Münnich elvtársék találtak egy szikratávírót, s a szobában egy táviratot is. Ahogy később megtudtuk, ez állt benne:

„Két hajó megy lefelé a folyón, bolsevikok, vörösök menekülnek rajta. A hajókat minden körülmények között fel kell tartóztatni."[31]

A postán talált pénzt és értékcikkeket Münnich elvtársék a hajóra szállították, nehogy a fehérek kezébe kerüljön. A szikratávírót összetörték, hogy az ellenség kapcsolatteremtését ezzel is hátráltassák. Itt csatlakozott hozzánk kb. ötven hadifogoly, akikkel együtt négyszázan lettünk már a két hajón.[32] Ez a szám persze csak a katonákra vonatkozik, a civilekre nem; azok jelentősebb része gyerek és asszony volt.

A hajókon szigorú rend uralkodott, hiszen az egész tomszki eljövetelünk nagy manőver, komoly fegyvertény volt. Ebben Münnich elvtársnak voltak hatalmas érdemei. Ha közeledett egy falu, egy település vagy egy másik hajó velünk szemben, a parancsnok mindig szólt, ilyenkor harckészültségbe helyezkedtünk, hogy még véletlenül se érhessen bennünket kellemetlen meglepetés. Egyébként normál szolgálat volt, váltottuk egymást az ágyúknál, a géppuskáknál is. Aki nem volt szolgálatban, pihenhetett, persze úgy, ahogy körülményeink ezt lehetővé tették. A „Jermak"-on volt egy orosz komisszárunk, s természetesen a magyar egységnek is volt parancsnoka. A komisszár nevére már nem emlékszem, a mi parancsnokunk viszont Sas István elvtárs volt, civilben budapesti gyógyszerész.

A folyón lefelé haladva minden szembejövő járművet megállítottunk, átkutattuk, mindenütt el-

lenőrzést tartottunk. Ilyenkor a komisszárunk szótölcséren utasítást adott hajónk kapitányának, aki intézkedett: megálltunk mi is meg a szembe jövő hajó is. A „Jermak" kapitányára külön kellett ügyelni. Én is voltam őrségre kivezényelve mellé. Mozgás, séta engedélyezett volt neki, de minden lépését követni kellett, nehogy megszökjön. Egy ilyen eset meghatározta volna sorsunkat. Persze ő sokszor mosolygott ezen, lehet, hogy eszében sem volt a szökés. De az elővigyázatosság, a megelőzés parancsnokaink részéről mindenképpen indokolt volt, részét képezte a hajókon uralkodó szigorú rendnek, fegyelemnek. Erre elég egy példa, egy eset, amely Tomszk és Narim között történt.

Ebédelni mentünk. Rendesen meg volt terítve, ezüst evőeszközökkel, mindegyikben benne a hajó monogramja. Ebéd után nem sokkal sorakoztattak bennünket, mint mindig, most is a fedélzeten. A korábban már említett orosz komisszár jött, s mondta, hogy lopás történt a hajón. Ennek kapcsán előadást tartott, hogy milyen szégyen a lopás, milyen emberi gyengeség az, arról nem is beszélve, ha ezt egy bolsevik csinálja. Mondta, hogy egy szobán menjen keresztül mindenki, s akinél van, tegye le, most az egyszer úgy veszik, hogy megtévedt az illető, nem lesz bántódása. Ha a kanál nem kerül elő, más módszerekhez fog folyamodni. Szigorúan meg fogja torolni a lopást, mert ez is alkalmas arra, hogy ütőkártyát adjunk az ellenség kezébe. Ki tudja, hogy ennek a hajónak hová, merre vezet majd az útja, kikkel fog találkozni, kiket fog tájékoztatni. Elmondják majd, hogy bolsevikokat szállítottak, s eltűntek az evőeszközök. Az emberek meg elgondolkodnak majd: hát igaz, hogy a bolsevikok tolvajok meg rablók? S az ilyen propagandát az ellenség ki fogja használni.

No, hát így beszélt a komisszár, s akkor mi is nagyon egyetértettünk vele, igazat adtunk neki. Olyan volt az idő, hogy csak pici hibát kellett el-

követni, máris mindent a bolsevikok nyakába akasztottak.

Egyszóval nem kerültek elő az evőeszközök. Mondanom sem kell, hogy rettenetesen szégyelltük magunkat. A hajón egyébként is túlnyomórészt magyarok voltak. A komisszár személyi motozást rendelt el, mindenkinek a szobáját is átnézték. Meg is találták a tetteseket, két orosz katonát. Bolsevikok voltak, vagy legalábbis annak vallották magukat. Mi akkor az ellenség beépített embereinek néztuk őket, akiket az ellenség küldött a sorainkba, hogy lejárassák a bolsevikokat. Az ítéletet hamar megtudtuk, ugyanis a hajót fával fűtötték, s így Narimban, vagy talán előtte, kikötöttunk. A hajó fedélzetén felsorakoztattak bennünket, s elmondták, ilyen körülmények között a lopás megengedhetetlen bűn, példát kell statuálni, ezért a két oroszt halálra ítélték. Ott nyomban a parton agyon is lőtték őket. Hát bizony, ez intő példa volt mindannyiunk számára.[33] De ezt már csak azért is így kellett csinálni, mert mi sokszor kaptunk parancsot házkutatásra. Így volt Tomszk környékén, de hasonló feladatokat hajtottunk végre Jekatyerinburg környékén, az ottani, kulákok által fellázított falvakban is. Fegyverek, lőszerek, eldugott élelmiszer után kutattunk, s ilyenkor bizony sok mindent látott az ember. Ékszereket, karkötőket, aranytárgyakat. Hát volt sok olyan, aki megfeledkezett magáról, a nincstelen múltjára gondolt, aztán ezek láttán megtévedt. Ha rájöttek, keményen megtorolták az ilyen dolgokat. Nekünk azt kellett éreztetni mindenkivel, hogy mi az igazságot képviseljük, a proletariátust, s ez nem egyeztethető össze semmiféle megtévelyedéssel. Tehát ezért kellett szigorú fegyelmet tartani.

E kis elkalandozás után visszatérek hajóutunkhoz. Narim után – ha jól emlékszem – Tobolszk és Tyumeny következett. Sok időbe telt, s napra pontosan nem is tudom, mikor érkeztünk meg. Zajlott

a víz még itt is, hatalmas volt az áradás. A korábbi folyó melletti falvak már jelezték előre, hogy jövünk, így aztán a hajóállomáson katonazenekar fogadott bennünket. Felkészültünk, s teljes fegyverzettel szálltunk ki. A személyi felszerelésen túl vittük a „Jermak"-on levő összes géppuskát meg a két ágyút is. Az állomáson a zenekar mellett öreg, szakállas muzsikok meg asszonyok fogadtak. Rajtuk kívül csupán éhező gyerekeket láttunk. Ez az az idő volt, a polgárháború kezdete, amikor nemcsak a külső ellenség támadott, hanem éledezett a belső ellenség is. A zenekar elénk állt, s így jártuk be Tyumeny valamennyi utcáját. Persze ez nem volt nagy dolog, mert Tyumeny akkor még egészen kis település volt. Felvonulásunk tüntetésszámba ment: bemutattuk erőinket, tudattuk az ellenséggel, hogy lassabban, mert már itt vagyunk. Változó fogadtatásban részesültünk. Volt éljenzés, hurrázás, mások szórták elénk a virágot, de láttunk sok savanyú pofát is.

Nohát! A guta üssön meg benneteket! – gondoltuk, de azt hiszem, ők még különbeket gondolhattak rólunk. Persze nekünk az volt a fontos, hogy láttuk: a proletárok integetnek, a szegények velünk éreznek, velünk vannak. Miután végigvonultunk a városon, megpihentünk egy kicsit, kiegészítettük, rendbe tettük felszerelésünket. Ez fontosabb volt, mint a kenyér. Azt sokszor egyébként is elajándékoztuk. Itt is, ahogy beértünk az állomásra, öreg bácsik, nénik jöttek könyörögve:

– Taváriscsi, taváriscsi, csak egy kis kenyeret! Nekem nem sok kell.

Mit csinálhattunk!? Az embernek összefacsarodott a szíve. Persze, hogy odaadtuk. De csak az öregeknek, fiataloknak soha.

Itt Tyumenyben szovjethatalom volt, de elkelt volna a helyi bolsevikok megerősítése. Nem lehetett, mert jött a parancs, menni kellett tovább Jekatyerinburgba. Így Münnich és Reiner elvtársak

vezetésével egységünk vonatra szállt. Kellett az erősítés ott nagyon. Úgy mondták, ki akarják szabadítani a cárt. Itt rögtön olyan páncélozott vonatba szálltunk, aminek az oldalai homokzsákokkal voltak kibélelve. Elején hatalmas páncéllemezzel, fegyverekkel jól meg volt erősítve, hogy a vezetőt ki ne lőhessék. Ez volt a mi kis egyszerű páncélvonatunk, s ezzel utaztunk megállás nélkül Jekatyerinburgig, amely osztagunknak mindvégig központja maradt.

A szovjethatalom védelmében Jekatyerinburgban és környékén

Már közel voltunk Jekatyerinburghoz, amikor komisszárunk megállította szerelvényünket. Jóval az állomás előtt, a sínek mellett bolsevikok vártak bennünket, és felvilágosítottak a helyi eseményekről. Komisszárunk futárt küldött ki. Rendkívül vigyázni kellett, mert a telefonbeszélgetéseket gyakran lehallgatta az ellenség. Már olyan is előfordult, hogy ellenséges beállítottságú volt az állomásfőnök, és hamisan adta tovább a jelzéseinket. A futár útján most is meggyőződtünk arról, hogy vagy lehallgattak bennünket, vagy valahonnan megszimatolták érkezésünket, s ezért fel is készültek fogadásunkra. Az állomáson fehérgárdisták tanyáztak, s a sínen ott állt két hatalmas amerikai mozdony, amely elő volt készítve azonnali indulásra. Az lehetett a tervük, ha szerelvényünk befut, szembeindítják velünk a két páncélozott amerikai mozdonyt, s ezzel összezúzzák a mi mozdonyunkat, vagonainkat, aztán meg szépen kilövöldöznek bennünket. Ezzel egy időben több információt is szereztünk. Megtudtuk, hogy éjszaka a fehérgárdisták meg akarják rohamozni és leszerelni a Vörös Őrség helyi egységét, és ki akarják szabadítani a fogva tartott cárt. Hírt kaptunk arról is, hogy a helyi gyári munkások fel vannak fegyverezve. Úgy dolgoznak a gépeken, hogy kéz mellett van mindenkinek a fegyvere. Ha a gyári sziréna megszólal, az azt jelenti: tedd le a kalapácsot és fogd a fegyvert! Hogy kinek a javára? Ki ellen vagy ki mellett?

Nem voltunk meggyőződve arról, hogy a helyi

zavaros viszonyok között ezt tisztán látják, s a munkásság teljes egészében a proletárhatalom védelmében lép majd fel!

Az összeütközést vezetőink és a városparancsnok időbeni, taktikus fellépése eredményeként sikerült elkerülnünk. A városparancsnokra most is nagyon tisztán emlékszem. Jó középkorú, nagyon jó kiállású és határozott fellépésű bolsevik volt. Nagy deres lovon fogadta egységünket. Szeme szinte sugárzott a boldogságtól. Gondolom, az az erősítés, amelyet mi jelentettünk, megnyugtatta őt is egy kicsit. Később kiderült, hogy elvei miatt, még a cár idejében, Szibériába száműzték. A szomszédos falvak kuláklázadásainak leverésében velünk együtt részt vett, s egy akciónkban valamennyiünk szeme láttára kapott halálos lövést. Halála valamennyiünk számára megrendítő volt. Ő gondoskodott elszállásolásunkról. Egy burzsuj hatalmas lakásában alakították ki szálláshelyünket. Óriási szobák voltak benne, mindegyik szinte földig tükörrel. – No – mondom Lajos barátomnak –, kilenc napig nem aludtunk, étkezésre is csak imitt-amott volt egy kis lehetőségünk. Itt ehetünk, pihenhetünk. – Elhelyezkedésünk után azonnal lefeküdtünk. Nekünk egy jó ruganyos ágy jutott. Ilyet még sohasem láttunk, nemhogy ilyenben aludtunk volna! Alig pihentünk le, szóltak, hogy készen van az ebéd. Ezután ismét pihenőre tértünk, de ez nem tartott sokáig. Sorakozót hirdettek, azonnal fel kellett szerelni. Kábultan gyülekeztünk, talán jobb lett volna, ha le sem fekszünk. Minden fegyverzettel felszerelve együtt állt már egységünk, amikor megjelent a komisszár, kíséretében parancsnokunk, Sas István.

– Elvtársak! – mondta parancsnokunk – Pihenésre nem maradt több idő, mert újabb harci feladatot kell megoldanunk. A várostól nem messze van egy kozák kaszárnya, abban egy divízió lovasság állomásozik. Tudomásunkra jutott, hogy van-

nak közöttük internacionalisták, orosz vöröskatonák, de fehérek is. Készültségben vannak, ők akarják éjjel lefegyverezni az őrséget, s így kiszabadítani a cárt. Le kell őket fegyverezni. Ez a feladat! De tudomásul kell venni mindenkinek azt, hogy meg van a nép rémülve, a háborút, a puskaporszagot meg a puskaropogást már nem nagyon viselik el. Úgy kell hát innen kivonulnunk, s úgy kell keresztülmennünk a városon, mintha gyakorlatra mennénk. Rendben és nyugalmat sejtetve vonulunk ki, lehet közben nótázni is. További parancskiadás akkor lesz, ha kiértünk a város határába!

A feladatot rendben megoldottuk, a város határában pedig megkaptuk az új parancsokat. Négy szakaszban vonultunk ki, én az elsőben voltam, magasságomnál fogva ott is az elsők között. Három szakasznak az volt a feladata, hogy feltűnés nélkül és a lehető leggyorsabban nyitódva vegye körül a laktanyát, és töltött fegyverekkel várjon a további parancsra. A negyedik, felállásunk szerint az első szakasz a lehető leggyorsabban bejut a laktanyába, megszállja az épületet. Tüzelni csak parancsra lehet, s a lőszerrel takarékosabban kell bánni, mint a kenyérrel. Ezért lőni csak akkor fogunk, ha a bentiek ellenállást fejtenek ki vagy bajba kerül az első szakasz. A feladatot mindenki értette, s nagyon gyorsan körbefogtuk az épületet.

A laktanya kapuja nyitva állt. Az őr nem is sejtett semmit. Úgyis félrelöktük volna, és ijedtében nem nyúlt volna fegyverhez. Gyorsan lefegyvereztük az őrséget, s „Hurrá! hurrá!" kiáltásokkal rohantunk befelé. Egyenesen fel az emeletre. A parancs úgy szólt, hogy a szobákat egymás után meg kell tisztítani, de együtt legalább két internacionalista menjen, hogy szükség esetén egyik tudjon a másiknak segíteni. Emlékszem, az épület vörös téglából épített, kétemeletes kozák laktanya volt. Felfelé rohanásunkban egyszer csak lövés dörrent. Az egyik emeleti szobában a fehérek

kasszáját egy őr védte. A nagy zajtól megijedt, s ijedtében elsütötte a fegyverét. Ez persze csak utólag derült ki, s a lövésből hatalmas kalamajka lett. A mieink is hallották odakint, s azt gondolták, hogy ránk lőttek, parancs ide vagy oda, tűz alá vették a kaszárnyát. Egyvalaki megkezdte, aztán ripsz-ropsz, rázendített mindegyik. Mi meg, akik bent voltunk, rohantunk egyik szobából a másikba. Némelyikre ketten, hárman is jutottunk. Szaladok én is a szuronnyal:

– Az anyátok fehérgárdista atyaistenit! Fegyverhez nem nyúl senki, mert azonnal keresztülszúrom!

Olyan nagy hanggal voltunk, hogy már az meglepte, megijesztette őket. Így aztán arra sem maradt idejük, hogy a szobáikban levő fegyvereikhez kapjanak. Sorba feltartották a kezüket, de kintről, az ablakon keresztül jött a golyó, pergett, hullott a vakolat. Szemünk-szánk rögtön tele lett vele. Más megoldás nem lévén, a fehérekkel együtt mi is földre vetettük magunkat. Persze ez gyorsabban történt, mint ahogy el lehet beszélni. Közben a kintieknek valaki jelt adhatott, mert a lövöldözés megszűnt. Erre az egyik fehér ugrik fel, rohant volna kifelé az ajtón. Nekem se kellett több, ugrok én is neki a szuronnyal. De elkezd kiabálni:

– Elvtárs! Agyon ne szúrj! – Én meg:

– Mi az? Hát te magyar vagy? Itt, ezek között? Az istenit az anyádnak! Ezért kell téged leszúrni!

Látta, hogy egy kicsit megtorpantam, így aztán más hangra váltott ő is.

– Lőjél agyon, elvtárs! – mondja. – Én akkor sem tudok neked erről beszélni! Én nem tudom, mi történik itten![34]

Így aztán nem bántottam. Őt se meg másokat se. Feltett kézzel tereltük le őket a kaszárnya udvarára. Ott lent kihallgatás következett. Kiderült, hogy sok magyar van közöttük.

Mondja az egyik a komisszárnak:

– Mi ennyien meg ennyien vagyunk itt magyar hadifoglyok, de bennünket nem tájékoztattak semmiről!

Lehet, hogy ők lettek volna azok, akik szétlövik a helyi Vörös Őrséget, anélkül, hogy tudták volna, kiket gyilkolnak. Ha meg nem lőttek volna, biztos őket lövöldözik agyon. Szóval így voltunk mi az akkori megkavarodott világban. Sokan voltak olyanok, akik nem is tudták, miért és kik ellen harcolnak. Rettenetes dolog volt a polgárháború!

Ha itt a magyarok ellenségek is voltak, nem tudtuk őket bántani. A főbűnösök, a szervezkedő fehértisztek, akik irányították őket, a körülzárás ellenére is megléptek, elmenekültek. Már ekkor gondoltuk, hogy valahogy még összetalálkozunk velük. Egyelőre az volt csak biztos, hogy éjszakára tervezett akciójukat meghiusítottuk.

A harci feladat végrehajtása után bevonultunk ismét a városba. Nyugalmunk persze nem volt, mert alig szereltünk le, jött a komisszár megint. A szeme karikás volt az álmatlanságtól meg a fáradtságtól. Valószínűleg mi is így néztünk ki, csak egymáson már észre sem vettük. Vele jött a mi parancsnokunk is, Sas elvtárs. A szakaszparancsnokunk Váradi elvtárs volt ekkor, ő sem nézett ki jobban. Jött a hír, az újabb feladat, az újabb parancs. A város szélén, az erdőben, gyári munkások állnak felfegyverezve, parancsra és harcra várva. Közöttük nagy számmal vannak itteni vasutasok is. Kutya egy világ! – mondogattuk, de hát ez volt a polgárháború. A félrevezetett munkásokat is könnyen össze lehetett ugrasztani egymással! Nem volt más kiút, munkás, nem munkás, ha ellenünk fogott fegyvert, nem jó helyen áll. Menni kellett! A komisszár lovagolt elöl, vele a parancsnok, aztán a szakaszok, élükön a szakaszparancsnokok. Harci rendben vonultunk, amikor az állomás felől tüzet kaptunk. Azonnal felfejlődtünk a töltés mellett, lövés-

re készen tartott fegyverekkel vártuk a parancsot. Tűzharcra nem került sor, s később megtudtuk azt is, hogy a kaszárnyából elmenekült ellenforradalmi tisztek egy páncélvonattal ekkor mentek tovább. A sínről látták egységünket, s megállás nélkül tüzeltek ránk, aztán robogtak tovább. Ezen szerencsésen túlestünk, de hát a felfegyverzett vasutasok meg gyári munkások még ott voltak az erdőben. A komisszár meg a parancsnokunk úgy döntött, hogy küldjünk ki egy lovasjárőrt, fehér zászlóval. Mutassuk, hogy békés szándékkal vagyunk és úgy megyünk. Feleslegesen ne lőjük egymást. Akik ellenünk hangolták őket, úgyis elmenekültek, olyan vezetőjük nemigen lehet, aki kiadja a tűzparancsot ellenünk. A járőr bevált, s míg a parancsnokunk megérkezett hozzájuk, körbezártuk, tüzelésre készen, az erdőrészt. A komisszár elmondta, hogy mi történt, hogyan vezették félre őket. Szinte kis gyűlést tartott nekik. Úgyhogy lövöldözés és áldozatok nélkül estünk túl ezen az akción. A fegyvereiket biztonságból lerakattuk, azaz végtére is lefegyvereztük őket. A fegyvereket beszállítottuk szálláshelyünkre, a munkásokat pedig elengedtük. Persze ez így elmondva rettenetesen egyszerűnek tűnik, majdnem olyan játéknak, amelyben minden van, csak éppen veszély nem. De ha arra gondolok, hogy ezek a munkások jobbra-balra pislogva, katonai vezető nélkül maradva észrevették, hogy mindenünnen fegyvercsövek meredeznek rájuk, elgondolom, lehet, hogy nem is a meggyőző szó használt nekik. Minden érvnél meggyőzőbb volt ekkor az erő, a túlerő. És hogy az igazság a mi oldalunkon volt, ebben mi egy pillanatig sem kételkedtünk.

Természetesen nem minden akció sikerült így, voltak nehezebb eseteink is, például itt, Jekatyerinburgban. Hasonló rendcsinálásra küldtek ki bennünket néhány nap múlva a helyi gyárba. Híre érkezett, hogy egy ellenforradalmi csoport ga-

rázdálkodik és fosztogat a gyár területén, szervezi a híveit és üldözi, szedi össze a bolsevikokat. Teherautóval mentünk ki, s különösebb harc nélkül rendet csináltunk. Az ellenforradalmi banda tagjait összeszedtük, de az egyik elkezdett hőzöngeni. Bodnár Jóskának hívták, nyírségi fiú volt, a parancsnok pisztolyával agyon is lőtte. Akik látták, visongani kezdtek, de a példa használt, észrevették, hogy nem lehet velünk kukoricázni. Fordított helyzetben ők se csináltak volna másképpen! Sőt! Volt szerencsénk megismerni vendégszeretetüket!

Mint említettem korábban, Jekatyerinburg volt a központunk. Nemcsak a városban oldottunk meg harci feladatokat, hanem a környéken is. Amint valahol végeztünk, ide kellett visszajönni, s innen vezényeltek bennünket tovább más településekre. Így jött a hír, hogy ide néhány versztnyire van egy település, Nyevjanszk, ott tört ki ellenforradalmi lázadás. Ez Jekatyerinburgba érkezésünk után körülbelül egy héttel lehetett. Nem volt kis település ez sem, olyan jó nagyközségszerű, volt gyára is. A helyi szovjet tagjait bebörtönözték, és erős kísérletet tettek a régi rend visszaállítására. Vonattal mentünk, bevagoníroztuk ágyúinkat, valamennyi géppuskánkat meg minden kézifegyvert és lőszert.

Útközben mondták az elvtársak, hogy itt már nagy ellenállás van, amit a helyi kulákklázadás is erősít. A helyszínen már vannak vöröscsapatok, harcolnak még bányászalakulatok is, de nem bírnak a jelentős ellenforradalmi egységekkel. Körülbelül öt-hat versztnyire lehettünk a nyevjanszki állomástól, amikor lövéseket kaptunk. Parancsnokunk lovas felderítőket küldött ki, de határozott parancsba adta nekik, hogy harcba semmiképpen se bocsátkozzanak az ellenséggel.[35] Pontosan nem lehetett tudni, hogy mennyien vannak és hol helyezkednek el. A felderítőknek meg kell tudniuk, hol tanyáznak. Így is történt. Nem sokat kellett

várni alakulatunknak, amikor vágtázva érkezett vissza a járőr. Felderítették, hogy ellenség tanyázik az állomás épületében, a faluban és az állomástól vagy öt-hat versztnyire egy erdős-dombos részen, ahonnan a terep jól belátható. Nem volt valami szerencsés az elhelyezkedésünk. Az állomást a falutól egyébként is egy kifli alakú, viszonylag nagy kiterjedésű mocsaras víz vagy valami tószerű képződmény választotta el. Az állomásról egy fahíd vezetett keresztül a mocsáron, tehát ha a faluba akartunk bejutni, ezen kellett keresztülmenni. Ezt a hidat viszont az állomás épületéből tűz alatt lehetett tartani. Első számú feladatunk ezért az volt, hogy az állomásról kiszorítsuk az ellenséget.

Június közepe volt, s éppen vasárnap. Kivagoníroztunk. Gyalogságunk felfejlődött a vasútvonal két oldalán. Nem volt itt szükség fedezék építésére, lépésről lépésre, fától fáig haladtunk, ahol lehetett, szökellve jutottunk előre. A lőszerrel nagyon kellett takarékoskodni, mert abban nagyon szegények voltunk. Csak akkor tüzeljünk – adta ki a parancsot vezetőnk –, amikor már biztosan látjuk, hogy hol van az ellenség. Menet közben azért lőttünk, hogy az ellenség ne gondolja, nálunk nincs fegyver. A lövöldözés egyszer csak abbamaradt. A parancsnok újabb járőrt küldött ki, akik jelentették, hogy az állomást védő néhány fős őrség a vízen keresztül visszahúzódott a faluba. Az állomás épületébe így puskalövés nélkül jutottunk be. Természetesen csatárláncban haladtunk, mindenkinek a felvett irányban kellett menni, úgy, hogy a harci távolság meglegyen. Nekem szerencsém volt, pont az állomásépület került elém. Bementem a váróterembe. Ablak már nem volt rajta, kilőtték, a telefon meg elvágva. Az állomás épületében ablakközelben voltam. A falu felől jött a golyó bőven. Kétoldalt, az épület mindkét szárnyán a mieink helyezkedtek el, s ők ugyancsak lövöldöztek vissza.

Ilyen körülmények között jelentették parancsnokunknak, hogy a sínen páncélvonat közeledik. Az ellenség páncélvonatja volt ez, rendes mozdonyból meg kilövőhelyekkel ellátott zárt vagonokból állt. Belülről homokzsákokkal volt körberakva, hogy a lövedékeket felfogja. A komisszár, aki fent volt a tűzvonalban, felállt, s figyelte a páncélvonatot, hogy milyen fegyverekkel van felszerelve. Fontos volt tudnunk, nem kapunk-e váratlanul nagy erejű géppuskatüzet. Az elvtársak figyelmeztették a komisszárt, hogy ne álljon fel, ne mutassa magát annyira, de ő csak legyintett. A következő pillanatban már hanyatlott is hátra, lövést kapott a szeme alá. Mire lehozták a védett állomásépületbe, már halott volt. Egy magyar fiú is meghalt ebben az akcióban. A nevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy alacsony termetű, mokány gyerek volt. Tőlem jobbra állt, a víztoronynál. A sínek mellett volt egy kupac salak, azt használta fedezéknek, a mögül lőtt. Nem érezte magát biztonságban, be akart futni hozzám a váróterembe. Intettem neki:

– Gyere pajtás, itt védettebb helyen vagy! – Ahogy szaladt, rálőttek. Ott is maradt.

Egységünk irányítását ekkor Váradi elvtárs vette át. Azonnal futárt küldött hátrahagyott páncélvonatunkhoz, hogy az ágyúkkal tolassanak be az állomás épületéig. A balszerencse persze nem jár egyedül. Befelé jövet egy kanyarban pont az a vaskocsi bukott ki a sínről, amelyiken az egyik ágyú állott. Mivel így nem lehetett használni, egyetlen lehetőségünk maradt: visszarakni a kocsit a sínre. Amíg ez sikerült, volt halottunk is meg sebesültünk is. Amikor az egyenes pályára kifutott a mi páncélvonatunk, lőtt is azonnal, mert sínen volt a fehérek páncélosa is. Az volt a szerencsénk, hogy a kanyar miatt nem vették észre a mi szerelvényünket, mert akkor úgy lőhettek volna ki, hogy védekezni se tudunk. A lövésünk jól irányzott le-

hetett, mert a fehérek mozdonya szuszogva vonult vissza. Óriási hurrázás tört ki, hiszen lehetetlen helyzetből mi kerültünk jobb pozícióba.

A faluból továbbra is kézifegyverrel meg géppuskával lőttek bennünket, mint az áradat. A falut meg nem akartuk ágyúzni. A gyerekeket, asszonyokat, öregeket minek bántsuk, úgyis szenvedtek eleget eddig, hiszen a település többször is gazdát cserélt. Észrevettük, hogy az ellenség géppuskája a templomtoronyban van állásban. Így aztán csak a templomot kellett célba venni. Sikeres találat után elhallgatott ott is a géppuska.

Az akciót reggel kezdtük el, de időközben beesteledett. A komisszár délelőtt esett el, s mi úgy voltunk ott azon a hegyes vidéken, hogy jóformán tájékozódni sem tudtunk. Elveszítettük az egyetlen, viszonylagos helyismerettel rendelkező elvtársunkat. A napi csatározás után azt sem tudtuk, milyen nagyságú területet védhet az ellenség és pontosan milyen erővel rendelkezik. A falu előtt, az állomás környékén megvetettük ugyan a lábunkat, pozíciónk megjavult, de ez még korántsem volt elég egy esetleges támadás megkezdéséhez. A parancsnok meg a szakaszparancsnokok úgy döntöttek, hogy éjszakára visszavonulunk. A terv végrehajtásához rendelkezésre állt a páncélvonatunk. A visszavonulást olyan szándékkal hajtottuk végre, hogy halottaink eltemetéséről, sebesültjeink kezeléséről emberekhez és elvtársakhoz hűen gondoskodni tudjunk. Parancsnokainktól megtudtuk, hogy egységünknek csak három-négy állomásnyi visszavonulásra van szüksége. Időközben futárt indítottak Jekatyerinburgba, azzal a megbízással, hogy pontos tájékoztatást nyújtson a parancsnokságnak akkori helyzetünkről. Egyben továbbították azt a kérésünket, hogy azonnal küldjenek új, a terepviszonyokat jól ismerő politikai vezetőt, azaz komisszárt. E nélkül ugyanis a harc sikeres megví-

vásához nem lehetett egy hajszálnyi esélyünk sem. A futár elindítása, majd a bevagonírozás után valóban három-négy állomásnyit utaztunk visszafelé. Itt azonnal őrséget kellett adni, s ennek helye az állomás környéke volt. Állást, illetve szállást foglaltunk, a közeli előrenyomulás reményében. A szerelvény továbbvonult vissza Jekatyerinburg irányába. Reggelre úgy-ahogy sikerült pihennünk valamit, s mire egységünk összeállt, menetkész állapotba került, megérkezett új komisszárunk is. Először furcsállottuk, hogy végzettsége, szakértelme szerint tengerésztiszt volt. A nevére már nem emlékszem, de arra igen, hogy egy rövid és szűk körű tájékoztatás után, amit a parancsnokoknak tartott, a felsorakoztatott legénység előtt is elmondta terveit.

Egységünk új haditerve az ellenség lehető leggyorsabb megtévesztésére épült. Ez talán annak is lehetett a vetülete, hogy mi nem tudtuk, milyen haderővel állunk szemben, s valószínűleg ez fordítva is így volt. Ezért el kellett velük hitetni, hogy mi sikeres bekerítést hajtottunk végre. Ennek megfelelően az új komisszár megerősített járőrt küldött ki, azzal a feladattal, hogy nagy ívű kerüléssel próbáljanak az ellenség hátvonalába eljutni. Ha ez megtörtént, az erődtől védve, színes rakétákat lőjenek fel. Ez jelt ad a főerő támadására. Nekik folyamatos tüzeléssel el kell hitetniük, hogy az ellenség mögött jelentős erők vannak. Jó idő telt el, mire megláttuk az égre felfutó rakéták fényét. A mi egységünknél a lovasság kapta az első parancsot: a mocsaras állóvíz hídján át vagy a hídroncsok mellett kezdjék meg a támadást. A lovasság után kellett felzárkózni a mi egységünknek, azaz a gyalogságnak. Ebben a vállalkozásban a mi helyzetünk volt a lehető legnehezebb, ugyanis nekünk a mocsaras vízen távolságot tartva, fegyvert szegezve kellett átlábalnunk. Az ellenség, miután felfedezte mozgásunkat, természetesen szórta ránk

lövedékeit. A háttűz persze elhitette velük fölényünket. Így aztán – igaz, a csizmám odaveszett – végül is meghátrálásra, menekülésre kényszerítettük őket. Később sem tudtuk pontosan megállapítani, mennyien lehettek, de veszteségeik felmérhetőek voltak, s ezen túl még foglyokat is ejtettünk.

Amikor a terepet biztonságban magunkénak érezhettük, vezetőink kiadták az új parancsot:

– A házakat végigkutatni, a fegyvereket összeszedni, a lakosságot a piactérre terelve összegyűjteni!

A komisszár gyűlést akart tartani számukra. Ez akkor természetes és a lakosság számára sok esetben megnyugtató is volt. A parancs végrehajtása közben Pintér Jóskával voltam együtt. Ezzel a fiúval már a murmanszki vasútvonalon megismerkedtem, s hozzá igazán jó emberi, baráti és elvtársi kapcsolat fűzött.

Az első épület, ahová bementünk, egy paplak volt. Azaz, bementünk volna, mert a kaput már jó előre eltorlaszolták. Kopogtatással, zörgéssel itt nem lehetett sokra menni, bár ezt is megpróbáltuk. Amikor minden kísérletünk válasz nélkül maradt, Pintér Jóska mindjárt helyre tette ezt a kérdést a puskatussal. Leütötte a zárat, én meg közben biztosítottam. Így aztán be, és megyünk a lépcsőn felfelé, aztán meg szobáról szobára. Szóltunk magyarul is, meg ahogy tudtunk, oroszul is. Válasz sehol. Már azt gondoltuk, hogy üres a ház, amikor végül találtunk egy öreg muzsikot, valami szolgálófélét. Beszéltünk is neki, mutogatott is, de hát nem válaszolt. Játszotta a süketet, meg hogy nem ért semmit.

– Hagyjuk az öreget – mondom Jóskának. – Ez vagy teljesen süket, vagy nagyon jól adja magát!

Persze a házat, az öregre is ügyelve végigjártuk. Rajta kívül nem találtunk senkit, semmit, s főleg fegyvert nem. Igen ám! De az egyik szobában felfedeztük a cár arcképét meg egy csomó

tiszti képet a falon. Jóskának mindjárt megbizsergett a vére, nem tudta megállni, hogy le ne verje őket. Láttuk, hogy egy, a cári rendszerhez hű család lakott itt, akik elmenekültek, s csak a szolgát hagyták maguk után.

Ezután átmentünk a szomszédos házba. Itt már alapvetően más volt a helyzet. Egy nő integetett, fogadott meg hívott bennünket oroszul. Mi – összeszedve nyelvi ismereteinket – próbáltunk válaszolni neki. De közben észrevettük, hogy egy öreg muzsik tesz-vesz, pakol az udvaron.

– No lám! – mondom Jóskának. – Ha ezek pakolnak meg pucolni készülnek, akkor nem minket vártak. Oda kell figyelni jobban, mert itt alighanem ellenségről van szó!

A muzsikot mindjárt le is intettük, rendreutasítottuk.

– Most már sehová – mondom neki, –, a pakolást hagyja abba, mert annak értelme nincsen! Háztűznézőbe jöttünk, a fegyvereket adják elő, amíg szépen beszélünk!

Bólogattak, tiltakoztak, megint bólogattak. Így aztán házkutatást tartottunk itt is, a parancs szerint. Fegyvereket itt sem találtunk, meg olyan embereket sem, akik esetleg az ellenséghez pártoltak, ellenünk harcoltak, s most itt bújtak volna meg. Amikor a házat végigjártuk s nem találtunk semmi ellenforradalmi nyomot, megkönnyebbültünk. De még nem volt vége. Jött az asszony, s kínált bennünket süteménnyel. Most sem tudom, mi lehetett a szándéka, de akkor csak egyet lehetett tenni. Rákiáltottam hát Jóskára:

– El ne fogadd, te szerencsétlen! Lehet, hogy meg akar mérgezni, azért viselkedik ilyen szépen!

Mire ő:

– Az nem lehet. Látod, hogy ez bolsevik!

A kérdést persze nem volt időnk eldönteni, de tény, hogy ő sem evett aztán belőle. Felkészítettek bennünket arra, hogy ebben a vérzivataros, pol-

gárháborús időszakban a megfontoltság, az óvatosság a legfontosabb. Főleg a mi esetünkben, mert az internacionalistáknak az ellenség nem kegyelmezett! Keveset érő és gyorsan múló volt az emberélet akkor. Csak egyszer kellett tévedni, többre már nem volt lehetőség. Sok bajtársunk, elvtársunk így végezte! Így aztán a nővel is keményen kellett beszélni. Mondtuk neki, hogy kapja össze magát, aztán lefelé a térre. Ott szobrányie lesz. Amikor ezt megértette, nem is tanúsított semmilyen ellenállást, indult, ment le a többiekkel a térre.

Hát így járogattunk egyik házról a másikra. Szedegettuk össze az embereket. Soha nem lehettünk meggyőződve arról, hogy ki a barát, ki az ellenség. Mi főleg az ellenséget kerestük, a lehetséges barátokkal meg bizalmatlanok voltunk. Tudtuk azt, hogy aki még néhány órával ezelőtt ellenünk harcolt, s nem volt ideje elmenekülni, az itt bújik meg. Fegyverét elrejtve akármelyik házban lehetett. De hát végül is tudomásul vettük – s így is cselekedtünk –, hogy aki nem fegyverrel fogad bennünket, arra mi sem fogunk fegyvert. Meg aztán volt egy másik dolog is. Mennél inkább résztvevői lettünk a polgárháborúnak, annál inkább láttuk, hogy itt nagyon sok olyan település, benne pedig szinte megszámlálhatatlan ember van, akik nem tudják, mikor, hogy, kinek és mennyire, meg főleg miért, milyen cél érdekében kell cselekednie. Ebből alakult ki aztán az, hogy szinte mindenkinek engedelmeskedtek. Engedelmeskedtek, mert féltették az életüket. Őket, az egyszerű embereket, a muzsikokat meg lehetett érteni, igyekeztünk meg is érteni őket. Mi már kezdtük tudni azt, amit ők még nem, hogy a polgárháború ezt is magában foglalja.

Hát aztán így, ebben a faluban is megvolt a szobrányie. A komisszár mindannyiunknak tetszően, nagyon jól beszélt. Amikor megnyugtatta az

összeterelt népet, elmondta, hogy mit akarnak és miért harcolnak a vörösök, a bolsevikok. Nem lehet tudni, hogy ő győzött-e vagy a gyűlést hallgató emberek félelme. Mindenesetre a gyűlés után békében hazaküldött mindenkit, bántódása nem esett senkinek sem.

Az ellenség meghátráltatásával, a házkutatásokkal, majd a gyűléssel itt elrendeztük dolgainkat. Úgy tűnt, hogy sikerült rendet tenni. Persze itt sem állhattunk meg, úgyhogy kijelölt őrséget hagytunk hátra és mentünk tovább, azaz vissza Jekatyerinburgba, mert ismét újabb parancsok, újabb feladatok vártak ránk. Az Urálban szakadatlan lendülettel tovább folyt a harc.

Jekatyerinburgból kiindulva a következő állomásunk egy Bilinbáj nevű, kisebb faluszerű település volt. Arról kaptuk a hírt, hogy az ellenforradalom itt is tért hódított, s ennek következtében lefogták s bebörtönözték a helyi szovjet tagjait. Ezt kivégzésük követte volna. Egyrészt az ő megmentésükre, másrészt az ellenforradalmi szervezkedés feszámolására vezényelték ki egységünket. Ekkor még nem tudtuk, hogy közel kéthetes tartózkodásra kell itt berendezkednünk. Elszállásolásunk egy iskolában történt. Nagyon kellemes volt számunkra – miután az esti órákban érkeztünk –, hogy nemcsak elszállásolásunkról, hanem vacsoránkról is gondoskodtak. Személyenként négy-négy főttojást kaptunk. Ezen túl adtak egy kis szalonnát és hozzá kenyeret.

Viszonylag nyugodt éjszakai pihenés után másnap reggel megkapta egységünk a feladatát. Az egység egy részének – amelynek tagja lettem én is – hídőrséget kellett adnia azon a folyón, amely bevezetett a faluba. Ez már természetesen azután volt, hogy egységünk jelentősebb része rendet csinált a településen s kiszabadította a helyi szovjet bebörtönzött tagjait. A községbe csak igazolással lehetett bejutni, a kifelé menet viszonylag köny-

nyebb volt. A komisszár világosan értésünkre adta, hogy kivétel nélkül mindenkit igazoltatni kell, s ha csak egy kicsit is bizonytalanok vagyunk az azonosításban, azt azonnal jelentsük. Az igazolványokat a községi szovjet állította ki, s azt a távozás napján, de a visszaérkezés idejét is megjelölve, pecséttel látta el. Mi ezeket az igazolványokat s a pecséteket ellenőriztuk. Az őrségen mellettünk mindig volt egy megbízható elvtárs, aki a helyi szovjet tagja is volt egyben. Ő a helyieket ismerte, s így megkönnyítette a mi helyzetünket is.

Történt az egyik napon, hogy a mellettünk szolgálatot teljesítő elvtárs javaslatára feltartóztattunk valakit. Ő gyanúsnak tartotta, így aztán mi leszólítottuk, feltartóztattuk, majd beszóltunk az őrsparancsnokságra. Nem sok idő elteltével ki is jöttek, s az igazoltatás, beszélgetés után ugyanaz volt a véleményük, mint nekünk. Beszállítottuk a tanácsházára, ahol a tanácselnök vezetésével megkezdődött a kihallgatás. Én nem voltam ott, de később megtudtam, miről volt szó. A kihallgatás során kiderült, hogy a bekísért személy olyan ellenforradalmár tiszt, aki egyik szervezője volt a nyevjanszki kuláklázadásnak. Onnan szökött meg, s ezen a falun keresztül próbált volna tovább menekülni. Igaz, hogy külsejét igyekezett megváltoztatni, mégis voltak, akik felismerték. Ő maga nem nagyon vallott, de rábizonyították a gazságot. Amikor bűnösségéről meggyőződtek, rögtön el is helyezték, bezárták a tanácsháza egyik szobájába. Itt tartották estig. Este aztán szólt a parancsnokunk, hogy az igazoltatott személyről bebizonyosodott: ellenforradalmár, ellenünk szervezkedő cári tiszt, s ezért este el kell kísérni. Megkérdezték, hogy ki vállalkozik a kísérésére. Egy nagy, derék hevesi fiú jelentkezett, akinek a nevére már nem emlékszem, meg én. Körülbelül sejtettük, hogy miről lesz itt szó, a díszkíséretnek nem lesz hosszú útja. Az ilyen ellenséggel nem

lehet packázni, arra sem hely, sem idő nem volt, hogy gyűjtögessük őket. Amikor beállt az éjszakai csend, a tanácselnökkel hármasban elindítottuk az ellenforradalmárt az erdő felé. Még útközben is próbáltuk faggatni, a mi nyelvismeretünkkel beszéltünk hozzá, de egy szót sem lehetett belőle kihúzni. Ahogy beértünk az erdőbe, egyszercsak megugrik a tisztecske. Fegyverrel a kézben vigyáztunk rá, de hát elég volt egy pillanat. Abban reménykedett, hogy a sötétségben meg az erdei környezetben esetleg egérutat tud nyerni. Nosza utána rögtön. A hevesi fiú neki a szuronyos puskával. Én is lőttem, de ő eltalálta a derekát. Le is rogyott azonnal. Végül is az elnök fejezte be a műveletet. Egy lövés, aztán kész. Ha jól meggondolom, humánus ítéletvégrehajtás volt ez. Ha fordított a helyzet – mint ahogy erre volt elég példa –, ő gúnyolt, megcsonkított, megnyúzott volna minket, vagy éppen azt a vörösgárdistát, bolsevikot, aki a kezébe kerül. Mi voltunk hát a gyorsabbak. Az elnök aztán szólt néhány megbízható embernek, hogy ássák el az ellenforradalmárt, aztán meg takarják be falevéllel, hogy ne maradjon nyoma sem.

Ez volt itt eltöltött napjaink legemlékezetesebb eseménye. Amikor sikerült a rendet megszilárdítani, visszavonultunk bázisunkra, Jekatyerinburgba.

Elég időt töltöttünk Jekatyerinburgban ahhoz, hogy elterjedjen hírünk. Ez jó is volt, meg rossz is. Rossz volt az ellenségnek, s csak annak. Ránk, a magyarokra nagyon haragudtak. Tudták, hogy fegyvert fogtunk a szovjethatalom védelmében, azt is tudták, hogy nem vagyunk sokan, de főleg azt tanulták meg, hogy nem lehet velünk packázni. Tántoríthatatlanul kemény, a szovjetek mellett elvhűen kitartó alakulat voltunk. Az egyszerű dolgozók ezért szerettek bennünket. Valamennyien meg voltunk győződve arról: a szovjethatalom-

mal nemcsak őket vagy magunkat, hanem Magyarországot, a világ elnyomottait, proletárjait is védjük. Harcunk kuldetés volt a munkásosztály védelmében, harcának, érdekeinek védelmében.

Ez is oka lehetett annak, hogy Jekatyerinburgba érkezésünk után nem sokkal kirendeltek bennünket is a cár védelmére, őrzésére. Ez itteni feladataink egyik legkomolyabb része volt. Mutatták is akkor valamennyiünknek: – Itt őrzik a cár atyuskát! Emlékszem, az épület körül pallódeszkákból kerítést alakítottak ki. A kapuja előtt fegyveres őr teljesített szolgálatot, de a biztonság megkívánta, hogy egy géppuskát is felállítsanak. A mindenkori őrségben orosz elvtársak és magyar internacionalisták egyaránt teljesítettek szolgálatot. Engem egyetlen alkalommal osztottak be őrszolgálatra. Leváltásom után, meg egy kis pihenő elteltével, Jekatyerinburgtól távolabb más harci feladatra küldtek. Akkor vagy azután történt, hogy kivégezték a cárt. Erről már csak a híreket hallottuk. Azt mondták, hogy nem volt értelme a további őrzésnek, mert mindent elkövettek a kiszabadítására, csak idő kérdése volt, hogy mikor kerül sor nagyobb összecsapásra. Ezzel aztán gyökeresen megoldódott a helyzet – meg a cár sorsa is.[36]

Nekünk nem lehetett megállni. Ha egy-egy feladat elvégzése után visszamentünk a szálláshelyünkre, s étkezésre vagy pihenésre kerülhetett volna sor, mindig volt bennünk egy tartás, mert mindig várnunk kellett a következő feladatot. Ebben az időszakban már környes-körül mindenütt folytak harcok, amikről hol többet, hol kevesebbet hallottunk. Az idő nagyon zavaros, a levegő egyre puskaporosabb lett. Szükség volt az éberségre meg a folyamatos jelenlétre. Bárhol rendet csináltunk, akár faluban, akár gyárban vagy vasúton, soha nem lehettünk biztosak abban, hogy nem kell-e megint visszamennünk. Ez volt az oka

annak is, hogy egy-egy rendteremtésnek mindig velejárója volt a szobrányie. A komisszárjaink már akkor átérezték, tudták, milyen nagy jelentősége van a politikai felvilágosító munkának. Igyekeztek megértetni a szovjethatalom jelentőségét. Elmondták, hogy amikor a bolsevikok, a szovjetek ellen támadnak, maguk ellen fordítják a fegyvert. Ezért ne hagyják magukat az ellenforradalmároktól félrevezettetni. Vegyék fel a munkát, dolgozzanak a munkahelyeiken, s legyenek állandó készenlétben, őrködjenek mindenkor nagyon éberen. Rettenetesen nagy szükség volt erre a munkára, bár nem mindig hozta meg a várt eredményt. A lakosság meg volt félemlítve, s emellett nagyon sokféle hatásnak volt kitéve.

Mindmáig kitörölhetetlenül bennem él, s azt mondom a fiataloknak is, ha megkérdeznek, hogy mi úgy fogtunk fegyvert a cseh intervenciósok, a kozákok, a fehérgárdisták ellen, hogy tudtuk: nincsen, nem lehet meghátrálás, hosszú, kemény és beláthatatlan a harc, de a szovjetnek előbb-utóbb győznie kell, mert az igazság a munkásosztály mellett van. Biztosak voltunk abban is, hogy főleg nekünk, vörös magyaroknak, nem lehet meghátrálni. Láthattuk, hogy az oroszoknak néha megkegyelmeztek, de nekünk, magyaroknak, kegyelem, irgalom nem volt. Ha a kozákok elfogtak valakit, megkérdezték: mi vagy, orosz? Ha igen, még volt esélye, hogy félreállítják. Ha magyar volt, rögtön kivégezték!

Ebben a tudatban éltünk és harcoltunk. Ebben a tudatban próbáltunk – ha lehetett – időnként megpihenni Jekatyerinburgban, s próbáltunk erőt gyűjteni az újabb feladatok megoldására. Ezzel az érzéssel vonultunk ki akkor is, amikor egy Kalinó nevű település volt az úticél. Útközben hallottunk arról, hogy ezen a részen előttünk már súlyos harcok folytak. Az állomás közelébe érve erről meg is győződhettünk. Egyrészt nem lehetett, másrészt

nem is volt érdemes a vasútállomás épületét megközelíteni. A kiküldött őrs jelentése után parancsnokaink úgy határoztak, hogy kerülő úton kell a települést elérnünk. Az elővigyázatosságra, parancsnokaink lelkesítően meggyőző felkészítésére igencsak nagy szüksége volt egységünknek. Fáradtak voltunk már, nagyon fáradtak a folyamatos mozgástól, rendfenntartástól.

Így meneteltünk az állomás melletti hatalmas erdőség felé, de már messziről észrevettük a korábbi csata szívfacsaró maradványait. Halottak, szétszórt, elhagyott fegyverek, égő roncsok, elszenesedő maradékok mindenfelé. Néhány könnyebben sebesült fehérgárdistát összeszedve sikerült sok mindent megtudniuk parancsnokainknak. A foglyok többnyire csehek voltak. Korábban is mondtam, hogy milyen körülmények között fogtak fegyvert a Kerenszkij-kormány védelmében. Mi akkor csak annyit tudtunk, hogy megígérték nekik, ha fegyveresen részt vesznek a bolsevikok elleni harcban, akkor fegyvereiket megtartva, kellő anyagi támogatással mehetnek haza, s megalakíthatják önálló cseh államukat. Ezért aztán a Vörös Hadsereg megalakulásáig, de még azt követően is szinte mindenütt találkoztunk velük a szibériai területeken, le egészen Vlagyivosztokig.[37] Jól felfegyverzett alakulataik harcoltak Kalinóban, illetve Kalinó környékén is. Akiket elfogtunk közülük, elmondták: az itteni összecsapásnak az vetett véget, hogy egy jól felfegyverzett tatár ezred harc közben átállt hozzájuk, azaz a fehérekhez. Úgy értesültünk róla, hogy a tatár ezred vezetőségébe korábban befurakodott fehér tisztek meggyőzték a tatárokat a harc értelmetlenségéről. Az ellenforradalmár vezetők valójában a bolsevikok, a vörösök ellen hangolták az alakulat katonáit. Bebeszélték nekik, hogy az igazi ellenséget a bolsevikok jelentik számukra. Mi már csak a nagy csata másnapján kerültünk a helyszínre. Akkor 400–

500 főt képviselő alakulatunk része volt annak a haderőnek, amelyet a térség különböző helyeiről irányítottak ide. A romok és csatanyomok azt is jelentették, hogy a különböző ide vezényelt egységek, az itt harcolók megerősítése számunkra jelentett eredményt és győzelmet. Az elfogott nyelvek ezt nyilván nem tudhatták. Meg voltak győződve arról, hogy a tatárok átállása az ő pozíciójukat erősítette. Rövid itt-tartózkodás, rendcsinálás után megint visszavezényeltek bennünket Jekatyerinburgba.

Innen, de még 1918-ban, továbbvezényeltek bennunket négy nagy harci esemény színterére. Ennek a sorozatnak a vége az én vörösgárdista tevékenységemnek a végét is jelentette egyben. A négy színtér, a négy település Cseljabinszk, Ufa, Kungur és Perm volt. Permnél kerültem kórházba, de leszerelésemet még nagyon sok esemény előzte meg.

1918. október vége, november eleje lehetett, amikor Cseljabinszk felé irányították alakulatunkat. Az itteni események azért maradtak meg bennem, mert itt esett fogságba, illetve itt végezték ki Reiner Károly elvtársat. Reiner elvtársat mint kitűnő vezetőt ismertük, aki ebben az időben kijött megszemlélni a harci eseményeket. Egyébként őt ritkán láttuk frontvonalban, inkább irányító-szervező munkát végzett. Nagyon fontos feladata volt a harci tevékenységek irányítása mellett a katonai alakulatok kiképzése, illetve kiképzésének irányítása. A szemlére érkezés idején, tehát nem harci esemény során – lehet, hogy árulás eredményeként – fogták el a cseh fehérgárdisták, és kegyetlen módon meggyilkolták.[38]

E megrázó esemény mellett másik emlékem is kacsolódik Cseljabinszkhoz. Arról szereztünk valami kis híranyagot, hogy a fehérgárdistáknak itt egy hatalmas nagy szervező irodájuk alakult. Ez azért volt érdekes, mert itt, ebben a városban ta-

lálkoztam össze egy Radinczky György nevű földimmel. Amikor hazakerültem s nélkülözésekkel, nehéz munkával tengettem életemet, összetalálkoztam vele. Az ismerkedés után kiderült, hogy mi találkoztunk az Urálban. Ő a fehérgárdisták, én pedig a vörösök között harcoltam. Hogy miként alakult kapcsolatunk Magyarországon, az egy későbbi történet része lehet. Mindenesetre ez is érzékelteti, hogy a polgárháború időszakában milyen nehéz volt a frontokat, a határokat, de még az emberi kapcsolatokat is tisztán, világosan, elvhűen látni.[39]

Cseljabinszk után Ufa következett, de az itt-tartózkodás nem lehetett hosszú, pontos emlékek erről az időről nem is maradtak meg bennem. Annál inkább Kungurról, ahol a polgárháború legnehezebb harcai folytak. 1918. október vége, november eleje lehetett, amikor Perm előtt, Kungurnál bekerítettek bennünket.

Nem tudok visszaemlékezni annak a meredek partú folyónak a nevére, ahol kutyaszorítóba kerültünk. Itt történt, hogy egy osztag a folyónak szorított bennünket. Ekkor rettenetesen megfáztam, de ez csak később derült ki. Akkor még nem éreztem, nem is sejtettem, hogy ennek milyen következményei lesznek. Az itteni nagy harcok ideje már egybeesett a megszervezett, s erre a területre, ebbe a térségbe irányított Vörös Hadsereg alakulatainak tevékenységével. Szinte napról napra lehetett érezni, hogy csökken a nyomás, ez volt az érkező új alakulatok e frontszakaszra gyakorolt hatása. Itt már nemcsak kisebb egységek vagy különböző gárdaalakulatok harcoltak, hanem ezredszintű összevonások történtek. Ennek része volt, hogy a mi, még Tomszkban megalakított 2. zászlóaljunk megmaradt részét kiegészítették, azaz a megmaradt részt egy új ezredbe sorolták be. Innentől kezdve kórházba kerülésemig az alakulatunknak szibériai első lövészezred volt a

neve.[40] Hogy mi történt ezzel az alakulattal, nem tudom, de az biztos, hogy nemzetközi egység volt. A feltöltés és az átszervezés után itt mindenfajta nemzetiség katonája megtalálható volt. Az itteni, folyó melletti ütközetről nem tudok többet mondani, csak azt, hogy megmenekültem. Ez úgy történt, hogy nem akartunk hátrálni semmilyen körülmények között sem. De észrevétlen gyorsasággal bekerítettek bennünket. Két lehetőség maradt; vagy megadjuk magunkat, s ezt követően lemészárolnak valamennyiünket, vagy megpróbáljuk a kilátástalant. Ezt pedig a jeges folyón keresztüli menekülés jelentette. Ahhoz a részhez, ahol én is voltam, közel esett egy híd. Lehúzódtunk a híd oldalába, de amikor megközelítettük a feljárót, megszólalt a géppuska. Azonnal ráeszméltünk, hogy itt szem előtt vagyunk, az átjáratot az ellenség tűz alatt tudja tartani. Továbbkúsztunk egy viszonylag jó fedezetet biztosító erdőrész felé. Meggyőződtünk arról, hogy az ellenség a folyót itt már nem tudja tűz alatt tartani, mert nem látja a terepet, csak vaktában eleresztett sorozatokat engedhet utánunk. A víz hideg volt, mi meg ki voltunk melegedve. Ez a melegség még most is a hátamban borsózik, ha rágondolok. Az izgalom, a félelem szülte, meg a helyzetünkből következő tehetetlen elkeseredettség. Sokan voltunk. Talán több százan is. Másokkal együtt én is nekivetettem magamat a víznek. Voltak közöttünk mindenféle nemzetiségű proletárok. Egy részük mondta, hogy ne menjünk, a másik meg csak ebben látta az élete megtartását. Tűzvonalszerűen nekivágtunk, mert csoportosan nem lehetett. Nem kaptunk nagy tüzet, az is csak úgy vaktában eleresztett sorozat volt. Így aztán viszonylag kis veszteséggel kihúztuk, kimentettük magunkat lehetetlen, bekerített állapotunkból.

Ennek az átkelésnek az eredménye lett, hogy nemsokára kórházba kerültem. Ez már Perm volt, s az ottani kórházban gyakori volt a magyar szó.

Néhány nap vagy hét lehetett talán, amíg felépültem. Amikor mozogni tudtam, azonnal szolgálatra jelentkeztem. Én korábban nem ismertem a betegséget, most is alig vártam, hogy elhagyhassam ezt a börtönt.

Magyarországra hazakerülve is sokszor végigéltem a géppuskatámadást a híd mellett, az erdei barangolást, az átkelést, majd a néhány napos erdei bujkálást. Amikor ugyanis átkeltünk a folyón, se ételünk, se italunk nem volt, de még tájékozódni sem nagyon tudtunk. Így bolyongtunk néhány napig, s ebben a hideg téli időben száradt ki a ruha rajtam. Vagy kiszáradt, vagy kifagyott. Gyógyulásom Permben sikeresnek látszott, hiszen akkor még fiatal voltam. Aztán később mindig kiújult. Ekkor persze csak a megmenekülésre, a harci feladat új körülmények közötti ellátására gondoltam.

Így érthető talán, hogy a megismert eszme, az élni akarás, a minden áron való élni akarás vezetett a permi élelmiszer- és lőszerraktár őrségének vállalására.

A szolgálat teljesítése közben új kapcsolatok, emberi ismeretségek kötődtek. Ebbe belefért az is, hogy egy idő után az ottani elvtársak javasolták, ne induljak haza, a lehető legtovább várakozzak itt, Permben. Beszéltek arról, hogy odahaza legfeljebb kapok néhány nap szabadságot, de a háború csak akkor fejeződik be számomra, ha valahol találat ér. Meggyőztek. Maradtam tehát, szolgálati könnyítést kapva, de azért jártam őrségbe is. Meghallottam, hogy szervezik a lovas alakulatokat. A környékről összeszedték a még megmaradt lovakat, s ezrednyi embert szereltek fel. Engem is felszólítottak a belépésre, de nem vállaltam. Arra viszont vállalkoztam, hogy a folyamatosan érkező lóállomány mellé kirendelt állandó őrség tagja legyek. Itt néhány magyar harcostársam is teljesített szolgálatot. Közülük emlékszem a Viharsarok-

ból származó Gúzs Istvánra, az abaúji Szabó Dánielre, a felvidéki Piszácsi Tamásra meg egy hasonlóan felvidéki szlovák gyerekre, akit Bakos Miskának hívtak. Az őrszolgálatot adó magyar egység parancsnoka egy csepeli vasas volt, Varga Pál. Ilyen körülmények között és ezzel a feladattal megbízva 1919 végéig tartózkodtam Permben.

Erre a feladatra azért is tudtam vállalkozni, mert a Vörös Hadsereg egyre erősödött, a folyamatos utánpótlásnak már ezen a területen sem voltak akadályai. Az internacionalisták száma egyre szűkült, mind kevesebben lettek azok, akik nem akartak hazatérni. Akik egyelőre maradtak, azokat is főleg őrszolgálatra használták. A permi társakból így is maradtak ott jó néhányan. Minden bizonnyal családot alapítottak, s leszármazottaik most is ott vagy a környéken élnek. Én úgy voltam, hogy a betegségem, majd felgyógyulásom után egyre erősödött bennem a hazatérés vágya. Várt a család, egyre leküzdhetetlenebbül nyomott a honvágy. Sokan voltunk testvérek, de mindenben összetartottunk. Nem tudtam róluk semmit, s egyre jobban hiányoztak. Szóval vágytam haza.

Közel fél évtized után haza, Magyarországra

1919 végén nyílt először lehetőségünk a hazaindulásra. Ez már az az időszak volt, amikor a Magyar Tanácsköztársaság leverése után nagyon sok elvtárs visszatért a Szovjetunióba. Így többek között Kun Béla, Münnich Ferenc és Rabinovits József elvtársak is.[41] Velük természetesen Permben én már nem találkozhattam. A Magyarországról jövő hírek egyértelműen arra utaltak, hogy nincs reális lehetősége a hazatérésnek. A hazatérés ha kiderul vörösgárdista múltunk – eleve meghurcoltatást, társadalmi kitaszíttatást vont volna maga után. Ennek tudatában azért mégis vártam, mikor áll össze egy transzport, amellyel elindulhatok Magyarország felé. Más lehetőség nem kínálkozott, hiszen az egyedül indulás ebben a hatalmas nagy országban eleve kilátástalan volt. Még ha sikerült is volna átvergődni, ott voltak a határok, a szomszédos országok. Tudtuk, hogy Lengyelországban még a reakciósok vannak uralmon, Ukrajnát pedig a németek tartják megszállva. Az egyetlen lehetséges út pedig ezen a területen vezetett keresztül.

A szovjet elvtársak figyelmeztettek, felkészítettek bennünket. Elmondták, hogy fel kell készülnünk a határon egy ellenőrzésre. Ez kiterjed a ruházatra – amit szét fognak szedni apró darabokra –, de arra is, ami az ember fejében megőrződött. Az esetleges jelekről, iratokról nem is beszélve.

Tizennyolc–húsz főből álló csoportunk állomásról állomásra viszonylag simán jutott előre. Tudtuk, hogy a helyzet majd Ukrajnában lesz veszé-

lyes. Moszkva–Kurszk–Kijev–Tarnopol volt az útirány, s ez nem volt kis távolság vonattal sem. Ukrajnához közel a bolsevikok már figyelmeztettek bennünket, hogy vannak itt magyar megbízottak, ellenőrök is, akik végigjárják a szerelvényeket, a vagonokat. Szimatolnak, érdeklődnek, igyekeznek kideríteni, hogy kik az érkezők. Hadifoglyok voltak-e vagy részt vettek a forradalomban is? Én úgy voltam vele, ha már eddig golyó által nem haltam meg, a csatában nem vesztem el, akkor most már nem érdemes meghalni a hazámhoz, az otthonomhoz közel. Láttam, egyik elvtárs is, a másik is égeti el még megmaradt iratait, hogy lehetőleg semmi dokumentumot ne találjanak nála. Ekkor égettem el én is a pártkönyvemet, a vörösgárdista igazolványomat, néhány iratot meg pár darab fényképet, amit még a régi egyenruhában készítettek rólam. Iratok, dokumentumok nélkül érkeztünk valamennyien Tarnopolba. Itt kiszállítottak bennünket a vagonból. Egy lengyel jött, akinek a rangját nem tudtuk megállapítani. Ő adta ki a parancsot, mindenüvé őt kellett követnünk. Szóval egy személyben vezető és tolmács is volt.

Így beszélt a lengyel hozzánk:

– Katonák! Emberek! Itt most kapnak étkezést. A katonának ez a legfontosabb, aztán majd mehet mindenki tovább, haza. De nem lehet tudni, ki milyen betegséget visz a ruháján. Ezért előbb egy laktanyában helyezzük el magukat, ahol fertőtlenítésen kell átesniük! Ne próbálja senki kijátszani a hatóságokat, mert biztos lehet benne, hogy egy darabig még nem fog hazajutni!

Így aztán bevezettek bennünket kellő kísérettel a laktanyába. Már ekkor sejtettük, hogy elkezdődött az, amire a szovjet elvtársak figyelmeztettek. Nem fertőtlenítésről van itt szó, hanem ellenőrzésről. Kivizsgálás alá helyeztek valamennyiünket. Felszólításra leadtuk ruháinkat, s kaptunk helyette régi katonai felszereléseket. Négy napig tartott ez

az állapot. 1919. december vége felé járt az idő. Se a laktanyából, se a városból egy lépést sem tehettunk semerre. Akkor aztán mindenki megkapta a ruhadarabjait, amelyeket korábban meg kellett jelölni, hogy ráismerhessünk. A varratok mindenütt fel voltak fejtve, a sapkák még csúnyábban néztek ki. Minden kis rejtekhelyet megnéztek, hogy valaki nem próbálkozott-e titkos iratot vagy esetleg lázításra alkalmas röpcédulát becsempészni, esetleg nem maradt-e nála olyan dokumentum, amely alapján megállapítható, mit csinált, merre fordult meg a forradalom idején. Mindjárt ki is emelték volna az ilyet. A mi csoportunknál nem találtak semmit. Persze, hogy nem! Hiszen mi már erről korábban gondoskodtunk.

Tarnopolból éjszaka engedtek tovább bennünket. Az innen történt utazás nem egészen tiszta előttem. Ennek talán az az oka, hogy a hosszú éjszakai utazásokat megszoktuk. Ezek az utak általában biztonságosak voltak. Nappal nem, de az éjszakai utazások során mindig tudtunk aludni. Ezek nagyjából nyugodt és mély alvások voltak, de ha a vonat megállt valahol, azonnal magához tért az egész társaság. Így aztán nem jelentett kivételt a Tarnopolból történt elutazásunk sem. A vonat, illetve a szerelvény megállt, s mindannyiunknak nagyszerű érzést jelentett, hogy magyar hangok szűrődtek be. Az állomáson kiabáltak: narancsot, fügét, datolyát vegyenek! Az áruikat kínálókhoz magyar gyerekhangok is társultak. Mindannyian kezdtük biztonságban érezni magunkat. Magyarországon voltunk. Kiszállásunk után mindjárt megváltozott a világ körülöttünk, s kezdtük rosszul érezni magunkat. Az állomásépületben meg a környéken szuronyos magyar katonák járkáltak mindenütt. Magyar határon magyar őrség! Hiszen ez eddig természetes is lett volna. De az egyik őrszolgálatot teljesítő mindjárt nekiállt kérdezősködni:

– Honnan jönnek maguk?

– Hogyhogy honnan? Hát orosz hadifogságból!

– A hadifoglyok Oroszországból már régen hazajöttek – mondta a katona. – Maguk hol voltak? Nem vöröskatonák?

– Hogy lennénk vörösök! – próbáltunk védekezni. – Oroszország rettenetesen nagy terület, mi Vlagyivosztok környékén voltunk hadifoglyok. Szabadulásunk után is nagy idő telt el, amíg hazaérkeztünk. Azt sem tudjuk, hogy vége van-e a háborúnak! El voltunk zárva sokáig, nincsenek ismereteink a világról!

– Sorolják el, honnan valók! – szólított fel a járőr, de egyáltalán nem volt a hangja barátságos. Amennyien voltunk, körbeálltuk a járőrt, s mivel ez majdnem olyan volt, mint egy igazoltatás, mindenki elmondta, hogy honnan származik, mikor és hol esett hadifogságba.

– Maguk innen sehová sem mennek! Mindenki itt marad! – hangzott a nagyon határozott válasz.

Miután itt, Lavocsnében az állomáson feltartóztattak bennünket, abból sem csináltak titkot, hogy el fognak szállítani vizsgálati fogságba. Így kerültünk Csótra, ahol már egy jól kialakított, az ő céljaiknak, elképzeléseiknek tökéletesen megfelelő megfigyelő- és vallatótábor működött.

Életünk nagyon kemény és nagyon emlékezetes hetét töltöttük ebben a táborban. Egyik szobáról a másikra vezettek bennünket. Egyenkénti kihallgatás folyt. Vizsgálati rendszerüket nagyon jól kialakították. De hiszen meg is tehették ezt, volt rá idejük. Először, az első helyen mindenkivel szépen kezdték. Próbálták rábeszélni, hogy bárkivel előfordulhat egy politikai elhajlás. Nyugodtan valljuk be, mit csináltunk odakint. Azt is elhiszik, hogy amit tettünk, kényszer alatt tettük, s ezért senkinek sem lesz bántódása. Az első kérdések után úgy tűnt, hogy mindenkiről tájékozottak. Nevemen szólítottak, elmondták szemé-

lyi adataimat, de közben úgy kérdeztek, hogy próbáltak új ismeretekhez jutni. Győzködtek, de hát mondanom sem kell, hogy a szovjet elvtársak felkészítettek valamennyiünket, akik a hazajövetelre vállalkoztunk. Mondták, nem szabad bedőlni a negédes kérdezősködésnek, mert ezt még rosszabb is fogja majd követni. Én is a rosszabbra gondoltam, s csak nemleges válaszokat adtam, próbáltam elhitetni, hogy én tehetetlen vagyok, nem ismerem, mi volt odakint, nem volt politikai múltam. Így aztán innen elengedtek. Másnap vagy harmadnap újabb kihallgatás következett, de ez már más szobában, mások jelenlétében történt. Még itt is szépen kezdték. Egy jó nagy darab tiszt tette fel a kérdéseket:

- Ide figyeljen, Bán! Magát régóta ismerjük! Tudjuk, mit csinált kint Oroszországban. De hát akkor olyan világ volt, sokan belekerültek, tévútra jutottak. Lehet, hogy nem is tehettek mást. Ezeket hazaárulásnak lehet mondani, de mi elfelejtjük ezt magának, ha becsületesen és őszintén elmond mindent, ami magával odakint történt. Vallja be, hol, merre járt, kivel barátkozott, kik voltak a főkolomposok! Hol vannak azok, akik magának vezetői voltak?

No, amikor erre került a sor, már éreztem, hogy itt helyben vagyunk. Közel van a pofozás. De amit vállaltunk, azt tovább kellett csinálni.

Már sokadjára kezdtem a mesét. Ekkor és ekkor, itt és itt estem fogságba. A világháború elején a murmanszki vasútvonalhoz vittek bennünket. Itt nagyon kemény volt a munka, még keményebb a fegyveres felügyelet. Még lazításról sem lehetett szó, nemhogy politizálásról. Meg így tovább.

Hát itt ennyiben maradtunk. Mondták, hogy adnak még egy kis gondolkodási időt, s ha azután sem térek jobb belátásra, nézzem meg magam, mert ami rám vár, azt magamnak köszönhetem.

Így telt el megint egy-két nap. Ezután újra hí-

vattak, de már ekkor felkészültem arra, hogy itt még komolyabb lesz a helyzet. Nem fognak sokat beszélni, inkább a kezek munkája lesz időigényesebb. Valóban így is történt. Bevezettek egy szobába, recsegő hangú tiszt fogadott. Nem beszélt mellé, nem is akart győzködni, mindjárt belevágott a dolgok közepébe:

– Ne mondjon maga semmit nekem, Bán! A többiek vallottak már maga ellen, tudjuk, hogy Oroszországban vöröskatona volt!

– Hiába is vallottak – próbáltam mondani bátortalanul –, én akkor sem voltam vöröskatona.

– Tehát nem? – de akkor már üvöltött a tiszt úr. – A kutya istenit a fejednek! Te nem voltál vöröskatona! Majd elmondod, ne félj!

Ezzel csak intett egyet a szobában lévő fogdmegeknek. Azok aztán hirtelenjében eligazítottak. Megkaptam azt, amit nekem szántak. Mindenesetre elég jól bántak velem ahhoz, hogy a saját lábamon tudjak kimenni a szobából. Persze, nem én voltam az egyetlen, aki így járt. Ezt valamennyiünkkel végigcsinálták. Aztán mindenki ugyanazt az elbocsátó szöveget kapta, amit én. A tiszt körülbelül a következőképpen búcsúztatott bennünket:

– Most elmehetnek, de arról ne feledkezzenek meg, hogy folyton figyelni fogjuk magukat! Soha nem fogják tudni, ki az, aki magukról híreket fog adni! Ezért, ha valaki az oroszországi helyzetről beszélni mer, annak vége! Ne felejtsék, figyelni fogjuk magukat!

Így fogadott hazám 1919 decemberének végén.

Egy évtizednyi vándorlás, hányattatás, keserű és fekete kenyér

Még nem fordult az év 1919-ről 1920-ra, amikorra hazaértem szüleimhez. Oros és Nyírpazony között, a Kismezőn, a Burger-féle tanyán laktak még akkor is. Rettenetes fájdalmat, keserűséget és ugyanakkor kimondhatatlan örömet éreztem bennük, amikor viszontláttak. A saját érzéseimet nem tudom elmondani. Csak néztek és sírtak, hosszú ideig senki sem tudott megszólalni. Aztán lassan-lassan elbeszéltük, mi történt velünk 1916 óta, hogyan estem fogságba, merre, hol fordultam meg, milyen körülmények között vergődtem haza. A háború családunk férfitagjait szétszórta a világban. Egyik testvérem előttem nem sokkal került elő a román frontról, egy másik testvérem a galíciai fronton esett el.

Az első napjaim beszélgetésekkel, beszámolóimmal teltek el. De elég gyakran ott volt, ott lődörgött a környéken az uradalom egyik embere. Csak később tudtam meg, hogy ez egy számukra megbízható valaki volt, aki engem figyelt, s adta a jelentéseit az uraságnak. Egyszer, hogy közelebb került, odasúgja, hogy az Oroszországból hazatért hadifoglyok sokfelé szervezkednek. Szervezik itthon a vörösgárdákat. Ezek istentagadók, felforgatók. Hallotta, hogy én is az orosz fronton voltam, nehogy elveszítsem a fejem, nehogy beálljak közéjük. Erre fel, hogy jól megértse, elmondtam neki a véleményemet. Én közöttük voltam, láttam, mit csinálnak, nem kell bedőlni itthon a kósza híreknek. Nem agitáltam én, csak úgy kikívánkozott belőlem ez a vélemény. Meg is lett az eredménye.

Beárult az uraságnál, hogy most jöttem haza, máris agitálok a környéken. Apámat azonnal elbocsátották az uradalom alkalmazásából, a tanyát is el kellett hagynunk. Szó szerint a falu porába kerültünk. Engem üldözőbe vettek, s ennek nem is volt vége Tokaj felszabadulásáig.

Mint olyan ember, akire rásütötték, hogy felforgató és agitátor, megtanultam nagyon gyorsan, hogy meg kell húznom magam. Meg kell keresni a kisszámú hasonló gondolkodásúakat, s nyíltan nem lehet állást foglalni. Ez olyan időszak volt, amikor a kommunistákat lejáratták, eláztatták, úgy állították be őket, mint a nép ellenségeit. Üldözték őket falun is, mondván, hogy a paraszt földjére, életére, feleségére törnek. Államosítanak, közösbe vesznek mindent, még az asszonyokat is. A család akkor olyan szentség volt, amely az egyház befolyása, irányítása alatt állt. Úgyhogy a papság nyíltan agitált a balos érzelműek ellen. Ilyen körülmények között értelmetlen volt a hangos szó is, nem még az agitálás. Az ember feje fölött ott lebegett agyonverettetésének veszélye. Mentem, vándoroltam ide-oda, tengődtem ott, ahol valamiféle munkát kaphattam. Ahol nyomasztó volt a légkör és hemzsegtek a besúgók, nem bírtam maradni. Álltam tovább. Elhatároztam, hogy ilyen társadalomban nem fogok megnősülni, családot alapítani. Nem akartam rabszolgákat nevelni.

Gondolom, azon sok ezer ember közé tartoztam, akik ekkor nem kaphattak állandó munkát. Idénymunkára viszont elfogadtak, aztán mikor az letelt, továbbtoloncoltak. Először a közvetlen környéken, s elsősorban a mezőgazdaságban igyekeztem munkát keresni. Elhagytam szüleimet, nekik sem akartam rosszat. A szabolcsi részeken így kerültem a korábban Király-telepnek nevezett uradalmi tanyára. Most Rózsásnak nevezik, de csak az elnevezés maradt meg, a többit elseperte a történelem. 1920-ban ide kerültem summásként. Hallottam,

hogy itt nagyon kemény a munka, de adnak enni, a munka után elfogadhatóan fizetnek, aztán elküldik az embereket; mehetnek isten hírével! Nagyon sok szegény gyűlt itt össze. Gondolom, így volt ez a korábbi években is, meg még hosszú éveken keresztül. Rossz volt az ellátás, főleg a szállás, de munka annál több. Viszont ez is volt valami. Élni csak kellett valahogy. Talán szerencsém volt, hogy olyan csapatgazda mellé kerültem, aki jóakaratú, járatos, nagyon tapasztalt ember volt. Igyekezett a szegények pártját fogni úgy, hogy az uradalommal se kerüljön összeütközésbe. Megtudtam, hogy megjárta Amerikát is. Kezdtem barátkozni azzal a gondolattal, hogy magam felé kéne őt hajlítani. A munkánkat mindig kevesellték, minőségét is rendre kifogásolták. Így aztán egyszer mondom neki:

– Ha legközelebb így legorombítanak bennünket, meg kéne mondani az intézőnek, hogy ilyen körülmények között nem bírunk többet. Ha egy kicsit jobb lenne az ellátás, többet adnának enni, jobb és több is lenne a munka. Magára adnak, maga summásgazda, nem olyan szedett-vedett ember, mint mi.

Beszélgettünk aztán sok mindenről. Láttam, érdekli, amit mondok. Miután meggyőződtem róla, hogy nem fog elárulni, lassacskán mind többet engedtem meg magamnak.

– Én nem mondhatok semmit, nem agitálhatok – mondtam neki –, mert én Oroszországban jártam. De maga okos ember meg Amerikában járt, maga beszélhet. Magától többet elfogadnak!

A beszélgetések nem voltak hatástalanok. A summásgazda kezdett mind többet beszélni, kezdett egy kicsit követelőzni a summások érdekében. Lassacskán aztán kommunistagyanús lett. Így kezdődött, s azzal folytatódott, hogy egyszer nem vettük fel a munkát. Híre terjedt rögtön. Kijött az uradalomtól egy rettenetes komisz ember. Mindjárt

üvöltözéssel, fenyegetéssel kezdte. Ha azonnal nem vesszük fel a munkát, akkor ez meg ez lesz, magunkra vessünk a következményekért. Megmondta, hogy ki fogja hívni a csendőröket, mert ez zendülés, ez lázadás!

Mi nem hajlottunk, ő meg elrohant. Nem volt kétségünk afelől, hogy a csendőröket hívja. Kevés volt az idő, de ha már elkezdtük, nem lehet abbahagyni. Győzködtem az embereket:

– Nem kell megijedni, ne féljen senki. Ennél rosszabb már úgysem lehet. Ha innen elzavarnak, csak találunk munkát másutt is. Az a fontos, hogy ne hagyjuk egymást cserben. Az a fontos, hogy ne egy ember beszéljen, mert azt azonnal kiemelik, a többit meg kényszerítik a további munkára. Mindenki szóljon, ha kérdeznek, válaszoljunk egyszerre, morogjon a társaság. A mi erőnk ebben van, össze kell fogni!

Ahogy vártuk, az uraság is megérkezett nemsokára, de csendőrök kísérték. Megint felszólított bennünket, hogy vegyük fel a munkát, azonnal menjen mindenki dolgozni. Kár volt minden, senki sem mozdult. Hiába voltak ott a csendőrök, nem mertek tenni semmit. Tudták, hogy csak egy lövésre van idő, aztán már nincs is puska a kezükben. Mi is fel voltunk fegyverkezve, ott volt valamenynyiünknél a munkaeszköz. Persze mi is tartottunk tőlük, a csendőröket megtámadni értelmetlen dolog lett volna. Ezt tudtuk mindnyájan. Nyíregyházán volt a lovas csendőrség, azonnal kijöttek volna onnan is, aztán úgy vernek szét bennünket, ahogy akarnak. Így aztán a csendőrök dolguk végezetlen mentek el a gazda intésére. Ott maradt viszont az uraság.

– Rendben van, amit csináltak, maguknak csinálták. Egy hónapja dolgoztak itt, lett volna járandóságuk. A szalonnát megették, ezzel végeztünk. Mehet mindenki arra, amerre akar. Végeztünk!

Szétzavartak tehát bennünket, mindannyiunkat. Megettük a szalonnát. Meg bizony, de abban több volt a kukac, mint a zsír! Igaz, hogy eredménytelen volt a tiltakozásunk, de nekem mégis jó érzés volt, hogy úgy széledt szét a társaság, hogy senki sem tett szemrehányást.

Rózsáson már nem lehetett maradásom, tovább kellett mennem.

Mondanom sem kell, hogy ezzel még jobban felkeltettem magam iránt a hatóságok érdeklődését. De én annyira megszoktam a hadifogságban az összetartást, s mint vörösgárdista az elvtársi összetartást, hogy csak közösségben tudtam élni, harcunk során megtanultam és világosan láttam, hogy milyen nagy szerepe van a tömegek összefogásának. Tudtam és egyre inkább meggyőződtem arról, hogy csakis így tudunk nyomasztó helyzetünkön változtatni.

Hazajövetelem után nem túl sok időnek kellett eltelni ahhoz, hogy újból behívjanak katonának. Akkor ott nem nézték, hogy kommunista-e vagy sem, ha hadifogoly is volt, nem kérdezték, mit csinált, mit nem. Azt mondták, a katonai szolgálat minden állampolgárnak kötelessége. Így került sor rám is. Mivel korábban a lovasságnál szolgáltam, Nyíregyházára hívtak be a 4. lovasezredhez. Ezt megelőzően ugyanitt volt az orvosi vizsgálat is. Az ezredben azért volt egy ilyen külön század, ahová a politikailag megbízhatatlanokat gyűjtötték össze. Ide soroltak be engem is. Hiába mondták tehát, hogy a jelen a fontos, nem a múlt, csak nyomon követtek bennünket. Ebben a munkaszázadban töltöttem el életem egy évét. A munka engem nem zavart, hiszen apám meg a családom is belém nevelte, hogy csak az az ember tud élni és boldogulni, aki dolgozik és jól dolgozik. A munka becsületét, a munka szeretetét nevelték belém. Így lett aztán az, hogy ha még az ellenségnek is kellett dolgozni, nem az ellen-

séget néztem, hanem a munkát, aminek értelmét, értékét láttam. Előbb-utóbb itt is kiderült ez. Volt egy főhadnagy, aki egyszer megkérdezte, hogy nem volna-e kedvem egy kicsit jobb helyre, más munkára kerülni. Látta, hogy ismerem, szeretem a lovat, így aztán elkommendált az ezredtörzshöz lovásznak. A törzsnél először egy százados lovásza lettem, majd innen továbbküldtek egy nyugalmazott tábornokhoz, akinek Nagydobosón, Szatmár megyében voltak birtokai. Először féltem tőle, mert az a hír járta, hogy a tábornok rettenetesen szigorú ember, de hát nem volt mit tenni. A főhadnagy meg mondta, hogy nyugodtan menjek, mert még így is jobb lesz, mint a munkaszázadban. Azt utólag sem mondhatom, hogy nem volt ott jó. Ott töltöttem a leszerelésig hátralevő időmet. Amikor hazakerültem, megint megkezdődött a munka, a napszámosok keserű élete. Rendes állás, amiből meg lehetett volna élni, olyan számomra nem jutott.

A húszas évek ide-oda vergődésében felüdülést jelentett, hogy munkát keresve megfordultam egyszer Nyíregyházán. Azaz többször is megfordultam ott, de ekkor a véletlen úgy hozta, hogy összetalálkoztam egy borbély- és egy hentessegéddel meg egy kertészlegénnyel. Ők városban dolgoztak, s nagyon sok mindent világosabban, tisztábban láttak, mint én. Nagyon tanulságos volt számomra ez a találkozás. Új dolog volt, hogy lehetett előttük beszélni, nem kellett úgy tartani tőlük, mint a tanyasiaktól, akik már a papnak is kivallottak mindent. Még azt is, amit a pap nem kérdezett. Márpedig ebben az időben a papok kérdeztek eleget.

Nyíregyházán aztán összebeszéltünk páran, hogy másfelé kéne munkát vállalni. Munkások között. Elhatároztuk, hogy az Ózdi Vasgyárban próbálunk szerencsét. 1928 volt, amikor néhányan összeszövetkezve elmentünk, s munkásfelvételre je-

jentkeztünk. Fel is vettek bennünket. A gyárban akkor nagyon sokféle ember dolgozott, mindenféle nemzetiségűek. Arra persze nem is számítottunk, hogy jobbféle munkát kapjunk. Így is történt. Ahogy ismerkedtünk, beszélgettünk a munkásokkal, nem sok jóval biztattak bennünket. Mondták, hogy nem mezőgazdasági munkásoknak való a martinkemence. Mindenesetre megpróbáltuk. Engem rögtön egy felvonó mellé állítottak. Akkor fogalmam sem volt arról, milyen jellegű munka ez. A felvonó vitte fel a szenet, adagolta a kokszot. Estére már a karom is megdagadt, de nem volt mese, rakni, rakni kellett. Később rájöttem, hogy én ott más munkáját is csináltam. Ez nem egy emberre szabott munka volt. Reggelfelé aztán már nem bírtam tovább. Odavágtam a lapátot, hogy nekem elég volt, nem csinálom tovább! A többiek biztattak: – Csináld már! ha eddig kibírtad, most már ne hagyd abba! Lassan lejár a műszak, addig ki kell tartani! – Hát csináltam tovább! Másnap fizetésük volt, meghívtak egy pohárra a kocsmába. Én is kaptam valamennyit, de az semmire való nem volt. Itt vallották be nevetés közben, hogy ki akartak velem tolni. Mondták: ugyanígy van ez a katonaságnál az újoncokkal is. Tudtuk, ha most nem szöksz meg, akkor közöttünk maradsz. Így aztán meg is békéltünk, ők meg befogadtak.

Ott is maradtam őszig. Téli időszak előtt a gyárban mindig gyengébb műszakra készültek fel, így aztán nagyon sok munkást szanáltak ilyenkor. Belenéztek a listába, ki mikor jött, mit csinált, aztán döntöttek. Arra főleg ügyeltek, hogy ki milyen politikai beállítottságú. A tőkések jó előre gondoskodtak arról, hogy véletlenül se maradjanak olyanok, akik bérkövetelésre vagy sztrájkra buzdíthatják, szervezhetik társaikat.

Elküldtek, hát tovább kellett menni; Rakamazra kerültem. Itt keresett fel egyszer az öcsém, s felkínálta a segítségét. Ő a dohánybeváltó igaz-

gatójának volt a kocsisa. Mondta, hogy Tokajban ismer egy Zimmer nevezetű zsidó orvost, akihez be tud ajánlani. Ha elfogadom, lehet belőlem ott kocsis. Nagyon megörültem, hiszen a lovakhoz értettem, szerettem is nagyon a jószágot, s ez a munka tartósnak ígérkezett. Ki volt jelölve az idő, mentem boldogan. Elbeszéltem, hogy merre, hogyan dolgoztam, mióta hazakerültem a hadifogságból. Szerencsém volt, felfogadott. Jöttem-mentem vele, kocsiba fogott lóval nem lehet karambolozni. Nem is volt semmilyen bajom, s úgy éreztem, a doktor megkedvelt. Itt, azaz a doktorék családjánál ismertem meg későbbi feleségemet, s ez vezetett a doktortól való megváláshoz. Magamnak még elég volt, amit itt kaptam, de a család már többet kívánt, több pénzre volt szükség.

1928-ban, harminckét éves koromban nősültem meg. Feleségem akkor 29 éves volt. Családjuk tokaji, ezért aztán meggyökeresedtem én is itt. Apósom szegény bányász volt, a tokaji kőbányában dolgozott. Anyósom is elvégzett mindenféle munkát. Családjuk férfitagjai szintén itt kaptak állást, kőfejtők voltak. az én feleségem meg mint szolgáló dolgozott az orvoséknál, amikor megismertem. Szóval prolicsalád volt az övék is. Mint sok ezer sorstársuk, ők se vitték sokra. Egy kis, náddal fedett házikó volt minden vagyonuk. Az is olyan, hogy a fedele majdnem a földet érte. A kutya felszaladt a tetejére ugatni. Talán a szegénység, no meg apósomék idős kora eredményezte, hogy ez a számában is nagy család igen-igen vallásos volt. Jólelkű, dolgos emberek voltak valamennyien, de rögtön az elején észre kellett vennem, hogy a vallásosság itt is igen nagy úr. No – gondoltam –, a rokonsággal nekem sincsen semmi bajom, de a feleségemet kivetkőztetem a vallásosságból. Erre aztán adódott is lehetőség bőven. Az volt a fontos, hogy

kíméletes, mértéktartó legyek, engedjek lehetőséget neki, hogy saját magát győzze meg vallásossága értelmetlenségéről, tarthatatlanságáról.

Az esküvő megvolt, most már lakni is kellett valahol. Kivettünk egy bérlakást, azazhogy lakásnak nem volt az nevezhető, de a bérlete ugyancsak jól meg volt számítva. Nem kellett előre fizetni, de garanciát kellett adni, hogy van rendesen fizető, állandó munkahelyem. Ezt meg nem volt könnyű szerezni. Ebben segített a sógorom, aki az egyik kőbányában dolgozott. Ennek a bányának „Hubertus" volt a neve. Beajánlott, s rá való tekintettel fel is vettek. Itt persze ugyanúgy jártam, mint Ózdon. Már nem dühöngtem, betudtam annyival, hogy itt is van próbatétel. Elfogadtam, hogy nekik is tudniuk kell, kivel van dolguk, kit fogadnak maguk mellé. Igyekeztek ők is kerülni az olyan embert, aki minden nehézség elől megugrik. Nehéz volt a munka, nagyon nehéz, de én mindenáron meg akartam itt maradni. Így hát dolgoztam keményen. A munkám után kezdtek elfogadni. Erre volt szükségem. Amikor megismertek, kezdtem beszélni. Szegény voltam, de mindig adtam a külsőmre meg a gondolataim megalapozottságára. Nagyon fontos volt nekem, hogy ne mondhassa senki: itt van ez a csavargó, oszt' ez dalol nekem! De ha a munkám után megbecsülnek, ha olyanokat mondok nekik, ami érinti és érdekli őket, akkor csak gondolkoznak valamit. Mikor már a politikára tértem, kezdtem gyanús lenni. Hátam mögött összesúgtak az emberek. Ki ez? Mit akar? Így aztán nap mint nap, szinte óráról órára fel kellett mérni, hogy mikor, mit és kinek, mennyit lehet mondani. Nem volt ez kitervelt dolog, jött magától. Közben meg a munkának is mennie kellett, hiszen ez után fizettek bennünket. Ha kipuhatoltam egy embert, kezdtem én is bátrabban adagolni a gondolataimat.

– Látod, ez így van, de lehetne jobb is!

– Lehetne, lehetne, de hát hogyan?

– Hát úgy, ha valamennyien egyet akarnánk!

– Akarhatunk egyet, de hát miben?

– Mi az apád, mi az anyád? Prolik. Dolgoznak éjjel-nappal, éppen úgy, mint te, mégsincs se nekik, se neked semmid se. Az uraknak meg mindenük, de nem tudják megbecsülni! Ha elárulsz, akkor is elmondom a véleményem!

– Nem árullak el, miért is árulnálak el, pajtás! Ugyanazt mondod, amit én gondolok!

Hát így ment ez! Lépésről lépésre! De nekem egyelőre az is elég volt, hogy elfogadtak, nem jelentettek fel, s amit beszéltem, meghallgatták. Persze, ugyanez ment otthon, a családban is.

Hazamegyek a bányából, ahol hülyére dolgoztam magam nap mint nap. Enni, jól táplálkozni kellett volna, hogy bírjam ezt a munkát. De az üres kamrából nem lehetett főzni. Ha volt is ritkán valami, előfordult, hogy csak lebuktam az ágyra. Nem volt több erőm. Üres gyomorral buktam az ágyba, mert már a másnapi duda ott visította a fülemben az ébresztőt. Hallom egyszer, hogy az asszony suttog, morog mellettem valamit. Nem értettem pontosan, oda kellett figyelni. Hát imádkozott! Nem akartam megbántani, úgyhogy csak annyit mondtam neki:

– Én nem bánom, ha imádkozol, de legalább akkor tedd, amikor én nem vagyok itthon!

Ezt be is tartotta, de mondja nem sok nappal ezután:

– János, templomba kéne menni!

Azt mondanom sem kell, hogy templomban esküdtünk. Nem is lehetett másként. Mert mi lett volna, ha ez nem így történik? Akkor már csakugyan nyakamba akasztották volna a kötelet. Szedhettem volna a babaruhát! Rám fogták volna, hogy igazából a rendszert akarom felforgatni. De ha már ott is esküdtünk, ebből igazán nem következett az,

hogy én a templomba járjak. Így aztán mondtam a feleségemnek:

– Én bizony a templomba nem megyek! Te elmégy?

– Én el! El kell mennem!

Mondom neki, meg kéne fontolni, hogy az ember hol tölti el a drága idejét. Itt vannak az urak, a módos gazdák, hányat látsz közülük a templomban? Ők inkább elmennek a kaszinóba, a borozóba, ahol húzza a cigány, jól muzsikálnak. Ha el is mennek a templomba, nem azért, hogy imát mondjanak! Nézd, itt van a gróf. Van kilencvenkilenc tanyája, vagy ki tudja, mennyi, azt sem tudja, mennyi ember dolgozik neki. A pénzt veri-szórja mindenütt, de egy miatyánkot nem ejt ki a száján. Jól él anélkül is, hogy a templomba járna. Te meg járni akarsz, oszt' nyomorgunk, alig tudunk megélni. A vallás csak a szegény embernek kell, hogy a papság ezzel is féken tartsa őket! Ez a vallás lényege.

A beszélgetések persze nem múltak el nyomtalanul. Így aztán észrevette az anyósom is. Puhatolózva mondja egyszer a feleségemnek:

– Mari, ti nem mentek templomba?

– Jánosnak nincsen kedve – mondta a feleségem.

Persze, hogy nem tetszett, de addig túl nagy baj ebből nem volt, amíg meg nem született az első gyerekünk. Sor került a templomi keresztelésre, de én nem mentem el. Miután megtörtént a templomi ceremónia, mondja otthon a gyerek keresztanyja, hogy a pap érdeklődött utánam. Kérdezte, hogy hol vagyok meg milyen a vallásom, merthogy a templomban nem lát. Egyszóval: nem ismer Bán János nevű tokaji lakost.

– Majd megismer egyszer – mondtam, de azt már nem tettem hozzá, hogy mire gondolok. Hiába is mondtam volna, még úgysem érthették meg.

A feleségem aztán lassanként igazodott hozzám,

s nagyon hosszú utat tett meg, amíg minden porcikájában, minden gondolatában, tettében, cselekedetében olyan kommunistává fejlődött mellettem, aki élete végéig munkám és elveim segítője, mindenben és mindvégig kitartó hű társam, elvtársam lett.

Így szerveződött családi életem, amikor munkámban, munkahelyemben újabb változások következtek be. A kőbányában dolgozás is sok vonatkozásban idénymunkának számított. Télen szünetelt a termelés, különösen az útépítésben foglalkoztattak kevés munkást. Így aztán hol a bányában, hol az útépítésnél dolgoztam, hol sehol. Én az új munkások közé tartoztam, így aztán, ha szanálásról volt szó, az elsők között engedtek el. De a lakbért fizetni kellett. A tulajdonosnak nem mondhattam, hogy várjon addig, amíg visszamegyek dolgozni. Ezért azután új munka után kellett nézni megint. Tokajban volt egy gyufagyár. A feleségem – mint tokaji születésű lány – korábban megfordult itt is, voltak ismerősei. Az ő segítségével bekerültem a gyárba. A tulajdonosát nem is ismertem, csak a bérlőt, aki a helyi körülmények között jól menő zsidó vállalkozó volt.

Raktári munkásnak vettek fel, s ebben benne volt az is, hogy fűrészeltünk, csomagoltunk, pakoltunk, szállítottunk. Volt egy vágógép a kevéssé gépesített üzemben, ez olyan masina volt, amely a skatulyát állította elő. Egy ideig e mellett a gép mellett is dolgoztam. Az igénytől és a piaci lehetőségektől erősen függően alakult itt is a munka meg a foglalkoztatott munkások létszáma. A gazdasági világválság időszakát éltük már, s ennek hatása Tokajban is, az ilyen kisüzemeknél is érzékelhető volt. Úgyhogy a biztosnak vélt állásból rövid ideig tartó munka lett. Innen is tovább kellett állnom.[42]

A munkák között nem lehetett válogatni.

A következő időszakos munkám a szőlőművelés-

hez vezetett. Volt Tokaj határában egy 50 katasztrális holdnyi szőlőbirtok, ami eredetileg a gróf Dessewffyeké volt. Aztán nevezték „Hét szőlő"-nek, majd mint állami szőlő Tisza István miniszteré lett, s innen ered a „Király szőlője" elnevezés.[43] Ide is jártam tőkét irtani, metszeni, oltani és természetesen kapálni. Mindehhez saját munkaeszközről kellett gondoskodni. Megvásárlásra hitelt is vettem fel, csak azt nem tudtam, hogy mikor fogom tudni visszafizetni. Ez a munka sem tartott sokáig. Ugyanúgy jártam, mint mindenütt: meg vagyunk elégedve a munkájával, Bán János, de nincsen szükségünk ennyi emberre. Keressen magának munkát másutt! A szőlő után megint kőbánya, útépítés, uszálypakolás következett. Tokajból uszályokon szállították a követ különböző helyekre. Nekünk kellett az uszályokat megpakolni, s erre csak kézierő állt rendelkezésre, legfeljebb talicska. Először nehezebben, másodszor már könnyebben fogadtak. Oda kellett figyelnem arra, hogy ezek az uszálypakoló munkások a rövid munkaszünetben újságot olvastak, beszélgettek, politizálgattak az akkori körülmények, akkori tudásuk szerint. Úgy emlékeztem, hogy *Függetlenség* volt annak a lapnak a neve, amely elkerült hozzánk. Ebből olvasták, hogy Szovjetunióban nagy a munkanélküliség, s ezt az általuk megteremtett kommunizmus eredményezte. Az egyik azt mesélte, hogy egy kinti kommunistának az volt a véleménye, a munkanélküliséget úgy lehet feloldani, hogy akiknek nem jut munka, azokat agyon kell lőni.[44]

Amikor ezekről és ilyen hangon beszélgettek, nekem is hozzá kellett szólni:

– Hát ti ezeket elhiszitek?

S aztán éreztem, beszélni kell valamit, még akkor is, ha elárulhatnak. Akik itt dolgoztak, valamennyien szegény és elégedetlen emberek voltak. Valami mást akartak, de hogy mit, azt maguk sem tudták pontosan.

Ismételten álmatlan éjszakák következtek. Nem tudtam aludni a kínzó gondolatoktól. A forradalmi eszmék viaskodtak bennem.

– Ha elárulnak is, akkor is azt kell mondanom – próbáltam meggyőzni őket –, hogy ami most van és ahogy van, az nem jó! Mi csak arra vagyunk, hogy látástól vakulásig dolgozzunk és rakjuk a javakat az urak asztalára. Azok meg turkálnak ebben, elherdálják a mi munkánk eredményét. Falnak, zabálnak, hánynak, a munkás meg nyomorog, gyártja angolkóros gyerekeit. Fazunk, éhezünk, rongyokban járunk – ezzel szemben felajánlják nekünk az imádságba foglalt, templomokban szentesített túlvilági boldogságot. Mi a munkába döglünk bele, uraink meg a harácsolásba, a jólétbe.

Ahogy ezt meg hasonlókat elmondtam az embereknek, hozzátettem:

– Emberek! Nem szeretném, ha elárulnának. De ha van közöttünk besúgó, az menjen nyugodtan! Mondja el, hogy a Bán János miket beszél! Nekem már mindegy. Egyszerre fojtanak meg, vagy csak apránként, folyamatosan, az egyre megy. Egy biztos, ez így tovább nem mehet! Mi dolgozva megdöglünk, ők hazudva jól élnek, mi csak várunk, várunk, a világ meg nem változik!

Az uszálypakoló sorstársak nemcsak nem árultak el, de kíváncsiak voltak arra, amit mondok. Barátaim lettek. Ha el is bocsátottak, amikor megint munkásfelvételre került a sor, szóltak, megkerestek, értem jöttek.

Egy idő után azt kellett látnom, hogy amit mondok és amit agitálok, táptalajra talál. Úgy látszott, egy pártos szervezkedésnek megteremtődtek a feltételei.

Újjá kell szervezni Tokajban a Szociáldemokrata Pártot

1918 novemberében, az akkori klastrom épületében megalakult a Szociáldemokrata Párt tokaji szervezete.[45] A Tanácsköztársaságot követően a pártot szétverték, a baloldali érzelmű embereket üldözték. A párt megszűnt, de a szervezkedés egyéni kezdeményezésekben mégis kifejezésre jutott. 1928-ban 35–40 tag részvételével ismét sikerült megszervezni, újjáéleszteni a pártot. A párt megalakítását azonban rendkívül sok apró szervezési munka előzte meg. A feleségemtől sokat hallottam a régi tokaji mozgalmi emberekről. Ő világosított fel, hogy a Tanácsköztársaság alatt kik voltak azok, akik a direktóriumban vagy a munkástanácsban tevékenyen dolgoztak.[46] Így hallottam Enyedi Lajos nevéről is. Foglalkozása szerint suszter volt, de a Tanácsköztársaság idején fontos politikai feladatokat látott el. Ezért meg is hurcolták.[47] Hasonlóan baloldali múltja miatt ítélték el és üldözték Éles Samu bácsit is.[48] Örökké emlékezetes marad számomra Orosz Ferenc neve s a vele kialakított barátság is.[49]

Tokaji időszakos munkáim, érdeklődéseim során sokat hallottam Orosz Ferencről. De hát mindenki meg volt félemlítve, a kapcsolatfelvétel nagyon bizonytalan kimenetelű volt. Annyit megtudtam, hogy Orosz elvtárs itt, Tokajban dolgozik. Még 1930 előtt sikerült vele felvennem a kapcsolatot. Elmentem hozzá, én kerestem fel. Persze nem lehetett rögtön rátérni jövetelem céljára, megpróbáltam körülírni a dolgokat.

– Hallottam – mondom neki –, hogy Oroszországban volt hadifogságban.

Először nem akarta érteni a kérdést. Orosz elvtárs jó nagydarab ember volt, a hangja is erős, igencsak férfias. Erre a kérdésemre ekkor még nem válaszolt, de lassan összemelegedtünk. Egyre beszédesebb lett:

– Az való igaz, hogy orosz hadifogságban voltam, de ezen túl részt vettem a forradalomban is.

Na, nekem ez volt a fontos. Amikor ezt kimondta, már biztos voltam benne, hogy én is nyugodtan beszélhetek előtte:

– Én korábban nem ismertem magát, de ha a forradalomban részt vett, akkor megkérdezem, hogy járt-e Jekatyerinburgban?

– Persze, hogy jártam. Először ott dolgoztam a gyárban, aztán meg harcoltunk. Ha maga járt ott, akkor tudnia kell, hogy milyen gyár volt az.

– Jekatyerinburgban vasgyár volt – mondtam válaszként.

– Na, akkor elmondom magának, hogy én ott léptem be a Vörös Gárdába, de azt is megmondom, hogy nincsen róla igazolványom.

Erre nem akartam válaszolni, mert legalább annyira nekem is kellett tudnom, mint neki, hogy visszatérésünkkor az igazolványokat el kellett égetnünk. Így aztán tovább kérdeztem tőle:

– Szverdlovszk!?

– Már mondtam, hogy ott is jártam, hiszen ez egyet tesz!

Nem akartam megsérteni, bár ez sértésre alkalmas kérdés volt. De látta, hogy nem vagyok rossz szándékkal, így a beszélgetés folytatódott:

– Nem hallott a tomszki internacionalistákról? – kérdeztem.

– Nem az istent! Hát hogyne hallottam volna! Ott voltam én is, Tomszkban is harcoltam!

– Nyevjanszknál nem volt? Nem ismerte Magurát?

– Dehogynem! Azelőtt jöttünk ki Szibériából, mert Tomszkot el kellett hagynunk! Ott volt a

tomszki táborban Kun Béla is, de ő korábban element. Lenin elvtárs rendelte magához. Két hajóval jöttünk el Tomszkból, Münnich elvtárs irányításával kellett felszerelnünk. Ha maga ott volt, akkor tudja, hogy Narim, Tobolszk következett a folyón, majd Tyumeny!

Mind a ketten rádöbbentünk, hogy milyen kicsiny a világ. Együtt voltunk, mégsem tudtunk sokat egymásról. Persze a tomszki tábor hatalmas volt, sokkal nagyobb lehetőségünk lett volna a hajókon megismerkedni, de hát maradandóan ez sem sikerült. Csak halvány képek maradtak meg mindkettőnkben. S ahogy beszélgettünk, ez a kép mind élesebb, tisztább lett. Az kiderült, hogy Tyumenyig együtt utaztunk. A mi egységünket innen Jekatyerinburgba vezényelték tovább, őket meg másfelé. Többet nem is találkoztunk a Szovjetunióban, bár lehettek olyan helyek, ahol együtt, egy időben fordultunk meg.

Azután, hogy szovjetunióbeli élményeinket, harcainkat megbeszéltük, lassan-lassan eljutottunk a kérdések lényegéhez, azaz a fő kérdéshez. Sikeresen hazakerültünk, sokat láttunk odakint. Mind a ketten látjuk a magyar valóságnak azt a részét, amelyben benne élünk, de ezt más szemszögből látjuk. Mind a ketten hadakoztunk, de külön-külön. Össze kéne, össze kell fogni – ez volt a mindkettőnkben korábban is érlelődő felismerés. Ha ugyanazt akarjuk, akkor csináljuk közösen.

Így vetődött fel a Szociáldemokrata Párt szervezésének, illetve újjászervezésének fontossága, szükségessége. A párt ekkor már engedélyezett, bejegyzett pártként működhetett, bár akadályozására mindent elkövettek a helyi szervek. Mi – újszerűen – arról kezdtünk el beszélni, ha a szociáldemokratáknak vannak képviselőik, van szervezetuk Budapesten és Miskolcon is, akkor ezt meg lehet szervezni itt is. Akár tetszett, akár nem, ha engedélyezésre került a sor, nem lehetett az igény-

nek ellentmondani. Az engedélyt 1930 őszének végén kértük meg a polgármestertől.[50]

A Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének megalakításához megkaptuk az engedélyt. A párt így legálisan is megkezdhette működését. Első lépésünk volt kialakítani a vezetőséget. Az elnök Orosz Ferenc elvtárs, a vezetőség tagjai pedig a következők: Vajda Márton, Kiss András, Enyedi Lajos, Kiss József, Sári András, valamint jómagam.

Orosz elvtárssal való találkozásomat már elmondtam. Ő szólt először arról, hogy már tettek lépéseket a párt újjászervezésére. Persze a párt elnevezése fedőnévként is szolgált, hiszen a kommunisták befolyása alatt állott. Miután a pártszervezésnek ő volt a kezdeményezője, őt választottuk meg elnöknek.

A vezetőség kiemelkedő tagja volt Enyedi Lajos. Ő 1919-ben a direktóriumnak és a munkástanácsnak volt a tagja, így kellő gyakorlattal rendelkezett. A Tanácsköztársaság ideje alatt végzett munkájáért három évre a zalaegerszegi internáló táborba került.[51] Amikor megismertem, már idősebb ember volt. A csizmadiaság volt a mestersége. Parasztcsizmákat készített, s azokat hordta vásárról vásárra. Őt is fel kellett keresnem. Egy idő után bátran beszéltem, beszélhettem vele. Elmondtam neki, hogy Orosz elvtárssal hogyan ismerkedtem meg, s hogy vele is együtt harcoltam. A vele való beszélgetés után tudtam, hogy a párt megalakításához már hárman vagyunk kommunisták.

Vajda Márton az akkori fűrésztelepen dolgozott, a vasútállomás mellett. A telep egy vállalkozóé volt itt dolgozott ez az erdélyi származású ember. A katonaság, a sorozás elől szökött meg Erdélyből. Mondta, hogy ő is azt akarja, amit a nincstelenek, mert maga is közülük való. Alapos megismerkedésünk után így lett aztán társunk a vezetőségben.

Kiss András nőtlen ember volt, amikor megis-

mertem, az uszályok rakodásánál dolgozott, előtte meg a kőbányában. Szegény paraszti családból származott, egy kis házacskájuk meg vagy két hold földjük lehetett. Az uszálypakolásnál megismertem a véleményét, a gondolkodását, s amikor a párt megszervezésére került a sor, azt mondta, közöttünk a helye.

Az összeállt vezetőség következő tagja egy pesti kéményseprő volt, Kiss Józsefnek hívták, majd mellette még egy ladányi ember. Ő Tokajba nősült. Sári András volt a neve, az eredeti foglalkozása pedig cipész.

Meg kell még említenem Sárkány Mihály nevét is. Az ő élete is nehéz, buktatókkal telített volt. A Tanácsköztársaság leverése után Bécsbe emigrált, jó ideig nem mert hazajönni, nem is jöhetett. Amikor mégis visszatért, Tokajban telepedett le. Foglalkozása cipőfelsőrész-készítő volt.

Közöttünk és körünkben ő már képzett marxistának számított, értelmes, nagy tájékozottságú ember volt. Amikor a vezetőség megalakulására sor került, kérte, hogy ne legyen annak tagja. Azt is lehetne mondani, hogy illegalitásban dolgozott, de tanácsaival mindig ellátott bennünket. Ő hozta a szocialista jellegű, baloldali beállítottságú lapokat, híreket. Nem tudtuk, honnan szerezte, nem is kérdeztük tőle. Gyakran bejártunk az üzletébe, amely az akkori Nagytokajban volt, az Alsó utcán. Cipőjavítás után – csináltatás ürügyén jártunk hozzá, így szerveztük illegális találkozásainkat.

Heten voltunk tehát a vezetőség tagjai. A pártalakításhoz magkaptuk az engedélyt, most már csak egy helyiségről kellett gondoskodnunk, ahol egyrészt mi, másrészt a tagság is megtarthatja összejöveteleit. A helyiséget csak bérlet formájában tudtuk megszerezni. Megoldásként Petrus István házát találtuk, amely a mai Szabadság utcában most is áll. Ezzel megteremtettük az utolsó feltételt is.

A vezetőség a szervezés és folyamatos toborzás mellett elsődleges feladatának a politikai felkészültség, járatosság megszerzését tekintette. A hírek megismerésének legfontosabb, majdnem egyetlen fóruma a *Népszava* volt. A lap Tokajban csak néhány embernek járt még ekkor, de ezeket is név szerint számon tartották a csendőrségen. Ahogy visszaemlékszem, úgy gondolom, a lapot ekkor Szabó Ignác vízvezeték-szerelő és Kovács József napszámos járatta, a harmadikat pedig nekem hozták, s ez volt egyben a pártvezetőség példánya is.

A megalakult vezetőségben felosztottuk egymás között a munkát, ezenkívül mindenkinek volt szakterülete. A szervezés továbbra is közös munka maradt, mindannyian feladatunknak tekintettük. Ebben a munkában, úgy gondolom, nagyon sokat segített nekem az a látásmód és gyakorlat, amelyet Szovjet-Oroszországban szereztem.

Jelentkezett a helyi hatóság is. Azt minden bizonnyal nem tudták lenyelni, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetőségének egy része kommunista beállítottságú. Azaz a vezetőségben Orosz Ferenc, Enyedi Lajos és én voltam az, aki kommunista gondolkodását nem titkolta.

A párt már létezett s összejöveteleket is tartott, amikor az egyik szomszédos házba új lakó került. Csak utólag eszméltünk rá s gyanítottuk – bár bizonyítani ezt nem lehet –, hogy egy besúgót helyeztek oda. Ezt mutatta az is, hogy egy idő után az épület ablakait be kellett deszkáztatni, mert gyűlés előtt, gyűlés után vagy gyűlés közben is betörték. Jó időbe telt, amíg rájöttünk, hogy összejöveteleink idejéről mindig pontos tudomásuk van a helyi hatóságoknak. De amikor olyan adatok és ismeretek is a hatóság kezébe kerültek, amelyeket csak a vezetőség ismerhetett, már sejteni kezdtük, hogy „beszédes ember" is van közöttünk.

Két-három hónappal a párt megszervezését,

megalakítását követően, egy este, amikor bérelt helyiségünkben összegyűlt a vezetőség meg az akkori tagság, történt a következő eset.

A vezetőség tagjai jóval korábban érkeztek meg, mint az az összejövetel meghirdetett időpontja. Este aztán jöttek a szőlőkből, a bányákból meg minden más helyről a tagok vagy szimpatizánsok. Elkezdődött a gyűlés, ahol a vezetőség elnöke feladatainkat aktualizálva kifejtette a pártszervezet fő célkitűzéseit. Ez meglehetősen óvatos beszéd avagy beszámoló volt. A lényege, hogy a rendszerváltoztatás itt és most nem kerülhet szóba, hiszen még mindennek az elején vagyunk. Ehhez nincs kellő erő, nincsen megfelelő fokú szervezettség, nincsen maradéktalan összetartás. Ebből csak az következhet, hogy nagyon gyorsan megismerjük a puskatust, s mielőtt még csináltunk volna valamit, széjjelvernek bennünket. Ezért az a feladatunk, hogy óvatosan, megfontoltan, lehetőségeinknek megfelelően fogalmazzuk meg célkitűzéseinket. Az a legfontosabb, hogy ezt a legális pártot ne engedjük szétverni. Fellépheünk bérkövetelésekkel, azzal, hogy egy kicsit nagyobb fizetést meg jobb munkalehetőségeket akarunk. Úgy kell fogalmazni, hogy ne tudjanak belénk kötni. Fel voltunk készülve arra, hogy bármikor jöhetnek a csendőrök, s máris mondhatják: rendszerellenes összejövetel, rendzavarás, forradalomra buzdítás, szervezkedés folyik! Ezzel aztán kész is!

Azt ők is tudják, hogy a munkás télidőben, amikor nincsen munkája, érzékenyebb, a buzdítás magja jó talajba került. S ekkor pontosan ilyen időszakban voltunk.

Azt tudtuk, hogy a mi célunk csak úgy válhat valóra, ha nem tízen, tizenöten vagy húszan vagyunk, hanem sok százan, szinte minden dolgozó Tokajból. A vezetőségi tagok beszédeinek persze meg is volt a hatásuk. Elterjedt, hogy melyikünk

mit és hogyan mond. Nem sok idő telt el, s voltunk már vagy százan.

Az említett estén, ahogy beszélünk, szónokolunk, nagy dörömbölés után kicsapódik az ajtó, s bejön három csendőr meg egy rendőr. Rögtön elkezdenek kiabálni:

– Micsoda kommunista gyűlés, szervezkedés ez itt?

Ott ültünk az asztal mellett, éppen Orosz elvtárs, az elnök beszélt, én meg mellette foglaltam helyet.

A teremben csend lett azonnal, az emberek elnémultak, de kezdtek feszengeni. A hosszúnak tűnő, de néhány másodpercnyi csendet Orosz elvtárs törte meg:

– Mi az, hogy micsoda kommunista gyűlés meg szervezkedés? A válaszom az, ha már egyszer bejöttek és nem köszöntek, zárják be maguk mögött az ajtót. Drága pénzen vesszük mi ide a tüzelőt!

Mondanom sem kell, hogy ez a válasz aztán kellően felpaprikázta a csendőröket. Nem kezdték alacsony hangon, de most még magasabban folytatták:

– Fogja be a száját! Mit dumál maga nekem!? Hol van az engedélyük?

Orosz elvtárs erre nem szólt semmit, csak nyugodtan felállt, lement az asztal mellől, egyenesen a csendőrök elé, de úgy, hogy már szinte az orruk is összeért. Az emberek közben kisurrantak az ajtón, ki erre, ki arra, de igyekeztek haza. Látták, hogy ennek fele sem tréfa, itt valami lesz, tágasabb odakint! Mi, a vezetőség tagjai maradtunk. Aztán a csendőrök felszólítottak bennünket is, hogy azonnal hagyjuk el a helyiséget. Szó szót követett, de a vezetőség nem mozdult. A csendőrök vezetője elkiáltotta magát:

– Aki azonnal nem hagyja el a helyiséget, azt bevisszük!

Enyedi bácsi rám nézett, aztán intett a fejével. Erre mi egyszerre mondtuk:

– Nem megyünk! Innen sehova sem megyünk! Valamennyien maradunk!

A csendőr már tudta, mit kell tennie. A parancs nyilván a kezében volt. Szinte megkönnyebbülten mondta:

– Ha nem, hát akkor nem! Akkor indulás kifelé, valamennyien!

A három csendőr meg a rendőr azonnal közrefogtak bennünket, kísértek befelé. Este volt, az emberek, a munkások mentek hazafelé, sokan jártak az utcán. A megjegyzéseket persze hallottuk. Voltak közöttük ilyenek is, olyanok is:

– No, ezek a kommunisták! Hát mit akarnak ezek itten!?

– Na, ezek most jól kihúzták. Nem szeretnék a helyükben lenni! – hallatszott másfelől.

– Hát ezek a szerencsétlenek most szenvednek helyettünk is. Nem kéne őket hagyni! – mondta valaki.

Egyszóval a mi megítélésünk, a párt megítélése is ilyen volt. Volt aki így, volt aki úgy vélekedett.

Mindenesetre bekísértek bennünket abba az épületbe, ahol jelenleg könyvtár van. Két csendőr a puskájával beszorított bennünket a feljáróhoz, aztán meg tereltek bennünket tovább, befelé. A harmadik csendőr meg a rendőr járkáltak közben, ki és vissza. Akkor már gyanítottuk, hogy húzzák az időt, azt várják, hogy az utca elcsendesedjen. Felkészültünk hát mi is, hiszen ebből sok jó nem alakulhatott ki. Rajtunk kívül még vagy tízen lehettek az épületben, s ha jól számoltunk, közülük is négy kardos csendőr volt. Amikor kint és bent elcsendesült minden, az épület baloldali része felé tereltek bennünket. Itt volt akkor a fogda. Egyszer csak kiszólnak:

– Orosz Ferenc jöjjön be!

– No – gondoltam –, most kezdődik a tánc!

Orosz elvtárs ment bátran befelé. Ahogy belépett az ajtón, rögtön hallottuk a csattanást, pufanást, zuhanást. A puskatusé volt a fő szerep. Hallottuk, a csendőrök kezében jár a puska. Orosz elvtárs meg kiáltott:

– Elvtársak! Elvtársak, ne hagyjatok! Elvtársak, segítsetek!

Közben dulakodás kezdődött, felkapta az egyik csendőrt fegyverestől, s a falhoz vágta. Ezzel aztán megfűszerezte a helyzetet. Mi hiába voltunk kint, segíteni nem tudtunk. Csak hallottuk, hogy kiabál, közben ütik puskatussal és vonszolják beljebb. A hangját tovább nem hallottuk, csak a verések, ütlegek zuhogását. Ez mindaddig tartott, amíg a csendőrök belefáradtak. Nem is került sor kihallgatásra. Csak jól összeverték. Amikor már csak egy véres hústömeg volt, kilökték az ajtón. Engem szólítottak. Arra még emlékszem, hogy Orosz elvtárs valahogyan feltápászkodott, lábra állt, görnyedve megpróbált valahogy elindulni!

Tőlem azt kérdezték, hogy milyen funkciót töltök be a pártban. Mondtam, én vagyok az ellenőr. Aztán viszonylag szépen kezdődött az egész. Mondták, hogy ne menjek még egyszer a pártszervezet helyiségébe, mert ha elkapnak s ide behoznak, innen nem kerülök ki élve. Ne próbáljak agitálni, pártoskodni, szervezkedni tovább, mert ismerik a múltamat, s nem ígérnek jót nekem. Ennyi volt a bevezető, aztán jött a tárgyalás, a beszélgetések keményebb része. Hogy nyomatékosan győzzenek meg, előkerült a puskatus. Kaptam azzal is, meg főleg ököllel. Mindenhová, ahol volt hely a testemen. Először még fájt, éreztem az ütések súlyát, azt is, hogy hová kapom. Később aztán már semmit. Félig kábult voltam már, s arra gondoltam: no, most már üthetnek, nem érzek, nem hallok semmit. Amikor úgy érezték, hogy elég, kilöktek, mint egy rongyot. Elkecmeregtem valahogy én is. Csak később tudtam meg, hogy utánam Enyedi bácsi

következett. Neki már volt gyakorlata ebben. A Tanácsköztársaság után is megkapta a magáét. Most sem úszta meg bordatörés nélkül. De ugyanígy megkapta a magáét mindenki.

Volt egy korábbi megállapodásunk, s ez az volt, ha valami baj van, akkor a tokaji hídnál várjuk be egymást. Ez most is érvényes volt. Mikor én a hídhoz értem, megláttam azt a bérmunkást, aki a hídpénzt szedte. Attól kérdeztem meg, hogy látott-e egy ilyen meg ilyen kinézetű embert, s leírtam Orosz elvtárs alakját. Mondta, hogy nem sokkal előbb haladt erre egy ilyen kinézetű ember, de nagyon beteg lehetett, mert hétrét volt görnyedve, úgy vonszolta magát. Ennyi nekem elég volt, nem kérdeztem tovább, indultam a Sóház felé. Itt egy füttyentés, aztán nyögésszerű jeladás hallatszott. Orosz elvtárs már ott volt, valahogy elvonszolta odáig magát, de beszélni alig tudott. Meghúztuk magunkat, s vártuk a többieket. Késő éjszakára járt az óra, mire öten összejöttünk. Hatunkat vittek el, egy embernek tehát még kellett jönni. Kiss András hiányzott. Aztán később láttuk elmenni őt is a Sóház mellett. Hiába adtunk neki jelzést, nem állt meg. Úgy látszik, a csendőrök őt könnyebben meggyőzték. El is pártolt később tőlünk, mondta: nem akarja magát még egyszer megveretni.

Itt maradtunk öten, s azon tanakodtunk, hogy merre menjünk, mert hogy haza nem mehettünk ilyen ábrázattal. Az idő már hajnali kettő felé járhatott. Enyedi bácsi nagyon rosszul volt, meg ők nem messze ettől a helytől, a malom mellett laktak. Őt hazavittük, ágyba kellett fektetni, mert már alig bírta magát.

Hajnalodott, amikor valamennyien szétszéledtünk. Hazavergődtem én is valahogy. Nyitom az ajtót, de a feleségem a mocorgásra felébredt. Kérdezte is úgy félálmában:

– János, hol jártál ilyen sokáig? Nagyon sokára jöttél, hiszen már virrad?

– Szervezeti kérdéseket tárgyaltunk, nem lehetett korábban befejezni – mondtam neki, de örültem is, hogy ennyiben maradhattunk.

De bizony reggel már nem lehetett tovább eltussolni a dolgot. Akkor már látszott az arcom, a testem. A feleségem kétségbe volt esve, hiába próbáltam győzködni. Gyengén védekeztem:

– Mit vártál volna? Azt, hogy hajnalban azzal dicsekedjenek neked, hogy este összevertek a csendőrök?

Persze reggel már híre ment a faluban, hogy mi történt velünk. Ez egy kicsit buzdított is bennünket. Ha máskor esetleg igen, de most aztán nem lehetett behúzni a farkunkat, menni kellett, hogy továbbra is létezünk. Esta a gyűlésteremben találkoztunk ismét, de az eléggé furcsa összejövetel volt. Enyedi bácsiról tudtuk, hogy törött bordával nem jöhet. Vajda Mártonnak, aki a fűrésztelepen dolgozott, a szemét ütötték meg. Alig látott valamit, nagyon csúnya volt a feje, de járni azért tudott, úgyhogy ő eljött. A ladányi Sári András megint eljött, de Kiss András megfutamodott. Orosz elvtárs is jött, fekete fejjel, véraláfutásos szemmel. Nekem a gyomrom fájt rettenetesen, meg a nyakamat nem bírtam fordítani. De azért a vezetőségből ennyien összejöttünk.

Vártunk, vártunk, de hiába. A nagy létszámú tagságból nem jött el aznap este senki. Másnap már inkább sajnálkozó, óvó hangokat hallottunk:

– Jaj, megmondtam, hogy ne avatkozzunk a politikába, ne húzzunk ujjat az urakkal!

Ezekkel persze nem lehetett törődni. Mentünk este megint, aztán a harmadik, negyedik este is. Mi egyetértettünk abban, hogy most nem szabad meghátrálni. A csendőrök is nyugton hagytak bennünket. Legalábbis egy darabig nem bántottak, hiszen elérték céljukat. A párttagok nem jöttek. Így

aztán néhány nap elteltével le kellett vonnunk a következtetéseket: nincsenek katonáink, a vezetőség hiába van meg, ha nincsen tagság. A szervezetet így nem lehetett fenntartani. Be kellett látnunk, hogy ennyi elég volt ahhoz, hogy szétverjék a pártot. Mi viszont maradtunk.

A tanulság kettős volt.

Egyrészt: körültekintőbben kell szervezni a pártot. A vezetőség még nem jelenti a tagságot, a vezetőség szilárdsága még nem a tagság szilárdsága. Ha agitációs tevékenységünk meggyőzőbb lett volna, nem hátrál meg ilyen gyorsan a tagság sem. Másrészt: rá kellett jönnünk arra, hogy harcunkat helyben és egyedül kell megvívni. Most lett volna először alkalom arra, hogy a Szociáldemokrata Párt központi vezetősége állást foglalva mellettünk, segítségünkre legyen. Hiába kértünk segítséget a törvénysértés ellen, hiába leveleztünk, minden kísérletünk válasz nélkül maradt.[52]

Rövid élet után tehát megszűnt az újjászervezett Szociáldemokrata Párt Tokajban. Maradt az illegális munka, amelyet viszont nagyon kevesen vállaltak. A vezetőségből Orosz Ferenc, Enyedi Lajos, Vajda Márton tartott még ki, s a korábbi tagságból Bejó József, Findzik Sándor és Hornyák Károly csatlakozott hozzánk. Ezen a nagy létszámú településen ez kevésnek látszott, de mindenesetre több volt, mint a semmi. Bennünk tovább élt a remény.

Emlékeim a felszabadulás előtti évekből

Az 1930-as években Tokajban megközelítőleg 6000 lakos élt. Egy részük a kereskedelemben dolgozott, sokakat foglalkoztatott az ipar. Elég kevésen rendelkeztek saját földdel, kis szőlővel. A szegény emberek többségének a megélhetést az uradalmi nagy szőlőbirtokok jelentették, vagy mindenféle időszaki munkára adták el munkaerejüket – éhbérért. Így nálunk is, de gondolom, az ország minden más nagyobb településén, a harmincas években kialakult az emberpiac. Itt a munkáltató kénye-kedve szerint válogathatott, hiszen munkás volt bőven. A nyári munkák idején még csak tudtunk valahogy boldogulni, de télen szinte kilátástalan volt az életünk. Ekkor az egyes helyi üzemekben, üzemecskékben csak az úgynevezett törzsmunkásokat tartották meg, a többit elbocsátották. Tavasszal, de főleg nyáron aztán megindult a nincstelenek hada, s elvállaltak minden kínálkozó munkát. Nyáron kimentünk az emberpiacra, ami a templom mellett volt, s vártunk. Sokszor napokon keresztül lehetett itt ülni, míg valaki munkát kínált. Itt gyűlt össze a tokajiakon kívül a környék szegény, kiszolgáltatott, nincstelen népe. Jöttek Rakamazról, Tiszaladányból meg Bűdszentmihályból is. Gyerekek, asszonyok, férfiak egyaránt. A helybeliek, ha nem kaptak munkát, estére hazamentek, de akik távolabbról jöttek, megérkeztek már vasárnap este, s csak szombaton mentek haza. Sokukat a püspöki udvarban helyezték el, s itt lakott a vincellér is. Azokat, akik a papnál kaptak munkát, ebben az udvarban, az istállóban helyez-

ték el. Ha már nem volt munka, mentek vissza a piacra. Olyan bizonytalan dolog volt ez az emberpiac, mint a kutya vacsorája. Elég volt egy kiadós eső, s máris mehetett mindenki arra, amerre látott. Az emberek nagyobb része saját munkaeszközzel felfegyverkezve jött. Minden valamirevaló gazdaságban volt ugyan megfelelő mennyiségű szerszám, de ezektől az emberek húzódoztak. A szőlőkapáláshoz például olyanokat adtak, amiknek már a puszta emelgetése is kifárasztotta az embert. Ezekkel kellett dolgozni, de ha az ember megállt, már rászóltak, este meg elküldték. Mi tudtuk, hogy idegen szerszámmal nem lehet dolgozni, az otthoni, a saját meg az ember kezéhez nőtt.

Az emberpiachoz nagyon rossz, kegyetlen emlékei fűződnek minden, ma még élő és azt ismerő tokaji embernek. Az az igazság, hogy volt is időnk arra, hogy megismerjük, hiszen ez az embert lealacsonyító, teljes kiszolgáltatottságát jelentő intézmény megvolt Tokajban egészen a felszabadulásig.

Lehet, hogy ennek a kiszolgáltatottságnak, de főleg a később egyre erősödő propagandának volt része abban, hogy a nyilasok nagyon sok embert megetettek a demagóg maszlagukkal. Úgy emlékszem, hogy az 1930-as években Szálasi is járt Tokajban, de ekkor itt még nem volt nyilas párt.[53] Ekkortájt történt, hogy karszalagos nyilas kerékpárosok jelentek meg. Nyíregyházáról jöttek, s egy nagygyűlést szerveztek. Az akkori Nyestikorcsma környékére dobolták össze az embereket. Mondták, hogy valami ügyvéd lesz a szónok, de a nevére már nem emlékszem. A nép kíváncsi volt, szép számú tömeg gyűlt össze. Elmentem én is. A korcsma kerítése mellett álltam meg, elég távol, de úgy, hogy a beszédet jól hallottam. Emlékszem, rettenetesen visító hangon beszélt a szónok, az előadás meg szinte másból sem állt, mint a Szovjetunió gyalázásából. Már akkor harcra tüzelték

az embereket, meg igérgették, hogy földet fognak osztani. A nincstelennek mi más kellett! Az persze igaz, hogy később tényleg osztottak földet. A zsidók földjeit osztották, de úgy, hogy csak nyilasok kaptak belőle – de ekkor a szónok még erről nem beszélt! Emlékszem, amikor a földosztást emlegette, valaki a nagy tömegből közbekiáltott: „Mi lesz a vezér 40 000 holdjával?!" Azt nem tudom, hogy igaz volt-e ez, mármint a 40 000 hold. S hogy ki volt a bátor közbekiáltó, a mai napig sem tudtam meg. Lezajlott tehát a nagygyűlés. Volt közben nagy zúgás, kiabálás. Itt aztán elhangzott minden. Szidták a kommunistákat, de volt olyan is, hogy hazudik a szónok, hazudnak a nyilasok is. Egyszóval megoszlottak a vélemények. Persze ekkor még alapvetően más volt a helyzet, mint 1944-ben, amikor a nyilasok átvették a hatalmat.

Nem tudom pontosan, hogy Tokajban mikor alakult meg a nyilas párt, de azt igen, hogy a vezetőjük egy Szántó nevű vasutas lett, aki itt lakott a tarcali úton. Még a szervezkedés meg a tagtoborzás idején szóltak nekem is, hívtak maguk közé. Mondta valamelyik:

– Itt van ez a Bán, ez is szegény ember, közöttünk a helye!

Hát én meg mit tehettem? Mosolyogtam rajtuk. Mondom nekik:

– Mit akartok tőlem, hiszen én kommunista vagyok! Még egy kommunistát is befogadnátok?

Érdekes volt, hogy nyilas párt tagjai Tokajban elsősorban a nincstelenekből, szegényekből szerveződtek. Voltak közöttük persze gazdálkodók meg olyanok is sokan, akikkel együtt dolgoztam a kőbányában. Soha nem fogom elfelejteni, hogy volt közöttük egy Új Miska nevű tokaji ember, aki később nagy szócső, hangadó lett. Szegény, de nagyon gyáva, családos ember volt. A kőbányában magunk mellé fogadtuk, mert ha nem istápoltuk volna, a munkaadó biztosan elzavarja. Nem sze-

rették az üzemben, mert lassan és rosszul dolgozott. Túl sok jót a Miskáról nem is lehetett elmondani, de ha nem fogadtuk volna magunk közé, éhen halt volna a szerencsétlen a családjával együtt. Na, hát ez az ember, amikor a kocka a nyilasok számára kedvezőre fordult, gyorsan megváltozott. Mondja egyszer nekem:

– Itt van ez a Bán bácsi. Ez sokat hívott, vitt magával munkára, a szőlőbe is. Ennek megkegyelmezünk!

– Hát Miska – mondom neki –, te engem agyonlőnél? Agyonlőnél, ha győznek a nyilasok meg ha győz Hitler?

Tudták, milyen multú, milyen érzelmű ember vagyok, így aztán kaptam tőlük eleget. Mindig mesélték, hogy a németek most ezt meg ezt az országot szállták meg. Lerohanják, megsemmisítik a Szovjetuniót is. Gyors háború ez, az oroszokat elseprik. Már Moszkva alatt állnak a németek. Nincs a világon olyan hatalom, amely a német csodafegyvernek ellen tudjon állni.

Ahogyan abban a túlfűtött világban lehetett, próbáltam magyarázni nekik, hogy nincsen olyan hatalom, amely a Szovjetuniót le tudná győzni. Amikor aztán megfordult a front s a szovjetek már a Kárpátokon is keresztül jöttek, mondom Miskának:

– Na, milyen fegyvereitek vannak, Miska?! Milyen fegyvereik vannak a német barátaitoknak?!

– Hja, Bán bácsi – mondja vissza –, már nagy baj van! Már itt vannak az oroszok a közelben!

– Még Tokajban is itt lesznek, Miska, aztán el kell számolni neked is, másoknak is – mondom neki.

Ezek után az már természetes, hogy mielőtt bejöttek volna a szovjet csapatok Tokajba, Új Miska is megszökött, többedmagával. Égett a föld a talpuk alatt.

Felkerestem ekkor a feleségét, kérdeztem tőle,

hol van Miska? Meg kellett kérdezni, mert hallottam, hogy őt is le akarják tartóztatni. El lehet képzelni, milyen kínban volt szegény asszony. Beszélt mindent, de főleg azt, hogy nem tudja, merre lehet, fogalma sincs róla, hová tűnt a férje.

– Mondja meg a férjének, hogy jöjjön haza! Én vállalom a kezességet érte, ha hazajön, nem fogja bántani itthon senki!

Lehet, hogy furcsának tűnik, de végtére is mellé álltam. Nem a pártjára, csak ő mellé. Sokat gondolkodtam rajta. Rajta is, másokon is. Hát ez a szerencsétlen, nincstelen, dolgozni is alig tudó ember honnan tudhatta volna, mit akarnak a kommunisták, mit akarnak a nyilasok? Hogyan tudhatott volna különbséget tenni?

Haza is keveredett aztán Új Miska. Leültem vele beszélni. Mondom neki:

– Na látod, Miska! Mondtam én neked, megmondtam, mi lesz az eredménye a nagy mellényednek. Mondtam neked, hogy Hitler nem fog győzni, mert a szovjeteket nem lehet leverni, nem lehet eltiporni.

– Hát, Bán bácsi, már most mindegy, könnyen elhiszem magának, hogy igaza volt. De akkor beszéltek mindent, honnan tudhattam volna én, hogy mi lesz a vége?

Új Miska így aztán megmenekült. Olyat nem tett, amiért törvényesen felelősségre kellett volna vonni. Itt éldegélt még egy jódarabig Tokajban. Persze még hozzá hasonlóan sokan mások is. Voltak bőven a faluban ilyen megtévedt, megtévesztett, sokgyermekes szegény családok. Mindenki, így ő is a boldogulását, a megélhetését kereste, egyik sem számolt azzal, hogy mi lesz a következménye. Azóta volt ideje neki is ha még él – meg másoknak is megtanulni, hogy mi a tények igazsága, mit akartak, miért harcoltak akkor a kommunisták! Ha akkor még nem is érezte, most már egészen biztosan tudva-tudja, hol, melyik oldalon

állt az igazság. Volt ideje elgondolkodni, meggyőződni róla!

1939-ben volt a felvidéki bevonulás. Előzményeiről, annak .pontos .előkészítéséről itt, Tokajban nem sokat tudtunk. Azt viszont tudtuk, hogy március közepe táján a Munkácsnál és Ungvárnál történt incidens után a magyar hadsereg bevonult Kárpátaljára, s rövid idő alatt elérte a lengyel határt.[54] Ennek következményeként óriási dicshimnuszok jelentek meg a sajtóban, mindenütt és mindenki a magyar hadsereget dicsőítette. A felvidéki bevonulást itt Tokajban is lelkesedés fogadta. Nagy volt a propaganda, megtévesztette az egyszerű embereket. Mondták: megszűnik Csonka-Magyarország, minden eddigi bajunknak oka. A várakozást persze más követte. Nagy volt és sokba került ez a tévedés, amelyet akkor legfeljebb a kommunisták láthattak tisztán. A Nagy-Magyarország elképzelés csak annyit jelentett, hogy éleződtek a dolgok, nőttek a gondok.

Ez persze csak a kezdet volt. Ez év szeptemberében a németek lerohanták Lengyelországot. Ezután érdekes volt a közhangulat, a dolog megítélésében megoszlott a közvélemény Tokajban is. Ezt az osztottságot befolyásolta az, hogy még nagyon sokan éltek azok közül, akik hadifogolyként tértek haza, vagy vöröskatonák voltak a Szovjetunióban, vagy részt vettek a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban. Így aztán belekóstoltak nemcsak a háború szenvedéseibe, hanem a munkáshatalomba is. Nem azt mondom, hogy ezek nyíltan szót emeltek Lengyelország mellett, vagy nyíltan agitáltak a készülő háború ellen. Ilyenről itt, Tokajban, ezen az akkor kicsinynek számító magyar településen nem is lehetett szó. A fővárostól való távolság és a település kicsinysége egyben elszigeteltséget is jelentett. Ha nyíltan nem is lehetett hangoztatni, néhány elvtárs azért

szűkebb körben elmondta a véleményét a nemzetközi eseményekről. Az internacionalisták, a Tanácsköztársaság vöröskatonái, a kommunisták megfogalmazták, hogy nem lesz jó vége annak, ha Hitler lerohanja a Szovjetuniót. Persze voltak más vélemények is. Minden valószínűség szerint nagyobb számban, mint az előbbiek. Akiket a propaganda megtévesztett és a régi úri osztály tagjai, akik ellene voltak a kommunistáknak, utálattal beszéltek a szovjethatalomról, a Szovjetunióról is, anélkül, hogy bármilyen konkrét ismeretük lett volna az ottani eseményekről.

Ebben a helyzetben én úgy éreztem, nekünk az lenne a jó, ha a szovjet mihamarabb itt lenne. Korábbi munkahelyeimen hangoztattam ezt a véleményemet. El merészeltem mondani – de ez már 1941 közepén volt –, hogy a Szovjetunió megtámadásával Hitler nagy fába vágta a fejszét. Amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom kitört, bojkottálták, legszívesebben még a levegőt is elszívták volna előlük, mégis győzelemre vezették a bolsevikok a harcot. A Szovjetuniót nem lehet térdre kényszeríteni. Mi, akik ott jártunk, azt is tudtuk, hogy a cári Oroszország éppoly kimerült volt gazdaságilag, mint mi. A bolsevik hatalom romokat vett át, és még így sem tudták letiporni. A nemzetközi burzsoázia arra számított, arra épített, hogy Szovjet-Oroszország ilyen körülmények között saját magát fogja megszüntetni, mert nem fogja tudni teljesíteni, valóra váltani mindazt, amit saját népének, saját proletariátusának ígért. Az eltelt időszak egészen mást bizonyított. Látták az eredményeket az egész világon, volt mire hivatkoznunk nekünk is. Itt volt a nagy példa: a Szovjetunió élt, s folyamatosan erősödött a szovjethatalom.

Az események persze gyorsan követték egymást, a háború sodrába kerültünk: 1940 augusztusában jelentős erdélyi területek kerültek vissza Magyar-

országhoz[55], 1941 elején már mozgósítás volt Magyarországon, majd júniusban Németország megtámadta a Szovjetuniót, s még ebben a hónapban Magyarország is hadba lépett a Szovjetunió ellen.

A népnek, az egyszerű embereknek – Tokajban szerzett ismereteim alapján biztonsággal állíthatom –, de főleg azoknak, akik a háborút már megjárták, nem volt kedvük egy újabb vérontáshoz. Ezt nyilván tudták Horthyék is, s ezért indították be az óriási propagandagépezetet. Minden, amit tettek, végső soron a Szovjetunió ellen irányult, a Szovjetunió elleni hangulat felkorbácsolása volt a lényege. Ezt a célt szolgálta nemcsak az akkori országos, hanem a helyi sajtó is. A nép meg ezt olvasta. Én is. Ebben aztán volt minden, csak éppen olyan dolog nem, ami a valóságot mutatta volna be. A szovjetellenességre elég csak egy példát mondani. Volt itt, Tokajban egy nyugalmazott horthysta tiszt. Szentkuthy alezredesnek nevezték. Nagy agártenyésztő és vadász volt. Ez volt a kedvenc szórakozása. Amikor fokozatosan bevezették Magyarországon az élelmiszerek jegyre árusítását, amikor már éheztek az emberek és főleg a gyerekek, az alezredes úr akkor is húst hordatott kutyáinak. Az alezredes úr a felsőbbrendű lények közé tartozott Tokajban. És ez az ember tartott egyszer szónoklatot a községháza előtt. A szovjet nyomorról beszélt. A magyar nyomor persze nem jutott eszébe. A rossz példa a Szovjetunió volt, a kommunisták, a vörös ördögök, az istentagadók, a szabad szerelmet hirdetők. Amikor csak tehette, uszított a Szovjetunió ellen. A felszabadulást persze nem várta meg, jó előre megszökött Tokajból.

Az én egyéni sorsom úgy alakult, hogy 1940-ig Tokajban voltam. Így volt lehetőségem leérni a változásokat, a háborúra való készülődést. 1940 tavaszán aztán engem is elkapott a gépszíj, be-

hívtak katonának. A 4. nyíregyházi huszárezredhez vonultam be. Innen áttettek a 8. kassai fogatolt vonathadosztályhoz. Akik korábban és ekkor a lovasságnál szolgáltak, azokat beosztották a németül trénnek nevezett egységekhez. Így kerültem én is Sárospatak után Nyírbátor környékére, Máriapócsra. Ez az év végéig tartott. Egyetlen feladatunk a gyakorlatozás, a folytonos harckészültség volt. Adtak valamennyiünknek két lovat és kocsit. Erről kellett gondoskodnunk. Ezt mindenféle súlyokkal megpakoltatták velünk, s így kellett hajtani a lovakat, mozogni a szekérrel éjjel-nappal. A polgári életben nem is vettünk részt, pedig ott nagy szükség lett volna a besegítésre. Akiket velem együtt hívtak be, leszerelték, engem is az év végén. Akkor még nem tudtam, hogy a háborús behívások el fognak kerülni. Nem hívtak be, nem is voltam katona a második világháború idején.

Amikor Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen, egymás után jöttek a SAS-behívók Tokajba is. Nem tudom pontosan, mennyi embert vittek el, azt sem, mennyien maradtak a harctéren[56], egy viszont biztos: a háború anyagiakban és emberéletben is nagy kárt okozott településünknek.

Ami az első világháború kitörésekor nem adatott meg, most megkaptam: Tokajban tölthettem el a háborús éveket. Így váltom szemtanújává a felszabadulásnak, s lettem részese az új élet megindításának.

Felszabadul Tokaj

1944 elejétől megszűnt a korábbi, még viszonylag normálisnak, háborús körülmények között elviselhetőnek nevezhető élet Tokajban. Ha teljesen nem is állt le, de akadozott a termelés. A sokszor egymásnak is ellentmondó hírek folyamatosan érkeztek. El-elvétve frontról jövő katonák jelentek meg, akik részletesen, valósághűen tájékoztattak bennünket a szovjet hadmozdulatokról. Volt közöttük olyan is, aki a terjengő rémhírekkel szemben nyugalomra intette az itthoniakat. Nem kell félni az oroszoktól – mondta –, a magyarokkal csaknem barátságosak, a németeket üldözik. Volt arra is példa, hogy orosz harckocsik előzték meg a visszavonuló magyar alakulatot. A magyarok még védekezni sem tudtak volna, az oroszok mégsem bántották őket, csak robogtak előre. A hír persze óvatosan és lassan terjedt, s akikhez eljutott, azokat sem biztos, hogy meggyőzte. A lakosság félt a szovjetek bevonulásától. Emellett nyomasztó volt az is, hogy a szovjetek közeledtek, a németek itt voltak, s nagyon sokan azt hitték, el is terjedt egy ilyen rémhír, hogy hadszíntérré fog válni Tokaj területe és közvetlen környéke.

A német és a hozzájuk csatlakozó magyar alakulatok 1944 októberének végén hagyták el területünket. Október utolsó hetében lehetett, amikor felrobbantották a hidat[57], s rendeletet adtak ki a község teljes kiürítésére. Kidoboltatták, hogy aki 24 órán belül nem hagyja el a községet és így nem tesz eleget a felhívásnak, azt hadbíróság elé fogják állítani. Később megtudtuk, hogy ennek a felhívásnak valójában senki sem tett eleget, igyeke-

zett mindenki a lakásába visszahúzódva átvészelni ezeket a napokat.

A német katonaság kivonulásával párhuzamosan elhagyta Tokajt a korábban ott állomásozó német parancsnokság is. Az állomás környékén, ahol jelenleg a ruhaüzem van, volt a németek konyhája.

A németek kivonulása és a szovjet elővédcsapatok megérkezése között jó néhány nap vagy talán hetek teltek el.[58] A szovjet előved Nyíregyháza felől érkezett. Korábban Csobaj térségében jelentős harcok folytak. A városban erőteljesen lehetett hallani a gránátvetők zaját. Ettől eltekintve Tokajban csend uralkodott. A szovjetek Tokaj környékén bekerítő hadmozdulatokat végeztek. Ennek volt eredménye az is, hogy Tokaj később szabadult fel, mint Miskolc.[59] A várost utoljára a németbarát, hevenyészett magyar egységek hagyták el.

A városon belül nem voltak harcok. A németek ugyan lőtték Tokajt Olaszliszka felől, de a szovjetek egyszer sem ágyúztak bennünket. Ami háborús pusztítás volt, az mind a németek rovására írható. Túl nagy személyi veszteség nem történt, úgy tudom, a német lövedékektől mindössze ketten haltak meg.

Gyermekeim hozták hírül, hogy megjelentek a láthatáron a szovjetek. Előbb nem volt tanácsos nekem még az utcán sem mutatkozni, hiszen a németektől nem sok jót várhattam. Persze az első csapatok érkezésekor kiderült, hogy nem szovjetek, hanem románok. A románok sem bántottak senkit. Nagyobb részük átvonult a községen Bodrogkeresztúr irányába. Őket a hídépítő műszaki alakulatok követték, ők már szovjetek voltak. Parancsnokságukat a községházán állították fel.[60] A hídépítési munkákhoz a helyi lakosság köréből kellett embereket kirendelni. A munka váltással történt, be volt osztva mindenki. Ezt azért tudom, mert a szovjet csapatok bevonulása után én kar-

szalagos rendfenntartó, úgynevezett policáj lettem. Igaz, hogy már kevesebbet beszéltem oroszul, mégis megtettek tolmácsnak, s mint policáj fegyvert is kaptam. Az volt a feladatom, hogy a szovjet katonákat vezessem, amikor a lakosság kirendelésére jönnek. Így aztán közösen jártunk házról házra. Igyekeztem mindenkit meggyőzni arról, hogy ne a kényszermunkát lássák ebben, hanem azt, hogy olyan munkában kell segítenünk, amely mindannyiunk további életét megkönnyíti. A híd felépítése a település minden lakója számára halaszthatatlanul fontos, hadászatilag is elengedhetetlenül szükséges dolog volt. Meg kellett győzni külön-külön a félő embereket arról, hogy este mindenki hazajöhet. Persze nemcsak férfierőre volt szükség, hanem a nőkére is, akik egyfajta takarító munkát végeztek az elvonuló csapatok után.

A munkám nehéz volt, mert – ahogy korábban is említettem – az érkező katonákról elég sok rémhír terjengett. Ezek nagyobb része persze előre tervezett volt, s alaptalannak bizonyult. Amikor bejöttek a katonák, az emberek látták, hogy a szovjetek nem bántanak senkit, nem forognak közvetlen életveszélyben. Természetesen a katona, az katona. Közöttük is van mindenféle ember. Ez vonatkozik minden nemzet képviselőire, fiaira, katonáira. Amikor egy katona jóllakott, megpihent, bizony rávetette a szemét a nőre. Volt ilyen problémánk is. Ezt azért tudom, mert az egyik őrszobán parancsnokhelyettes lettem. Egy Pellei nevű ember volt a parancsnok, aki jobban beszélt oroszul, mint én. Az orosz nyelvet az első világháború után, szintén hadifogságban tanulta meg. Volt még mellettünk egy harmadik ember, aki foglalkozását tekintve vasutas volt, Sós bácsinak nevezték. A keresztnevére már nem emlékszem, de az biztos, hogy nagyon demokratikus gondolkodású ember volt. Ő végezte az adminisztrációt, később a helyi Parasztpártnak lett a tagja.

Éjszakánként járőröztünk. Természetesen civil ruhában, de fegyverrel ellátva teljesítettünk szolgálatot. Egy alkalommal visongatást hallottunk. Betértünk a házba, s megtudtuk, hogy bort követel két román katona. Mi négyen voltunk, lefegyvereztük a két katonát, bekísértük őket a szovjet parancsnokságra. Ott elmondtuk, miért hoztuk be őket. Emlékszem rá, a tiszt figyelmesen végighallgatott bennünket, majd felállt, a katonákat mindennek lehordta, és parancsot adott, hogy azonnal zárják el őket a szenespincébe. Ott voltak reggelig, de azt hiszem, közben megkapták a magukét. Ennek aztán hamarosan meglett a hatása.

Mi nemcsak a községben, hanem külterületen is teljesítettünk szolgálatot. Elég gyakran találkoztunk románokkal, s amikor meglátták rajtunk a karszalagot, már tisztelegtek is.

Még nem múlt el 1944 novembere, amikor a románok elhagyták Tokajt, de a szovjetek még maradtak. Ők építették a Tisza és a Bodrog torkolatát átívelő fahídat.[61] Már bent jártak a hídverők a folyó közepén – természetesen a kirendelt magyarok is ott voltak –, amikor ágyútűz zúdult a híd környékére. Az ágyúzás Olaszliszka felől érkezett. Ugyanakkor jött a hír is, hogy a németek visszaverték az elöl mozgó román egységeket. A lövedékek nagyobb része a mostani tokaji strand környékén csapódott be, s nagy kárt tett a szovjetek ott tartott jószágállományában. Ugyanakkor a hídon dolgozók között pánik ütött ki, úgyhogy igyekezett mindenki kivergődni a vízből, aztán futott haza. A szovjetek hiába kiabáltak, hogy ne engedjük el az embereket, azoknak aznap már nem lehetett parancsolni. Nem sokkal később aztán láttuk, hogy lovasegységek vágtatnak keresztül a településen, gondolom, a veszélyeztetett helyre igyekeztek.

Tokajban még heteken keresztül tartózkodott kisebb szovjet alakulat. Ez a mindenkori városparancsnokság mellé volt rendelve. A parancsnokok

az alakulatokkal általában változtak, így több szovjet városparancsnoka volt Tokajnak. A parancsnokságra, gondolom, azért is szükség volt, mert állandó frontátvonulás volt a községben. Folyamatosan érkeztek és mentek tovább alakulatok, így ezeknek az étkeztetéséről, szállásáról, elhelyezéséről, meg természetesen a biztonságukról is gondoskodni kellett. A parancsnokság a felszabadulást követő ideig megvolt Tokajban, s ők segítettek az élet megindításában.

Az új élet december közepén indult el Tokajban, amikor is összehívták a községi tanács rendkívüli közgyűlését.[62] A megválasztott, első demokratikus községi tanácsnak én is tagja lettem.

Megalakítjuk a Magyar Kommunista Párt tokaji szervezetét

Ha végigtekintek eddigi életem göröngyös útján, úgy érzem, hogy a Kommunista Párt felszabadulás utáni megszervezésében vállalt és végzett munkám nagyon szép része, de összességében kis szakasza életemnek. Ez a kis időszak mégis magában foglalta addigi életem egészét, eredményekben is testet öltött, értelmet adott a korábbi harcos évtizedeknek. Talán azért is van, hogy amikor erről beszélek, úgy beszélek róla, mint életem külön fejezetéről.

Tokaj felszabadulása után nagyon jó kapcsolatot alakítottunk ki az ittlevő szovjet tisztekkel. Ők már a kezdet kezdetén érdeklődtek, majd felmérték, kik és hányan vannak itt baloldali beállítottságú emberek. Tájékoztattuk őket, hogy a Horthy-időszakban mi létrehoztuk a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetét. Ebben tevékenykedtek – miután más lehetőség nem volt – a kommunisták. A párt szétverése után a kommunisták csak illegalitásban dolgozhattak. A szovjetek támogatásukról biztosítottak bennünket, hozzátéve, hogy biztosítják a lehetőséget minden demokratikus párt megalakításához. Ezen belül mindenki abba a pártba léphet, amelyhez kedve van, amelyhez a szíve húzza. Így szerveződött meg 1944 decembere és 1945 februárja között a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezete. Mi szerveztünk először pártot. A Kommunista Párt alakuló ülésére egy tokaji orvos lakásán került sor 1944 decemberének vége felé.[63] Emlékszem, hogy ekkor én fegyveres rendfenntartó szolgálatot tel-

jesítettem, s így fegyverrel a kezemben mentem az alakuló ülésre is. Körülbelül 15–20-an jöttünk össze ekkor, közöttük Lefler György, Orosz Ferenc, Kuhár Lajos, Csernyik József, Enyedi Lajos és Brezovcsik Pál.[64] Arra is emlékszem, hogy amikor én beléptem a szobába, már többen ott voltak, s közöttük egy szovjet tiszt is helyet foglalt. A rangjára már nem emlékszem, arra viszont igen, hogy elmondta: ő is kommunista. Részt vett az ülésen, majd a végén benyúlt a tárcájába, pénzt vett elő, azt letette az asztalra, s mondta, hogy ő ennyivel tudja támogatni a pártot.

Az alakulás mellett működési és szervezeti kérdéseket is megtárgyaltunk, valamint megválasztottuk a párt vezető testületét. Elnök lett Lefler György, titkár pedig Csernyik József. Mellettük öttagú végrehajtó bizottságot is választottunk, ebbe a következők kerültek: Enyedi Lajos, Kuhár Lajos, Orosz Ferenc, Brezovcsik Pál és jómagam.

Tagkönyveink 1945. január 1-vel keltezettek. Már január végére 150 főre növekedett a taglétszám, de a kerületi alapszervezet megalakításakor, 1947-ben már mintegy 300–350 tagja volt a Kommunista Pártnak. Életemnek szinte új szakasza kezdődött megint ekkor, hiszen a II. kerületi alapszervezet titkárának engem választottak meg.

Utánunk a szociáldemokraták alakítottak pártot. Erre 1945. január közepén került sor, amikor is Szabó Ignác lett az elnök, a titkár pedig Gyoroki János. Gyorokit jól ismertem, helybeli szabósegéd volt, 1980-ban még élt a tokaji szociális otthonban.

Ezt követően, de még januárban szerveződött meg a Nemzeti Parasztpárt. Létszámát tekintve ekkor ez volt a legnagyobb párt Tokajban. Vezetője Zelenák István lett. Közülük sokan átléptek időközben hozzánk, úgyhogy Zelenák egyszer nem állhatta meg ezt szó nélkül. Mondja:

– Figyelem, hogy te az embereimet elcsalod a kommunisták közé!

Én tudtam, hogy ez így van, s a következőt feleltem neki:

– Se én nem csalok senkit, se mi nem csalunk senkit közületek, az mindenkinek a magánügye, hogy melyik párthoz, melyik eszméhez tartozónak vallja magát! – Végtére is ekkor ennyiben maradtunk.

Pártot alapítottak még, s valamennyi közül a legkésőbben, a kisgazdák, Független Kisgazdapárt néven. Ez magában tömörítette az akkori városi értelmiséget is. A pártnak se a létszáma, se a jelentősége nem volt számottevő Tokajban.

Én, mint a Kommunista Párt végrehajtó bizottságának tagja, 1945-től tagja lettem a megyei pártbizottságnak. Rendszeresen jártam Sátoraljaújhelyre gyűlésekre, aktívaértekezletekre. Itt ismerkedtem meg az első járási párttitkárral, Drenkó Istvánnal. A megyei pártbizottság titkára akkor Aczél György volt, később Bondor József lett. Az első megyei főispánt, Uszta Gyulát személyesen is jól ismertem. A megyei aktívaüléseken nagyon sokan tartottak előadást. Itt ismertem meg Farkas Mihályt, majd Szőnyi Tibort és Rajk Lászlót, akiket később kivégeztek. Járt nálunk és tartott előadást Kádár János is.

1945 vége felé járt az idő, amikor a megyei pártbizottságon összetalálkoztam Kincs Istvánnal, aki akkor a megyei pártbizottság káderese volt. Mondta nekem:

– Bán elvtárs, te titkár leszel otthon, a II. kerületben, Kistokajban. (Kistokajnak a község déli részét neveztük.) Azzal indokolta, hogy azon a részen is sok párttagunk van, de mert a gyűlések nagyon elhúzódnak, nem szívesen járnak onnan fel a tőlük távol eső párthelyiségbe az emberek. Az érvek igazak voltak, főleg az, hogy abban az időben egy-egy taggyűlés több órán keresztül tartott. Az este elkezdett viták sokszor még hajnalban is folytatódtak. A beszélgetésből aztán valóban az

lett, hogy 1947-ben megalakítottuk a II. kerületi pártalapszervezetet, s annak engem választottak meg titkárává. Persze mindez számos egyéb munkám, megbízatásom között, azzal egy időben történt. Az alapszervezet megalakítása után nem sokkal megjelent Kincs elvtárs a lakásunkon, s közölte velem, hogy a pártbizottság úgy határozott, pártiskolára kell mennem. Az iskola Sátoraljaújhelyen volt, a Károlyi-kastélyban, s mindössze 3–4 hétig tartott. Az iskola vezetőjét Perjési Lászlónak hívták. Nagyon sok előadást hallgattunk meg, de azt hiszem, egy sem volt olyan, amelynek ne tudtuk volna hasznát venni otthoni, nagyon kemény napi munkánkban. A pártiskola után irány vissza Tokajba, s folytattam a munkát ott, ahol abbahagytam.

Az, hogy a felszabadulás után tagja lettem a helyi pártszervezet végrehajtó bizottságának, majd később párttitkár lettem a II. kerületben, nagyon sok munkát, más funkciót, megbízatást is adott. Amikor megalakult Tokajban a nemzeti bizottság, annak javaslatára én a Kommunista Pártot képviseltem az 1945. január végén megalakult új községi képviselőtestületben.[65] Kommunistaként vettem részt a földigénylő bizottság munkájában[66], majd 1947-től az UFOSZ, az Újgazdák és Földhöz Juttatottak Országos Szövetsége helyi szervezetének tevékenységében.[67] Titkárrá történő megválasztásom és a pártiskoláról való visszatérésem után a megyei pártbizottság azzal a feladattal bízott meg, hogy Tokajban ellenőrizzem a népi ülnökök névsorát. Ez nagyon fontos feladat, hatalmi kérdés volt. A járásbíróság akkor ugyanis itt működött, Tokajban. Minden tárgyalásra a munkások, parasztok köréből népi ülnököket neveztek ki. Az ülnökök listáját jó előre össze kellett állítani, egy-egy lista általában egy negyedévre szólt. Ezért aztán többször találkoztam, beszélgettem a járásbíróság elnökével, akinek nevére már nem

emlékszem, de meggyőződtem arról, hogy nagyon rendes, becsületes ember. Az egyik beszélgetés alkalmával kértem, hogy ő állítsa össze a negyedéves listát, s amikor ez megtörtént, szóljon vagy üzenjen nekem, én eljövök, aztán megbeszéljük. Így is történt. Az egyik este, ahogy hazatértem, várt az üzenet. Átkerékpároztam hozzá, s elém tette a listát. Csaknem mindenkit ismertem Tokajban, így nem okozott gondot az ellenőrzés. Az volt a feladatom, hogy ellenséges beállítottságú egyén, a demokratikus rendszer ellensége semmiképpen se kerüljön az ülnökök közé. Akiről tudtam, hogy nem megbízható, piros ceruzával már húztam is ki a nevét. Amikor ezzel végeztem, mondja az elnök, hogy helyettük javasoljak akkor én másokat. Ezt természetesen megtettem, hiszen nem lehetett közömbös számunkra, kik ülnek az igazságszolgáltatás asztalánál. A lista ezután került tovább jóváhagyásra a felső szervekhez. Mindezt csak azért mondtam el, mert az akkori napi munkába ez is beletartozott, s természetesen társadalmi munka volt, a maga megfelelő politikai következményeivel. Most azt mondjuk, hogy az élet sűrű volt akkor, vagyis belevettük magunkat az élet sűrűjébe. Ez szó szerint így volt, de arról nem szabad megfeledkezni, hogy a családomat én csak abból tarthattam el, amiért kézben a szerszámmal meg is dolgoztam. Akkor nem lehetett azt mondani, hogy azért vagyok távol a munkahelyemtől, mert pártmunkát végzek. A párttagnak, a pártmunkásnak ennyivel kellett többnek lennie.

Ilyen pártmunka volt a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei egyesülésének előkészítése, de megelőzően a Magyar Szabadságharcos Szövetség tokaji szervezetének létrehozása is. A szövetséget a Magyar Partizánok Bajtársi Szövetsége és a Partizánbarátok Szövetsége közösen hozta létre, s ennek elnökévé is megválasztottak Tokajban. A szövetség titkára egy

Kostyál nevű rendőr alhadnagy lett. Tagsági igazolványunkat jócskán a megalakulását követően állítottuk ki, az enyém – s így az alapítóké is – 1949. július 22-re keltezett. Tevékenységünket az MHSZ megalakulásáig végeztük, gyakorlatilag az 1956-os ellenforradalom kitöréséig együtt voltunk. A szövetség célját alapszabályzatunk fogalmazta meg, amely szerint a feladat „egyesítése azoknak, akik a magyar nép felszabadításáért a múltban következetesen küzdöttek, akik a magyar demokráciát minden erejükkel, s ha kell, életük árán is hajlandók megvédeni, s akik a népi demokratikus rendszer felépítésén becsülettel dolgoznak". A szabályzat kimondta a bajtársi szellem ápolását, a magyar nép szabadságharcos hagyományainak ébren tartásáért, a népek szabadságáért elesett szabadságharcosok emlékének megőrzéséért, a magyar nép, különösen a magyar ifjúság szabadságharcos szellemben való neveléséért folytatott harcot, az energiát nem kímélő munkát ezek eléréséért.

A szövetség gyakorlati munkája abból állott, hogy példát mutasson az építőmunkában, de ha arra sor kerül, fegyverrel is harcoljon eddigi vívmányaink megvédéséért. Nem voltunk mi egyébként fegyveres testület. Tartottunk viszont rendszeresen összejöveteleket, fizettük a tagdíjat is. Itt Tokajban körülbelül 20–25-en tartoztunk így össze, s volt egy bérelt helyiségünk, a mostani kultúrház mellett, egy akkor üresen álló üzletben. Tagjaink csak határozott meggyőződésű, bizakodó emberek lehettek, akik hittek a rendszerben, dolgoztak a rendszerért, s szükség esetén fegyveresen is készek voltak azt megvédeni. Mint mondtam, a szövetség még a két munkáspárt egyesülése előtt létrejött mint a Kommunista Párton belüli szervezet. Természetesen a párt irányítása alatt álltunk.

A felszabadulás utáni időszak egyik fontos kérdése volt a két munkáspárt egyesítése. Nálunk sem történt ez másként, mint máshol az országban.[68]

Sokan voltak, akik az egyesülés szándékát örömmel fogadták, de nagyon sokan kifejezték tiltakozásukat is. Az egyesülés a helyi kommunistákat túlzottan nem lepte meg, bár többen voltak olyanok, akik kételkedtek. A jobboldali érzelmű szociáldemokratáknak természetesen nem tetszett az elképzelés, a fúzióban önállóságuk, politikai irányvonaluk feladását látták. Közülük a tagrevízió során aztán elég sokan ki is maradtak. Az egyesülést előkészítendő, Tokajban három bizottságot jelöltek ki.[69] Én e bizottságok munkájának ellenőrzését kaptam pártfeladatul. Nemcsak Tokajban végeztem ilyen munkát, hanem jártam Debrecenben is. Volt még itt egy külön bizottság is, amely az értelmiség soraiból kikerült párttagokkal foglalkozott. Ezek felülvizsgálatára, azaz a külön bizottság munkájának ellenőrzésére harmadmagammal kaptam megbízatást. Dolgozott mellettem a pártbizottság egy megbízottja, valamint a megyei rendőrkapitány. Szerencsen jöttünk össze, ezt a bizottságot ott választották meg, s ott jelöltek engem a bizottság elnökéül.

Munkánk abból állt, hogy meghívóleveleket küldtünk az érintett személyeknek, s ebben felkértük őket, hogy a megadott időben elbeszélgetésre jelenjenek meg a bizottság előtt. Úgy emlékszem, egyetlen személy sem volt, aki a meghívásnak ne tett volna eleget. A beszélgetés során megkérdeztük, hogyan látja a két párt egyesülését. Igyekeztünk olyan légkört teremteni, hogy őszinte véleménycserére kerülhessen sor. Ha nem jutottunk közös nevezőre, elmondtuk, hogy az egyesülés lényege a munkáspártok erejének tömörítése. Az idő mindenképpen bennünket fog igazolni, hiszen ahol cselekedni kell, ott nincs helye a meditációnak. Mondanom sem kell, hogy ha szükség volt rá, az érvekkel mi sem takarékoskodtunk, bár tudtuk, hogy nincs értelme az eröltetésnek, a mindenáron való meggyőzésnek.

Természetesen a felülvizsgálat nem úgy zajlott, hogy odajött valaki, nekünk meg az akkori beszélgetésből kellett őt megismernünk. Korábban megérkeztek a hivatalos adatok, mindenkiről aprólékosan tudtuk, hogy kifajta, miféle. Ez a részletes információszolgáltatás főleg az értelmiségiekre vonatkozott. A párt nyilvánvalóan abból indult ki, hogy egy értelmiségi munkakörben dolgozó embert nem a nyomor, a nélkülözés késztetett a belépésre, a munkássággal való sorsközösség vállalására. Hiszen az értelmiség jó részének, de főleg egy orvosnak, egy jegyzőnek a Horthy-rendszerben sem kellett éheznie. A jegyzőknél főleg azt vizsgáltuk, hogy miként viselkedett a világháború alatt. Nem gorombáskodott-e a hozzá fordulókkal, az özvegyekkel, a hadiárvákkal, akik kétségbeesett helyzetükben segítségért fordultak hozzá. Nem volt-e a nyilas párt tagja valamelyikük, s ha igen, hogyan, milyen körülmények között lépett be hozzájuk, hogyan, milyen körülmények között lépett ki a nyilas pártból. Milyen céllal akar most belépni az egyesült munkáspártba? Mit vár a rendszertől, s mit kíván tenni a rendszer továbbhaladása érdekében?

Az előinformációk és a beszélgetések alatt sok minden kiderült. A bizottság egyik tagja jegyezte az adatokat, az elmondottakat, míg a másik kettő folytatta a beszélgetést. Ha az illetőt nem találtuk méltónak, kellő indoklással kizártuk a pártból. Persze nem volt túl sok ilyen esetünk.

A két munkáspárt egyesülése mindenesetre 1948-ban megtörtént, s erre az akkori Aranysas Szállóban került sor. A küldöttgyűlésen, amely egyhangúlag kimondta az egyesülést, Aczél György elvtárs, a megyei pártbizottság akkori titkára vett részt.

Földet osztunk és államosítjuk az ipari üzemeket Tokajban

1945 tavaszán haladéktalanul hozzá kellett kezdeni a földek szétosztásához, hiszen a vetés nem tűrt további halogatást. Ezt szolgálta az országos rendelet, amelynek végrehajtására március vége felé megalakult a földrendező bizottság. A bizottság megalakulását a nemzeti bizottság készítette elő, s ebben én a Kommunista Pártot képviseltem. Az ülésen a megyei pártbizottság képviseletében többen is részt vettek, s rajtuk kívül jelen volt még a helyi szovjetek képviseletében egy tiszt. A feladat a bizottság azonnali megalakítása, a földigénylők gyors számbavétele és a földosztás haladéktalan elkezdése volt. A nemzeti bizottság javaslatára gyors döntés született, a földrendező bizottság elnökéül Engelthaler András választottuk meg, rajta kívül még hét tagot.[70] A szántóföldek kiosztásával kapcsolatban azonban már a kezdet kezdetén problémák jelentkeztek, hiszen rászoruló volt nagy számban, de feloszthető föld viszonylag kevés. A szőlővel kevesebb volt a gond, abból volt bőven, másrészt egy-egy család igényeit 800 négyszögöllel maximálisan ki lehetett elégíteni. Az osztásnál figyelembe lehetett venni a gróf Dessewffy, a gróf Teleki- és a gróf Szirmay-birtokot, de ott volt egy nagy egyházi, illetve papi birtok, valamint a Bernáth-birtokból 25 hold. Ezeken kívül még kínálkozott néhány kisebb kiosztható terület. Amikor a földosztás befejeződött, a bizottságnak annyi feladata maradt, hogy a tartalékba hagyott földekről rendelkezzen. Ilyen tartalék földek azért maradtak, hogy a hadifogságból később hazatérők jogos igényeit is ki lehessen elégíteni,

vagy a későbbi esetleges korrekciókat ennek a keretnek a terhére meg lehessen oldani. A tartalék földeket bizonytalan időre szóló bérletbe adták. Sokan húzódoztak tőle, így aztán jobbára szegény mesteremberek írták alá a szerződést, annak a tudatában, hogy azt bármelyik évben jogos, de ekkor még senki számára sem ismert tulajdonosainak vissza, illetve át kell majd adni. Amikor a hadifoglyok zöme hazaérkezett, sor került ezek szétosztására is. Úgy emlékszem, hogy ezek a dolgok 1947-ig elhúzódtak. A földrendező bizottság ekkor befejezte tevékenységét, és átadta helyét egy másik, érdekvédelmi szervezetnek. Ez volt a korábban is említett UFOSZ. Mint mondtam, ennek én lettem Tokajban az első elnöke.

Az UFOSZ-ra rettenetesen nagy szükség volt. A földrendezések során ugyanis történtek hibák, túlkapások. Olyan is volt, hogy annak a földjét osztották szét, akiét nem kellett volna. Ebben persze nem szabad szándékosságot keresni, az ok egészen más volt. Nem voltunk mi képzett szakemberek, parasztok, nincstelen proletárok voltunk, sokunk iskolával is alig rendelkezett. Hittünk és bíztunk az új rendszerben, s ha a párt megbízott egy feladattal, azt minden erőnkkel igyekeztünk végrehajtani. Így történtek hibák, de a baj nem ez volt. A különböző hivatalokba folyamatosan befészkelődő reakciós elemek jelentették a fő veszélyt, akik, a mi hibáinkat is kihasználva, mindent elkövettek a szétosztott úri földek és nagybirtokok visszaperlésére. Ez történt Bernáth József esetében is. Id. Bernáth József Szihalomból került ide Tokajba. Valóságos mintagazdaságot csinált a maga 50 holdas birtokán. Szóval kitűnő gazdálkodó volt, cséplőgép-tulajdonos. De elég erőteljesen bekapcsolódott a nyilas mozgalomba. A földrendező bizottság egy kormányrendelet alapján – nyilas tevékenysége miatt – birtokának felét elkobozta és felosztotta. Történik egyszer, hogy kapom az írást

a megyei földhivataltól. Úgy szólt az utasítás, hogy a felosztott 25 hold földet haladéktalanul juttassuk vissza neki. No – gondoltam –, kiforgatlak én bennetek a gubából! Összehívtam az UFOSZ vezetőségét, annak a megyei elnöke akkor Hatrányi József volt. Voltak a helyi vezetőségben tagok több pártból meg pártonkívüliek is. Elsőként felolvastam előttük a levelet, majd a következő beszédet tartottam:

– Elvtársak! Szaktársak! Maguk hajlandók ezt a földet visszaadni? Ezt a földet, amit nem is magunk, hanem a szovjet hadsereg váltott meg!? Megváltotta nekünk, hogy a nincstelen megkaphassa! Maguk csak visszaadnák azért, mert fütytyentett a földhivatal? Az a földhivatal, amely tele van mindenféle sarkantyús, aranysújtásos kutyaistennel! Horthynak az embereivel!

Nem is tudtam mondani tovább, hallatszott a közbekiabálás mindenfelől, minden vezetőségi tag mozgolódott a székén.

– Ilyet már nem, ilyet még hallani sem akarunk!

– A földet nem adjuk!

– Aki a földre tör, az ránk tör, az ellenséget le kell vágni!

Láttam, hogy már jó a helyzet, itt nagy baj nem lehet.

– Nohát ha nem, akkor nem – tüzeltem őket! – Akkor kapára! És aki háborgatja magukat a kiosztott földön, azt verjék agyon az én felelősségemre. Ássák el ott helyben mezsgyekarónak! Jó?! Senkinek semmi bántódása nem lesz, ha baj van, majd engem vegyenek elő! De ez nem minden, elvtársak! Nekem surgősen el kell utaznom a központba, Sátoraljaújhelyre, de tudják, ehhez nekem nincsen pénzem.

– Nem baj, Bán elvtárs, nem baj! Majd mi összeadjuk. Menjen csak nyugodtan, beszéljen az érdekünkben!

Azt mondanom sem kell, hogy az útiköltséget ott nagy hirtelen előteremtették. De nem ez volt az érdekes. Ezek között az emberek között voltak minden pártból, meg voltak pártonkívüliek is. Nagyon jó érzés volt, de nagy felelősséget is rótt rám, amikor elvtársnak szólítottak. Tudtam rájuk hatni, igyekeztem formálni őket, ők hittek bennem, s ez kényszerített arra, hogy az igazságot és az ő érdekeiket minden lehetséges eszközzel képviseljem. Az ügy volt a fontos, ilyenkor a családdommal sem törődtem.

Magam mellé vettem a propagandistámat, Kohár Lajost, s mondtam neki:

– Reggel indulunk. Velem kell jönnöd Sátoraljaújhelyre. Nem tudom, mi van, de csak ott látjuk meg, hogy mit lehet tenni! De ne félj, mert lehányjuk az emeletről azokat a sarkantyúsokat, az istenit az anyjuknak! Majd adunk mi nekik földet a mellyükre, amennyi csak rájuk fér!

Veszteni valónk nem volt, az igazságot meg éreztük magunk mellett. Akkor még nem ismertük a bürokrácia erejét. Erő csak egy volt, s az már a proletariátus kezében.

Megérkezünk Sátoraljaújhelyre, ott is egyenesen be a megyei pártbizottságra. Gyuska elvtárs fogadott, s a beszélgetés valahogy ekként haladt:

– Mi újság, Bán elvtárs?

– Baj van, Gyuska elvtárs! Igen nagy baj!

– Hát igen! Baj, az van, baj mindenfelé van. Mondja el, mi az a nagy gond!

Elmondtam neki a korábban leírt történetet. Ő csak hallgatja, én meg fokozatosan beletüzeltem magam. Ilyen dolgot nem nagyon lehetett csendben, halkan elmesélni. Amikor az egésznek a végére értem, Gyuska elvtárs csak annyit mondott:

– Rendben van, Bán elvtárs. Menjen vissza! Menjen nyugodtan!

– Akkor vegyem úgy, hogy el van minden intézve? Visszaadjátok, vagy nem? Erre felelj!

– Nem! Azt nem lehet. Visszaadni nem lehet. Mit szándékozol tenni?

– Mit szándékozok? Hogy mit szándékozok?! Megyek a földhivatalba, oszt' borítom rájuk az asztalt tintatartóstól, ha a határozatot vissza nem vonják! Mert sok mindent lehet, de azt az egyet nem, hogy mi vegyük vissza azt a földet, amit mi osztottunk! Ebből a földből egy kapavágásnyit sem! Akik háborgatnak bennünket, azokat a parasztok kapával agyonverik! És mondtam nekik, és ezért vállalom a felelősséget is! De ha ez sem lenne elég, eljövünk ide is, itt verjük agyon, aki ezt a szemét határozatot hozta!

– Akkor veled megyek, menjünk együtt! – mondta Gyuska elvtárs.

– Hát így már mindjárt más. Ezt reméltem is, mert ha nem így lett volna, nem jövök ide a pártbizottságra!

Ahogy átértünk a földhivatalba, rögtön ő ment előre. Magas hangon kezdte, aztán később már kiabált is. Nagyon határozott volt. Én ugyanezt tettem. Kitartottam amellett, hogy ezt a papírszennyet azonnal vonják vissza. Megszeppentek az ottaniak, látták, hiába hivatkoznak rendeletekre, az most itt nem használ.

– De mire hazaérek – mondom –, azt szeretném, ha a posta is ott lenne!

Hát majdnem így történt. Másnap már megkaptam a rendelkezést írásban, hogy minden marad a régiben, a parasztok hordják a trágyát a földjükre. Dolgozhatják nyugodtan a földet, mert az az övéké, és senki nem fogja a munkában háborgatni őket.

Az igazsághoz tartozik még azonban az, hogy amikor a föld visszaszolgáltatásáról a határozatot megkaptam, azzal egy időben értesítést kapott a rendőrség is. Ha valami probléma támad, legyenek résen, tegyenek rendet a parasztok között.

Jött is hozzám egy rendőr főhadnagy. Kicsit zavarban volt – láttam rajta –, de azért mondta:

– Bán elvtárs! Ne haragudjon, hoztam egy rendelkezést. Itt a rendelkezés. – S aztán nyújtaná át a papírt, amit ő kapott.

– Fütyülök a rendelkezésre! Ez engem nem érdekel! Ezt nem a párt adta ki, ez a reakció utasítása. Hát mondd csak: téged azok utasítanak? Azok utasíthatnak? Te ezt meg végre akarod hajtani? Rajtam? Idejössz ezzel a szeméttel hozzám?

– Bán elvtárs, nézze! Én a rendészt kiküldöm, hogy nehogy valami történjen – mondja erre. – Kiküldöm a rendészt, és ha valami történik, én akkor már fogom tudni, hogy mit kell tenni!

– Hát ide hallgass, elvtárs! Én szólok neked! Szólok neked jó előre, hogy később félreértés ne legyen! Nem szeretném, ha a saját demokratikus erőink ellen kéne fegyvert fogni! Saját magunk ellen harcoljunk, vagy saját magunkra emeljük a kapát? Mondd meg, mit akarsz? Kit képviselsz te?

Erre aztán elnevette magát.

– Gondolod, Bán elvtárs, hogy én tennék ilyet?

– Én nem gondolom, nem gondolok semmit sem, csak azt, hogy a földet mi osztottuk, a föld a paraszté, ahhoz ne merjen senki kutyaisten nyúlni! Ezt nem veheti el senki. Aki kapta, mindegyik megszenvedett érte, ha nem ő, akkor az ősei. Az ősei igaz jussába lépett mindenki, aki itt földet kapott! Ezt értsd meg, elvtárs! Ide figyelj! Ezt a földdolgot bízzad nyugodtan rám! Ti azt kutassátok, hogy ki lopott, ki vétett a törvény ellen! Te ezekre vigyázz, és ne avatkozz az én dolgomba!

Ebben aztán valahogy egyet is értettünk. Nem jött se rendész, se rendőr. Se akkor, se később.

Amikor megkaptam a visszaadást letiltó levelet, röpgyűlést hívtam össze. Tájékoztattam azonnal az embereket, hogy kósza hírek, találgatások

még véletlenül se terjedhessenek el. Amikor mindenki összejött, szólásra emelkedtem.

– Emberek! Amit a vezetőség tagjainak ígértem, azt megtettem. Amit vállaltam, megvalósítottam. Most magukon a sor. Amit akkor mondtam, most is mondom: ha valaki magukat a birtokukból háborgatni merészeli, ott a kapa, az a fegyver. Tudja mindenki, hogy ezt a fegyvert mire lehet használni. A felelősséget én vállalom.

Ez után az eset után az UFOSZ-nak is megnőtt a becsülete. Lehet, hogy mások is akartak volna valamit, de mert egyértelmű és határozott volt a fellépésünk, ők sem mertek tenni semmit.

Egyszóval az UFOSZ-nak ez volt a feladata. Védje a kiosztott földeket, védje jussában és jogában a nincstelent, a földhöz jutatott parasztot, az újgazdát. Mikor látták a reakciósok, hogy alakulóban van az egység, zavart lehet okozni, de eredményt nem lehet elérni, a kísérletezések lassan abba is maradtak. Mi meg néhány nyugodt éjszaka után **láttuk, éreztük,** hogy erősödik a rendszer ...

A földek szétosztása és a külön harcok megvívása után Tokajban is sor került az ipari üzemek államosítására. A foglalkoztatottak létszámát tekintve településünkön nagyüzem valójában nem volt. A legjelentősebbnek számító kőbánya mellett volt viszont gyufagyár, konyakgyár, fűrésztelep, szappan-, papucs-, paplan- és ecetgyár, gőzmalom és jéggyár. A foglalkoztatott munkáslétszámtól függően sor került ezek némelyikének államosítására is.

1949 decemberét írtuk, amikor mint megyei pártbizottsági tag értesítést kaptam Sátoraljaújhelyről, hogy ekkor és ekkor, itt és itt jelenjek meg. Mivel mást nem közöltek, el sem tudtam képzelni, mit akarnak velem. Természetes dolog volt, hogy a jelzett időben a megyei pártbizottság épületében, a megjelölt helyen jelentkeztem. Azonnal feltűnt, hogy nagyon sokan vagyunk. Amikor

aktívára hívtak, kevesebben voltunk, s mindig ismerősökkel találkoztam. A sok idegent látva, kérdezősködtem, hogy miért hívhattak ide bennünket. Egyikünk sem tudott a másik számára megnyugtató magyarázatot adni. Amikor a díszteremben megtörtént a gyors eligazítás, világos lett minden. A tájékoztatót Bondor elvtárs tartotta, de ott volt Marosán György elvtárs is, az akkori könnyűipari miniszter.[71] A kisebb megyei ipari üzemek államosításáról, az államosítás, a köztulajdonba vétel végrehajtásáról volt szó. A megyéből a politikailag leginkább megbízható, megfelelő embereket gyűjtötték össze, azokat, akiket a megyei pártbizottságon már ismertek korábbról, akikben megbíztak. Az eligazítás után Bondor elvtárs valamennyiünknek egy lepecsételt kék borítékot adott át, amit csak az úton bonthattunk fel. A borítékban az államosításról szóló rendelet kivonata, a személyre szóló megbízólevél és az esetleges költségek rendezésére 300 forint készpénz volt.

Visszaindulásunk előtt még volt egy rövid, kötetlen beszélgetés. Bondor elvtárs odajött hozzám, s a lezajlott párbeszédet a környéken állók mind jól hallották:

– Bán elvtárs! Te visszamégy Tokajba, s te fogod államosítani a tokaji hengermalmot. Erről szól a megbízóleveled!

– Ide hallgass, Bondor elvtárs! Én nem vagyok molnár, nem értek a malomhoz. Legfeljebb annyit tudok róla, hogy én is megfordultam ott!

– Az nem baj, itt most egészen másról van szó! Téged nem molnárnak küldünk oda, hanem mint politikailag megbízható embert. Neked az államosítást kell végrehajtanod!

– Hát rendben van. Ha a párt ezt kívánja tőlem, akkor a feladatot végre fogom hajtani!

– Ezt vártuk, Bán elvtárs! Tőled is meg minden elvtárstól, akiket ide összehívtunk!

A feladatot, megbizatást vállaltam tehát, igaz,

nem is lehetett mást tennem. Gondoltam, hazafelé kitervelem, hogyan fogom végrehajtani. Túl sok idő nem volt, hiszen hazaérkezésem után azonnal hozzá kellett kezdenem, s még aznap este táviratban kellett tájékoztatnom a pártbizottságot, hogy a feladatot miként oldottam meg. Simán ment-e minden, ha nem, milyen incidens volt, hogyan fejeződött be a köztulajdonba vétel? Természetesen ez nemcsak rám vonatkozott, hanem mindannyiunkra. Azt előrebocsátották, hogy mire mi hazaérünk, addigra a rendőrség már mindenről fog tudni, s ha valamilyen probléma adódik, a rendőrörs teljes létszámával azonnal rendelkezésünkre áll. Mondták, arra nincs idő, hogy vonatozgassunk, az egyfelé indulókat személykocsi fogja hazavinni. Mire leértünk a pártbizottság épülete elé, valóban ott álltak a kocsik. Az egyik hármunkat vitt Tokaj felé.

A tájékoztatóban az is benne volt, hogy semmi esetre se egyedül végezzük a feladatot. Vegyünk magunk mellé egy megbízható elvtársat, pártvezetőségi tagot és két rendőrt, hogy szükség esetén biztosítsanak bennünket. Még Sátoraljaújhelyen összetalálkoztam Kocsis Lajossal, a járási DÉFOSZ-titkárral,[72] neki szóltam, hogy jöjjön velem. Tokajban magunk mellé vettünk két rendőrt, s a lehető leghatározottabban bementünk a malomba.

A tokaji hengermalomnak két tulajdonosa volt. Az egyiket Krepli Bélának, a másikat Balogh Sándornak nevezték. Külön szerencsénk volt, hogy éppen ott találtuk mind a kettőt. Túl sokat nem beszéltünk, az orruk alá tartottam az államosításról szóló kormányrendeletet, aztán meg az én megbízólevelemet. Időt hagytam nekik, hogy nyugodtan el tudják olvasni. Mikor ezzel végeztünk, határozottan felszólítottam őket:

– Ez a feladatom, elolvashatták, s ezt most végre is fogom hajtani! Maguknak innen most se-

merre sincs útjuk, mostantól kezdve mellőlem nem mozdulhatnak el. Itt maradnak a munka befejezéséig, nehogy lehetőséget kapjanak a csábításra, a kassza meg a mozgatható dolgok elrejtésére. Értik?

Láttam, hogy nem szívesen ugyan, de tudomásul vették, amit mondtam. Folytattam tovább:

– Balogh úr! Menjünk az irodába, kezdjünk hozzá, de az üzem nem állhat le egy pillanatig sem. Látja, odakint még mennyi a liszttel kiszolgálatlan paraszt?

Észrevettem közben, hogy a két tulajdonos másféleképpen reagál arra, amit elmondok. Balogh időnként replikázott volna, de nem hagytam. Krepli egész idő alatt nem szólt semmit, nagyon mértéktartóan viselkedett. Később derült ki, hogy Balogh mellett ő is elég kiszolgáltatott. Elszipkázott tőle sok mindent, úgyhogy a malomnak már csak az egyhatod része az övé. Krepli Béla még majdnem szimpatikus is lett. Amikor már bent voltunk az irodában, csak annyit jegyzett meg, hogy a rendelet az rendelet, a törvény előtt meg kell hajolni!

A megváltozott helyzetet azzal is igyekeztem kifejezésre juttatni, hogy amikor bementünk az irodába, én kínáltam őket hellyel:

– Foglaljanak helyet, Balogh úr, Krepli úr! Helyezzék magukat kényelembe! Aki akar, rá is gyújthat.

Megkérdeztem tőlük, hogy melyikőjük tud géppel írni. Balogh mondta, hogy ő ismeri a gépírást. Leültettem az asztalhoz, az írógép mellé, de én magam állva maradtam. Járkáltam a szobában, s így diktáltam gépbe a mondókámat: felvétetett ekkor és ekkor, itt és itt, a tokaji hengermalom állami tulajdonba vétele alkalmából. Ezután jöttek szépen sorba a különböző tételek. Szobáról szobára, helyiségből helyiségbe haladva.

Új volt nekem ez a munka, új volt a közöttünk kialakult viszony is. Diktálás közben cikáztak a

gondolatok az agyamban. Föl sem tudnám sorolni, mi mindenre gondoltam akkor. Néha idő kellett nekem is, de azt is meg akartam mutatni, hogy mi mások vagyunk, mint ők voltak, lássák az új rendszer emberségét. Mondom neki:

– Urak, nem szakmány ez! Meg is pihenhetünk közben! Gyújtsanak rá!

Balogh tüntetőleg elfordult, de Krepli elővette a cigarettatárcáját, megkínált engem is. Akkor még nagy dohányos voltam. Elfogadtam, rágyújtottunk. Jó mélyre szívtam a füstöt, s kifújtam az ablak felé. Közben gondolkodtam, hogyan tovább. Elfogyott a cigaretta, letelt a gondolkodási idő. Folytatni kellett tovább:

– Balogh úr! A lakásában hány szoba, hány kályha van?

– Három szoba, három kályha.

– Ez mind melegítésre? Gondolom, a konyhájában van még egy sparhelt is?

– Igen.

– Balogh úr, én azt kérem, hogy minden kérdésemre válaszoljon őszintén, mert nem szeretném, ha a leltárt utólag kéne módosítani, kiegészíteni! Nyugodjon meg, amikor a leltárt elkészítettük, én úgyis le fogok ellenőrizni mindent még egyszer!

– No, de kérem?! – méltatlankodott.

– Nem vitatkozunk, Balogh úr – szóltam határozottan. – Amit mondtam, megmondtam! Tehát: egy kályha meg még egy kályha, ugye, az összesen két kályha. A harmadikat pedig lefoglalom! Hányan vannak a családban?

– Ketten. Azaz, hogy nem is ketten, hanem hárman, mert van egy fiam.

– No, nem baj! A harmadikat akkor is lefoglalom, mert nem akarom, hogy a munkások itt az irodában megfázzanak. (Persze azt nem mondtam, hogy én leszek itt az irodában, s nekem meg akik mellettem dolgoznak, azoknak is csak kell egy kis

meleg.) Közben jártattam a szememet, s tovább kérdeztem:

– Balogh úr! Hát az meg ott micsoda? – s közben az irodából nyíló kis szoba felé mutattam.

– Az egy olyan kis szoba, ahol a malomipartól meg a máshonnan jött vendégeket szoktam fogadni – válaszolta.

Mondom neki, hogy benézek oda is. Látom, hogy ott is vannak nagyon jó állapotban levő bútorok, különféle felszerelések. A szoba közepén nagyon jó íróasztal.

– Az íróasztalt ebben a szobában lefoglalom! Jó? Mert mi szegények vagyunk, magának meg erre már úgysem lesz szüksége. Igaz? Ezt a szekrényt, ezt, ami itt van – mutattam rá –, szintén lefoglalom! Balogh úr, ebben mit tart?

– Mit, hát mit tartanék!? – válaszolt felháborodva. – Az irodai dolgaimat meg a pénztárkönyveket!

– Ahá! – csaptam le rá. – Ez fontos! Szedje elő a pénztárkönyveket, adja ide! – szólítottam fel.

Ott volt mellettem a DÉFOSZ-titkár, akiről korábban említést tettem. Ő kvalifikáltabb ember volt. Nálamnál jobban írástudó. Mondom neki súgva:

– Nézd meg a könyveket, mennyi pénznek kell itt most lenni!

Hirtelenjében átfutotta, s mondja, hogy huszonegyezer valamennyi forintnak a házipénztárban a helye most.

– Hol van a házikassza, merre van a készpénz? – fordultam Baloghoz.

Balog úr persze nem nagyon akart válaszolni. Aztán, némi nógatásra kinyögte, hogy a falba rejtett kis szekrényben. Ezt megtaláltuk, de nem volt benne annyi, amennyinek lennie kellett volna. No, nem baj! Persze közben a munkások között is tájékozódtam. Mondja az egyik, hogy Balogh a pénzt a lakásán tartja. Mondom a DÉFOSZ-titkárnak:

– Menjetek el Balogh úr lakására, mert látni szeretném a pénzt!

Kocsis elvtárs elment, s nem sokkal később meg is érkezett a kis kazettával. Mondja, hogy Balogh lakásán az egyik szobában, az ágy mögött egy kis rejtekhelyen volt. Ha egy munkás nem tudja, lehet, hogy soha nem akadtunk volna rá. Persze, az ott dolgozó, kisemmizett munkások örültek nekünk. Tudták, hogy ami itt történik, az az ő érdeküket is szolgálja. Így aztán amit tudtak, vagy amit hallottak, mindent elmondtak nekünk. Ennyivel tudták a munkánkat megkönnyíteni, s ez valóban nagy segítség volt.

A házikassza megérkezése után tovább folytattuk a leltározást. Egyszer csak megjelenik Balogh felesége. Már láttam, hogy hibát követtünk el, mert az otthoni kasszáért csak a leltározás legvégén lehetett volna elmenni. Beviharzott az irodába. Észrevette, hogy az összes fellelhető pénzt lefoglaltam. Veszekedett, jött nekem, hogy ha minden pénzt elviszek, miből fogja ő gyógykezeltetni magát? Ezen aztán én is megütköztem. Mondom neki:

– Nincsen semmi baj, Baloghné! Ne essen kétségbe! Ezután maga is dolgozni fog. Ha beteg, jelentkezik a betegsegélyezőnél, úgy mint mi, úgy, mint más! Magán is fognak segíteni. Próbálja hozzászoktatni magát, mert ezentúl ez már csak így lesz.

De Baloghné csak rontott rám, tört nekem, hogy kikaparja a szemem. Én voltam jobb helyzetben, úgyhogy figyelmeztettem:

– Látja, Baloghné, itt van ez a két rendőr, akik az én utasításaimat teljesítik. Ha nem csendesedik el, el fogom magát vezettetni.

Nem tágított ennek ellenére sem. Átkozódott, szidalmazott, úgyhogy nem lehetett tőle a munkát folytatni. Szóltam is az egyik rendőrnek, hogy távolítsa el az irodából az asszonyságot. Az megfogta Baloghnét, karjánál tartva kivezette az irodából.

Más probléma nem volt, ellenállást sem tanúsítottak semmiben a tulajdonosok. Estére befejeztük munkánk első részét, s ezt követően rögtön feladhattam a táviratot a pártbizottságra, hogy a feladatot eredményesen végrehajtottam. Az államosítással szemben a tulajdonosok ellenállást nem tanúsítottak.

Az alapleltár felvételénél nagy segítségemre volt az egyik molnár, akit Harcsa Miskának hívtak. Ő párttag volt, ismertem is jól, őt bíztam meg korábban a párttagbélyegek széthordásával. Nagyon becsületes, minden vonatkozásban megbízható ember volt. A házipénztár felderítésében is ő segített, ő szolgáltatta a pontos információt. Amikor át kellett vennem a malom vezetését, belőle csináltam főmolnárt.

Másnap reggel már érkezett az új feladat a pártbizottságról: a malom államosításával párhuzamosan, azzal egy időben fel kell mondani a volt tulajdonosnak. Ez meg is történt. Ezen a napon, azazhogy ekkor éjszaka kijött Bondor elvtárs a megyéről. Előre ezt persze nem jelezték, nem is számítottunk rá. Éppen éjszakai műszakban dolgoztunk. Még ekkor is folyt a parasztok kiszolgálása, a tőlünk meg a molnároktól telhető jó minőségben és mennyiségben. Bejött az irodába Bondor elvtárs, beszélgettünk. Mondom neki:

– Bondor elvtárs! Nézd, én a párt által rám bízott feladatot, ahogy tőlem tellett, becsületesen végrehajtottam. Az államosítás megtörtént, én ezzel a munkát be is fejeztem.

– Hát akkor mit akarsz? – kérdezni tőlem.

– Ez nekem nem szakmám, nem tudom sem elkezdeni, sem tovább csinálni! Nem akarok mást, csak menni tovább, más munkára!

– Meghallgattak, de te továbbra is itt fogsz maradni malomvezetőnek.

– Nem lehet, Bondor elvtárs! Ezt nem várhatjátok el tőlem! Ha eddig el is végeztem a munkát

pontosan, ez még nem jelent semmit. Azt sem lehet tudni, hogy a malomban kik állnak a kulákok meg a régi reakciósok befolyása alatt. Ezek az emberek – ha vannak ilyenek – sok kárt tehetnek az üzemben. Ki felel majd mindezért, ha tájékozottság híján én leszek a vezető? Nyilván én! Nem!

– Ha valami történik, nem csupán téged terhel a felelősség. Az igaz, hogy főleg téged, de lesznek melletted felelős, hozzáértő szakemberek is. A te elsődleges feladatod a rendtartás, a politikai irányítás.

Erre már nem tudtam választ adni, gondolkodnom kellett. Bondor elvtárs visszament, nekem meg következett egy munkával töltött, nyugtalan éjszaka, amikor ismét végiggondolhattam egész életemet. A malom zaja és a liszt mindent betöltő illata egy kicsit megnyugtatott. Azt mondtam magamban: ha a pártnak még szüksége van rám, akkor minden rendben van, akkor csinálni kell!

Végtére is igent mondtam. Maradtam. De nehéz munka volt, istenverte nehéz. Csinálni kellett. Jó idő telt már el, amikor egyszer Miskolcról jöttek, a malomegyesüléstől. Elmondták, hogy tudják, miként hajtottuk itt végre az államosítást. Ami eddig volt, rendjén van, lássam be, a malom vezetéséhez szakmai hozzáértés is kell. Ezen nem lehetett vitatkozni, hiszen nekem mindössze négy elemim volt. Az is milyen? Ott a hittant tanították főleg, nem a számolást. A gépek mellett meg nem imádkozni kellett, hanem pontos aprólékossággal kiszámolni mindent. Mondták a miskolci elvtársak, hogy fogok kapni könyveket, tanuljak, de úgy, hogy amit elsajátítottam, abból majd le kell vizsgázni. A vizsga időpontjáról később értesítést fognak küldeni. Vakarhattam a fejem, de mindegy volt. Nem voltam már fiatal, talán túl is az ötvenen, mégis hozzá kellett kezdenem tanulni. Győzködtem magamat elégszer, ha eddig nem volt rá lehetőségem meg nem ment, hát most kell megpró-

bálni. Én sem vagyok mulyább, mint a többi, rajtam aztán ne röhögjön senki.

Nem sok idő telhetett el, amikor jön a behívó Miskolcról. Persze nem vizsgára kellett menni, hanem valamilyen üzemvezetői értekezletre. Be kellett számolni az eredményekről, el kellett mondani, hogy nálunk miképpen ment végbe a kisajátítás, az államosítás. Ezek után válaszolni kellett az ott összegyűlteknek. Ezek jó része, mondanom sem kell, szakember volt. Most már bevallhatom – persze akkor sem csináltam nagy titkot belőle –, hogy a malomban folyó munkáról én csak annyit tudtam, mint egy székláb. A tudásom körülbelül így volt összefoglalható: jár a malom, halad a búza, viszi felfelé a kanál, jön lefelé a korpa. A főmolnár odahív, mintát vesz, s egy kis zsákban félreteszi a jellegmintát. Hát ennyi minden. Összesen ennyit tudtam. Ilyen ismeretekkel mentem én el a vállalatvezetői értekezletre. Előtte beszámoltattam a főmolnárt meg a könyvelőt. Azzal váltunk el, hogy amíg én távol vagyok, ők az üzem minden vonatkozásban vett felelős gazdái.

Miskolcon nagyon rosszul éreztem magam. Gondoltam, teljesen mindegy, hogy mit kérdeznek, hiába is töröm a fejem, válaszolni nemigen tudok. Szerencsém volt, mert megvárhattam, hogy előttem vagy három–négy ember elmondja a véleményét. Ahogy hallgattam a hozzászólásokat, úgy tért vissza a vér is belém. Ni csak, hát ezt mi is megcsináltuk, ezt megint így tettük, ezt is jól csináltuk! Kezdtem megnyugodni, de olyannyira, hogy szót kértem én is. Elmondtam, hogy mikor, milyen körülmények között kerültem én a tokaji malomhoz, hogyan csináltuk az államosítást ebben az üzemben. Ahogy beszéltem, közben ki-kitört a nevetés. Nem tudtam mire vélni, hozzákezdtem mentegetőzni. Mondtam: igaz, hogy én nem értek a molnárkodáshoz meg a malomvezetéshez, de ezt a feladatot nekem a párt adta, s én minden erőm-

mel azon voltam, hogy maradéktalanul végre is hajtsam a párt utasítását. Amikor befejeztem, kitört a taps. A hozzászólásom után rövid szünetet rendeltek el. A szünetben jobbról-balról gratuláltak, ismerősök és ismeretlenek. Kezdtem megnyugodni.

A szünet után a vezetőség válaszolt a hozzászólásokra. Mondja a vezérigazgató, hogy hozzájuk beérkeztek a jelentések arról, ki hogyan valósította meg az államosítás reá háruló feladatait. Jártak közben persze az én gondolataim is. No – mondom magamban –, ez az, ettől féltem! Mit fogok én itt kapni! Nem hozzáértéssel, partizán módra nyúltam a feladathoz. Már úgyis túl vagyunk rajta, kapok, amit kapok. A legfőbb az lehet, hogy itt leváltanak. Ahogy így gondolkodom, arra kapom fel a fejem, hogy az én nevemet említi a vezérigazgató. Azt mondja:

– Elvtársak, nézzék meg, itt van Tokaj! Itt van a tokaji hengermalom vezetője, Bán elvtárs! Egyszerű kőbányász volt, napszámos, mikor hová sodorta az élet meg a munka. Úgy próbált mindig helytállni, ahogy a szíve diktálta. Ez kiderült most itt is, valamennyiünk előtt. Amit elmondott, abból megtudhattuk, hogy ő járt el a legegyszerűbb, legtisztább módon, kommunista módon!

Hát én mindenre gondoltam, csak éppen erre az egyre nem. Még folyt a további beszéd, megint elszaladtak a gondolataim. Eszembe jutottak az atrocitások, az ellenem irányuló feljelentések. A malom volt vezetője, Balogh úr, hány alkalommal küldött vádleveleket ellenem a malomipari egyesüléshez. Hol Miskolcra, hol Budapestre, ahogy éppen a hangulata megkívánta. Följelentett az államosítás alatti önkényeskedéseim miatt. Ki is jöttek néhányszor, kivizsgálni a feljelentést. Ismét világosan láttam, ahogy ott állok a malomajtóban. Dolgoztam én is a munkások között, mert sok volt a munka, erre volt szükség. Együtt kellett dolgoz-

nunk, hiszen a kenyér mindenkinek kellett. Megállt a malom előtt egy nagy fekete személygépkocsi. A kiszálló emberekről rögtön lehetett látni, hogy nem megyeiek. Mondták, hogy Budapestről jöttek, s a malom vezetőjét, Bán elvtársat keresik. Mondják a többiek, meg mutatnak felém, hogy én vagyok az. Letöröltem magamról a lisztet, aztán bemutatkoztak ők is, én is. Ezután még ők invitáltak, hogy menjünk beljebb az irodába. Láttam, hogy itt alighanem kemény vizsgálat lesz. De hogy miért jöttek, arról egy szót sem szóltak. Rögtön kezdi az egyik, hogy vegyünk lisztmintát. Mérnek, méricskélnek, aztán mondja valamelyik, hogy megfelelő a minőség.

– Bán elvtárs! Ekkor meg ekkor kapott-e ilyen meg ilyen levelet a központból? Ha kapott, akkor mondja meg, hogy miért nem válaszolt?

Visszamentünk az irodába, kihúztam az asztalfiókot, aztán szó nélkül kiborítottam a tartalmát az asztalra. Való igaz, hogy voltak ott felbontatlan levelek, közöttük az is, amit kerestek. Mondom nekik:

– Elnézést kérek az elvtársaktól, de nekem levelezésre nincsen időm. Azt hiszik, hogy egy malomban ilyenkor nincs munka? Nézzenek körül, látják, hogy itt mindenki dolgozik, fehér a liszttől, csak a szemük piroslik az álmatlanságtól!

Egymásra sandítanak a vendégek, közben az egyik előhúz egy levelet az irattartójából.

– Az a vád az elvtárs ellen, hogy mint az üzem új vezetője, önkényeskedik, magának való intézkedéseket hoz! Lefoglalt különböző dolgokat a saját maga részére!

– Hej, az istenit neki, hát így állunk? Az elvtársaknak arra van idejük, hogy a kulákok panaszaival foglalkozzanak, de arra már nem jut, hogy a munka nehézségeit oldják meg?! Mondtam az előbb, hogy nagy dologidő van, én ebben a helyzetben nem érek rá, de behívatom maguknak a fő-

molnárt, ha valamit ellenem akarnak gyűjteni, kérdezzék ki őt, meg mindenkit, aki itt dolgozik a malomban!

Intettem Miskának, a főmolnárnak. Bejött, rászóltam:

– Itt vannak az elvtársak, válaszolj azokra, amiket kérdeznek! Először is válaszolj arra, hogy mit vettem én át itt az üzemben jegyzőkönyv szerint, s mit jelentettem ki nektek?

– Hát azt – válaszolja a főmolnárom –, hogy ez a malom egy piszkos üzem, és ezért szükség van mosakodóhelyiségre. A munkások ne piszkosan ténferegjenek haza, hanem mosakodjanak itt meg előtte.

– Miért foglalta le Bán elvtárs a tüzelőanyagot? – kérdezi Miskát az egyik pesti elvtárs.

– Azt mondta, hogy szén és fa van bőven. Azt lefoglalja, hogy be lehessen gyújtani a szobákba. Ha szükség van rá, ott bárki leülhet, műszak után felmelegedhet, elbeszélgethet.

– Hát a sertést miért foglalta le?

Erre a kérdésre aztán már én válaszoltam:

– Amikor Baloghnál lefoglaltuk, államosítottuk az üzemet, találtunk két hízott disznót is. Azt maguknak felesleges mondanom, hogy mind a kettő a malomból kikerülő korpán hízott. Megkérdeztem a tulajdonostól, hogy az évben vágott-e már disznót? Azt mondta: igen, már vágtam. Mondtam neki, hogy az egyiket lefoglalom. Sőt még azt is mondtam neki, mivel a Balogh egy jól megtermett, nagy darab, kövér ember, hogy magának ez úgysem jó, mert maga addig él, ameddig disznóhúst nem eszik. Mindezek után lefoglaltam a disznót. Nem magamnak, nehogy félreértsen. Az olyan emberek, mint én, a múlt rendszerben nem könnyen jutottak disznóhúshoz. Évek teltek el, míg egy kis szerencsétlen jószágot le tudtak vágni. Pénzük sem volt rá meg lehetőségük sem volt, hogy saját maguknak hízlaljanak. Itt már egy disznóölést lá-

tott az éven a háromtagú család. Elégedjenek meg annyival. Ezeket meg majd megeszik a sápadt molnárlegények meg a koplaló gyerekeik. Ide figyeljenek, elvtársak! Én ezt nemcsak mondtam, hanem meg is csináltam. Szó szerint. Ha akarnak, vonjanak ezért felelősségre! Én többet mondani nem tudok!

Végighallgattak, kikérdeztek, kifaggattak a vendégek mindenről kellőképpen. Azt mondja az egyik:

– Bán elvtárs, ezután, ha mi írunk, válaszoljon, mert lehet, hogy fogunk mi még levelezni!

– Jó, jó, elvtársak! De én azt gondolom – mondom nekik –, hogy itt már olyan nagy változás nem fog történni, hogy levelezni kelljen. Ha meg nincs rá szükség, akkor minek koptassuk az időt meg a papírt?

Ezután elbúcsúztak a pesti kiküldöttek, de távoztukban mondták, hogy ezután is csináljam úgy a dolgokat, ahogy eddig tettem. Közben odasúgja egyik a másiknak:

– Ide hallgass! Én úgy látom, nincsen itt semmi baj, jó kezekben van itt a munka. – Beültek a kocsiba, távozáskor még biccentettünk is egymásnak.

Erre a történetre és néhány más kis villongásra gondoltam, amikor a vezérigazgató összegezte a válaszokat a felszólalásokra. Nekem akkor nagyon jólesett, magabiztosságot is adott hogy a várt megrovás helyett dicsérettel utazhattam el Miskolcról.

A napok, hetek, hónapok, sőt évek is gyorsan teltek Tokajban. Irányítottam a malmot, de ugyanakkor igyekeztem eleget tenni más megbízatásaimnak is. Az egyik nagyon fontos – és persze nem könnyű – feladat volt előkészíteni és megszervezni a termelőszövetkezetet. Ez ugyan életemnek ebbe a szakaszába esik, de talán külön fejezetet érdemel az elbeszélésben.

A malommal nem kevés gondom, problémám

volt, de ha elkezdtem, végig kellett csinálni. Nagyon sok álmatlan éjszakám telt el, s jó volt a reggel, amikor általában úgy éreztem, hogy amit megtettem, meg kellett tennem, nem is tehettem volna másként. Mindig arra gondoltam, hogy mások, lehet, még nehezebb körülmények között dolgoznak és végzik cseppet sem könnyebb munkájukat. A tokaji hengermalom munkáját 1949 végétől, pontosabban december 28-tól szerveztem és irányítottam. S mindaddig végeztem azt, amíg a párt nem bízott meg új feladattal. Ez pedig 1953 tavaszán következett be, amikor azt a feladatot kaptam, hogy utazzak Mezőkövesdre, s szilárdítsam meg az ottani malmok helyzetét.

Tokajban is meg kell szervezni a termelőszövetkezetet

A felszabadulást követő néhány év alatt több esemény történt Tokajban is, mint az azt megelőző évszázad alatt. Mérföldkő volt a földosztás 1945 tavaszán, a két munkáspárt egyesülése 1948-ban, majd az államosítás. Hasonló jelentőségű esemény volt, amikor megszerveztük az első termelőszövetkezetet. A gondolat a pártalapszervezet gyűlésén vetődött fel. Beszéltek róla mások is, én is. Mindenképpen indokolt volt ez, hiszen nagyon sok volt Tokajban is az agrárproletár. Rájuk mindenképpen lehetett számítani. Abban is biztos voltam, hogy az ellenzők tábora sem lesz kicsi, akiknek szőlőjük van, erősen fognak ágálni a közös gazdálkodás ellen.

A feladatot helyettünk más úgysem oldotta volna meg, így aztán amikor legközelebb Sátoraljaújhelyen jártam, bejelentettem a pártbizottságon is, hogy meg akarjuk szervezni a termelőszövetkezetet. Biztosítottak arról, hogy a támogatást minden vonatkozásban meg fogják adni. Így is történt, hiszen alig néhány nappal ezután kijött Fehér István, hogy előkészítsük, illetve megbeszéljük a legfontosabb dolgokat. Az akkori bírói szobában ültünk össze, ahol jelenleg a Tanácsháza van, a szobában pedig könyvtár. Kiderült, hogy a szövetkezetbe tömörülni szándékozók földje kevés, így az engedélyt sem kaphatjuk meg. Felvetődött tehát az egyház tulajdonában maradt földek birtokba vétele, s kormányrendeletre történő hivatkozással az egyházi birtokok kisajátításának lehetősége. Kocsis Lajossal ezt megbeszéltük, s nagyon jól előkészítettük, hiba tehát nem lehetett. Az ő

aláírásával értesítettük a papokat, hogy ekkor és ekkor legyenek szívesek megjelenni a DÉFOSZ székházában.

Én a feladatot úgy fordítottam le a saját nyelvemre, hogy egyszerűen tudatni kell velük: ne ők gazdálkodjanak meg béreltessenek itt, volt erre idejük bőven. Persze azt sem akartuk, hogy a törvény erejével hassunk rájuk, megpróbáltuk az önkéntességet, hogy értsék meg: nem lehet másképpen, adják át a földet önszántukból és szépen.

A megjelölt napon be is jöttek aztán mind a hárman. Mosolygó József a görögkatolikusokat képviselte, Kovács Lajos a reformátusokat, Skripeczky Béla pedig a katolikusokat. Fogadtuk őket tisztességesen, s elmondtuk nekik, hogy az egyházi földek közös művelésbe vételének ügyében szeretnénk velük tárgyalni. Úgy látszott, ezen nem is nagyon lepődtek meg. Mosolygó József és Kovács Lajos a két egyház földjét a beszélgetés végén önként felajánlotta, de Skripeczky keményebb volt, igyekezett minden kibúvási lehetőséget megtalálni. A püspökségére meg a felső klérus jóváhagyására hivatkozott. Amíg a felső szervek hozzájárulása nincsen meg, ő nem tehet semmit, erről egyszemélyben nem dönthet. Ezért teljesen más kérdés az, hogy neki az államosításról mi a magánvéleménye. Megnyugtattam, hogy nem kell neki félnie semmitől, nem lesz bántódása, mert amit most csinálunk, az törvényszerű.

Azt már pontosan nem tudom, hogy a három egyháznak mennyit tett ki a földje, de arra emlékszem, hogy ezek a földek egymás mellett voltak. Ez nagyon megkönnyítette a helyzetünket, hiszen nem kellett tagosítani. Az egyházi földek mellett még egy-két kisebb magántulajdon kisajátítására került sor, s ezzel meglett az a terület, amelyen a termelőszövetkezetet megalakíthattuk. Ez valójában nem volt igazi termelőszövetkezet, hanem csoport, annak is neveztük egymásközt. Az elnök

Harsányi Endre lett, én pedig a vezetőségben kaptam helyet. Legfontosabb feladatunk a földek letakarítása, a szántás és a vetés elkezdése volt. Azt persze mondanom sem szükséges, hogy se fogatunk, se gépünk, se vetőmagunk nem volt. Hozzákezdtünk segítséget keresni, igyekeztünk mindenkivel kapcsolatot teremteni, aki ebben a helyzetben tudott valamit tenni a közös gazdálkodás beindításáért. Ezt mi akkor politikai kérdésnek is éreztük, hiszen ha hozzákezdünk és belebukunk, jó időre befellegzett a közös gazdálkodásnak. Másrészt sok volt a haragosunk, s nőtt az ellendrukkerek száma is. Nekünk velük szemben külön is kellett bizonyítanunk. Megállítottak az utcán, hol kérdeztek, hol felelősségre vontak. Szememre vetették, hogy eddig kommunistaként támogattam a nincsteleneket, kiosztottuk a földeket, s most, amikor kezdenének lábra állni, saját maguknak termelni, akkor meg ki akarjuk húzni a földet a lábuk alól. Ha ezt akarják a kommunisták, akkor nem akarnak jót a parasztnak, elárulták az egyszerű embereket. Vitatkozni nagyon nehéz volt, hiszen olyanról kellett meggyőzni őket, aminek gyakorlatát még mi sem ismertük. Csak az elvet láttuk, azt, hogy a gazdálkodásnak nem lehet más útja, csak ez. Sokszor gondoltam arra, hogy itt az idő lesz a legjobb agitátor. Egy kevés időre van szükségünk, hogy bizonyíthassunk. Meg voltam győződve arról, hogy az ellenzők fognak még másképpen is gondolkodni.

Mindenesetre a munkák elején álltunk. Felkerestem Német Mihályt, aki ekkor bíró volt Tokajban. Nagyon rendes, demokratikus érzelmű embernek ismertem. Szerette is itt mindenki, csak Miska bírónak nevezték. Ahogy sejtettem, nem is hagyott cserben. Mondtam neki:

– Segíts rajtunk, bíró! Mi nincstelenek vagyunk, belekezdtünk a közösbe. A gazdák, a jómódúak nem társultak hozzánk, nincsenek állataink, nin-

csenek gépeink, vetőmagunk sincs. Mindenféle acsarkodó emberek vesznek körbe bennünket.

Megértő volt. A gazdáknak nem nagyon tetszett az intézkedése, mégis kirendelt két fogatot, hogy vetni tudjunk. A nagygazdákkal később neki is rendre gyűltek a problémái, úgyhogy nemigen kedvelte őket, de a bírói szék mégiscsak kötelezte. Nagyon sokat beszélgettünk, eljött még a lakásomra is. Sokban hallgattak ránk, kommunistákra, s nagy tekintélyű, okos emberként nagyon sok hasznos tanácsot is adott. Nagyon kellemes élményeim kapcsolódnak a személyéhez.

Fehér elvtárs Szerencsre, a gépállomásra írt levelet, hogy küldjenek egy traktort. Ő segített a szántási szerződés megkötésében is. Ez rettenetesen gyors intézkedés volt, hiszen még aznap megérkezett a traktor egy nagyon szimpatikus fiatalemberrel. A nevére már nem emlékszem.[73]

Később megyei intézkedésre vetőmagot is utaltak ki a szövetkezetnek.[74] Segített Solymosi László is, a Kisgazdapárt elnöke, küldött egy lovat. Egy Rudolf Béla kistokaji paraszt önként kínálta fel a segítségét, ő is lóval jött. Szóval jól alakultak a dolgok, nekünk, a tagoknak is kellett mutatni valamit. Mások munkájának a megszervezése nem egészen példamutató dolog lett volna. Így aztán valamennyien kivonultunk a papi földekre, ahol a korábbi években tököt termesztettek. Húzgáltuk kézzel az indákat, raktuk csomókba, hogy az utánunk jövő traktor tudjon szántani rendesen. Éjjel-nappal dolgoztunk, váltottuk egymást. A traktoros mellett mindig kellett lennie valakinek, mert félt egyedül. Megfenyegették a volt feles bérlők meg a szomszédos földek parasztjai, hogy agyonverik kapával, ha nem hagyja abba a munkát. Az incidens aztán be is következett egy éjszaka.

Szólnak hajnalban, hogy azonnal menjek a földre, mert éjszaka valaki felgyújtotta a traktoros bódéját. Már többen voltak a helyszínen, s min-

denki találgatta a tűz okát. Azt mondták, hogy egy eldobott cigaretta okozta a tüzet. Persze, ez nem volt ilyen egyszerű. Mert lehetett a tűz ettől is, de akkor ki dobta el a cigarettát, s ki dobta a bódéba? Egyszóval, fel lehetett tételezni a szándékosságot. Jelentettük a rendőrségnek, akik az ügy felderítését nagyon fontosnak tartották. Nyilvánvalóan politikai jellegű ügyként kezelték. A nyomozás annyit kiderített, hogy a tűz a bódé és a traktor között ütött ki. A traktorosnak csak annyi ideje volt, hogy a bódé mellett tárolt olajoshordókat biztonságos helyre gurítsa. Az olaj, illetve az üzemanyag így megmaradt, de a traktor a tűz mellett volt, így az megsérült. Ez elég volt ahhoz, hogy a munkát ne lehessen folytatni.

Az ellenség, a reakció tehát – és a kezdetek kezdetén – elérte célját. Az ügy nagyon gyorsan tárgyalásra került. Első fokon Tokajban a járásbíróságon foglalkoztak vele, majd a Debreceni Népbíróságon folytatták. Ide is megidézték R. B.-t és többek között engemet is. Feltűnt nekem öltözködése meg kihívó viselkedése. Én tudtam – hiszen ismertem –, hogy van neki jobb öltözete is, mégis, valószínűleg szándékosan, nagyon gyatrán öltözött fel. A feltett kérdésekre mindenféle disznóságokkal válaszolt, de vigyázott arra, hogy a rendszert, a államhatalmat ne sértegesse. Annyira vérlázító volt, hogy amikor a kihallgatása megtörtént, szót kértem én is.

– Nézzék meg – mondom –, hogyan néz ki ez az ember! Nemcsak, hogy semmibe sem vesz bennünket, ha beszél, de a viseletével is így készült a Népbíróság elé. De amikor még a püspök volt az úr, fel tudott öltözni seggig érő lakkozott csizmába is! A mi bíróságunkat meg annyira sem veszi komolyan, hogy felöltözött volna tisztességesen.

Nos, a tárgyalásnak ez lett a vége, hogy nem tudták egyértelműen rábizonyítani a bűnösséget. Meg-

dorgálták ugyan, de semmilyen büntetést nem kapott.[75]

Annyi azért az egész ügyből megmaradt, hogy a köszönésemet – bár ő a fiatalabb – azóta sem fogadja! Én pedig ismertem az apját is, aki egy nagyon jó szándékú, nagyon becsületes és rendes ember volt. Megtudtam, hogy a fia meg a Szovjetunióban tanult. Na – gondoltam –, nagy okos! Ezt hozta neked a csajkarendszer, ami ellen akkor körmödszakadtáig tiltakoztál! De ha jól meggondolom, ennyi idő távlatából azért már nem tudom elítélni. Ő is egy volt a sok közül, aki ragaszkodott a sajátjához, s igyekezett megakadályozni azt, amiről ugyan nem voltak ismeretei, mégis félt tőle. Most már egészen biztos, hogy ő is másképpen látja, talán szégyelli is. Mi értelme lenne a régmúlt dolgok felemlegetésének?

Ez volt tehát a kezdet, de később sem volt sokkal könnyebb. Harcolni kellett mindenért, harcolni kellett nap nap után. Nekem talán annyival volt nehezebb, hogy a malmot irányítottam, de közben tagja voltam a termelőszövetkezetnek, s méghozzá vezetőségi tag is. A beszélgetések, vitatkozások kitöltötték az éjszakát, de a nappaloknak mindig munkával kellett eltelni. Ebből éltünk.

Az 1950-es években úgy neveztek bennünket Tokajban, hogy az „öregasszonyok termelőszövetkezete". Ez igaz is volt, hiszen a közös gazdálkodást a volt nincstelenek, szegény emberek alapították. Akinek egyébként sem volt vesztenivalója, az társult hozzánk. Főleg öregek, s közülük is az asszonyok. Érdekes, hogy ők a termelőszövetkezet nehéz évei alatt is jobban érezték a biztonságot, mint a fiatalok. Lehet, hogy talán azért, mert a munkától nem féltek, s kevesebbel is beérték, mint a fiatalabb generáció. Ahogy múlik az idő, s ahogyan kihalnak az emberek, úgy merül ez is feledésbe. Nekem viszont jó érzés tudni, hogy a Kossuth Termelőszövetkezetet mi alapoztuk meg.

Azt a termelőszövetkezetet, amely napjainkban az egyik legeredményesebb a megyében. Persze ezekre az évekre, erre az időszakra az élők közül is nagyon kevesen gondolnak ma már. Hogy milyen volt ez az alapozás, jól mutatja az is, hogy 1956-ban itt nem oszlott fel a termelőszövetkezet. Persze ennek érdekében akkor tenni is kellett valamit...

Egy év pártmunka Mezőkövesden, egy meg Tarcalon

A tokaji termelőszövetkezet ügye tehát már sínen volt, s így viszonylag nyugodtan végezhettem munkámat a hengermalomban. Lassan rendeződtek a dolgok, helyrerázódott és elfogadhatóan termelt az üzem. Ilyen körülmények között váratlanul ért, amikor egyszer berendeltek Miskolcra a központba, s a vezérigazgató közölte velem, hogy áthelyeznek Mezőkövesdre. Ott is rendet kell csinálni! Mondtam, hogy ez nem egyszerű, a feleségemmel meg kell előtte beszélnem, hiszen én mehetek, de a családom nem mozdulhat. Mivel a központban ígéretet tettek arra, hogy Mezőkövesden csak egy évet kell maradnom, s a feleségem is tudta, ha pártmunkáról van szó, én hajthatatlan vagyok, ő is belement. Ezek után vállaltam a munkát, igent mondtam a megbízatásra. Összepakoltam a legszükségesebb dolgaimat, s betájoltam magamnak Mezőkövesdet.

Megérkezésem után azonnal jelentkeztem az egyik pártalapszervezetben. Akkor már négy alapszervezetben dolgoztak Kövesden a kommunisták. Szállásom a harmadik körzetben vagy kerületben volt, így természetes, hogy a hármas számú alapszervezethez kerültem. Ez volt a legfontosabb, ez volt az első biztos pont. Az itteni titkár egy Pintér István nevű, nálam fiatalabb elvtárs volt. Vele hosszan elbeszélgettem, igyekeztem pontos és részletes információkat szerezni a mezőkövesdi állapotokról. Csak ezután kerülhetett sor tényleges szakmai munkám áttekintésére. Megtudtam, hogy négy malom fog tartozni a felügyeletem alá. Az egyiket Márton-malomnak, a másikat Kis-féle

malomnak hívták, a harmadik ott volt a harmadik kerületben, közvetlenül a lakásom mellett, míg a negyedik Szomolyán. Ez utóbbi benzinmeghajtású malom volt, amelynek a vezetőjét Fádli Zoltánnak hívták. Régi malomtulajdonos volt. Meggyőződtem arról, hogy igen rendes, becsületes ember. Ez igazolódott is később, úgyhogy hozzá csak időnként jártam. Amikor kimentem, beszámoltattam, aztán megbeszéltük mindig a további feladatokat, a folyamatos munkát.

A malmok helyzetének, az ottani állapotok felmérésének nagy haszna volt. Új és nagyon sok jó információt szereztem. Így aztán nem volt akadálya annak, hogy odakerülésemet követően egy-két nappal megszervezzem az első nyilvános eseményt, amely a Márton-malomban összehívott röpgyűlés volt. Nem tudom, mit gondolhattak rólam, de az a tény, hogy odahelyeztek s látták, hogy a községben mindenfelé beszélgetek, tájékozódom, felkeltette az emberek érdeklődését. A meghirdetett röpgyűlésen szinte mindenki megjelent.

A beszélgetés nagyon közvetlen volt, s az természetes, hogy a saját dolgaimmal kezdtem. Nem volt titkolnivalóm, jónak láttam, hogy ezek az emberek megtudjanak rólam mindent. Elmondtam, honnan jöttem, mi a foglalkozásom, képzettségem. Megmondtam azt is, miért helyeztek engem ide.

– Nem azért jöttem – folytattam tovább –, hogy az itt dolgozók felett uralkodjak, hanem azért, hogy segítsek az eddigi hibák kijavításában. A miskolci vezetőség azzal az utasítással küldött ki, hogy tegyek itt rendet. Ez nekem pártmegbízatás, s ezt maradéktalanul végre is fogom hajtani! Kérem, hogy vegyék tudomásul: a malom jövedelme már nem a malom tulajdonosáé vagy egykori tulajdonosáé, nem is a bérlőé, nem is ebek harmincadja. A jövedelme az államé, s mint közös vagyon része, áttételesen mindenkié. Meg kell értenie mindenkinek, hogy a jövedelemből közösen ré-

szesednek azok, akik részt vettek a termék előállításában. De tudnia kell minden szaktársnak és munkatársnak, hogy csak azt az értéket lehet elosztani, amit közösen ténylegesen meg is termeltünk. Ezért nincs értelme a lopásnak, mert nem a korábbi kizsákmányolót lopják meg, hanem saját magukat, egymást. Azt viszont, gondolom, senki nem viseli el, hogy a közvetlen munkatársa lopja meg. Ezért itt ne is álmodozzon senki arról, hogy mások megkárosításával, lopásból fog megélni. Aki mégis ezt merné tenni, az szembetalálja magát az összes ittdolgozóval, szembetalálja magát a törvényekkel, s remélem abban senki sem kételkedik, hogy a törvény nagyon egyértelmű és könyörtelen.

Láttam, éreztem, hogy amit elmondok, nagyon jól hallják és értik az egybegyűltek. Nem is kellett azt tovább fokozni, úgyhogy a következő mondatokkal be is zártam a röpgyűlést:

– Kedves szaktársak, kollégák! Nem ígérhetem azt, hogy az én megjelenésem azt fogja eredményezni, hogy hamarosan többet fognak keresni! Ez magukon is múlik. Itt mindent csak munkával lehet elérni, s az én megbízatásom arra szolgál, hogy a munka feltételeit maguknak a körülményekhez képest a legjobban biztosítsam! Ilyen körülmények között, amit mint ember megtehetek, meg fogom tenni. Ebben senki ne kételkedjen. De a legfontosabb a munka. Ehhez a munkához kívánok mindannyiuknak jó erőt és nagy lelkesedést! A röpgyűlést befejeztük, a munkát pedig ki-ki a maga helyén folytassa tovább!

Szétszéledtek az emberek, de láttam, hogy közben kisebb csoportokban még beszélgetnek. Ez jó jel volt, így aztán nem is akartam őket munkára hajszolni. Jött viszont a főkönyvelő. Mondja:

– Bán elvtárs! Ez a röpgyűlés nagyon jó útmutatás volt, az emberek megértették. Ilyen rövid, de

világos beszédet az eddigi tulajdonosoktól vagy vezetőktől itt még senki nem hallott.

Le kellett hűteni a főkönyvelőt, nehogy félreértse, amit mondtam:

– Nézze, elvtárs! Ez a röpgyűlés olyan volt, amilyen. De nincs olyan kommunista vezető, aki ennél többet mondhatott volna itt, s azt felelősséggel mondhatta volna! Egyet kell tudomásul venni mindenkinek: csak azt lehet elosztani, amit megtermelünk. Ezért egy a fontos: az eredményesen, jól végzett munka.

Ebben maradtunk!

A napok teltek, én meg szerettem volna jobban megismerni az embereket. Igyekeztem nyitott szemmel járni, s észrevenni mindent, amit lehet. Megint kikötöttem a területi vagy kerületi párttitkárnál. Pintér elvtárs panaszkodott. Nem jó a pártélet, az emberek nem veszik a propagandaanyagot sem. Gyűlik a szekrényében halomra mindaz, amire a párttagoknak szükségük lenne a napi gyakorlati munkában.

– Nem úgy van az, Pintér elvtárs! Ez komoly kérdés, komolyabb, mint ahogy maga esetleg gondolja! Meg kell beszélnünk ezt a következő taggyűlésen!

Az nekem természetes volt, hogy amikor a kerületi pártalapszervezetnél jelentkeztem, egyben megcsináltuk az átigazolásomat is. Az itteni kommunistákkal, pártonkívüliekkel kellett dolgoznom, tehát világos volt, hogy nekem, mint pártmunkásnak, ebben az alapszervezetben van a helyem. Ami a propagandát illeti, a taggyűlésre annak rendje és módja szerint hozzászólással is felkészültem. A taggyűlésen elmondtam a véleményemet erről is meg sok más mindenről. Pontosan nem tudom, hogy miként alakult, de mindenben egyetértettek velem. Valaki fölállt és azt javasolta, hogy legyen titkárcsere, válasszanak meg engem párttitkárnak. A felvetést nagy egyetértés követte. Pillanatok alatt

nagyon kemény helyzet alakult ki. Szót kellett kérnem!

– Elvtársak! Én nem vagyok helybeli! Nem is vagyok szakember a malomnál. Munkám van bőven, hiszen idekerülésemkor tagja lettem a járási pártbizottságnak. A mezőkövesdi egységeken túl megkaptam ellenőrzésre a szomolyai malmot, de ezen túl Szentistvánba is járok ellenőrzéseket és politikai előadásokat tartani, népnevelő munkát végezni. Én nem félek, soha nem is féltem a munkától, de azért legyenek belátók. Ne terheljenek agyon. Egy évig szól a megbízatásom itt, Mezőkövesden, s ennek letelte után én megyek haza Tokajba!

Hiába volt minden tiltakozás, kézzel-lábbal való hadakozás. Végül is megválasztottak. Titkár lettem Mezőkövesden a harmadik kerületben!

Ez valójában nagy megtiszteltetés volt! Az emberek ugyan ismertek, de arra nem volt lehetőségük, hogy sokoldalúan ismerjenek meg.

A hivatalos megválasztás után átvettem a pártalapszervezet irattárát, s megkaptam a töménetelen mennyiségű, felhasználatlan propagandaanyagot. Ez ott volt az akkori pártirodán, a napfénytől is elzártan az egyik szekrényben. Csak gyűjtötték, csak gyűjtötték, de hogy minek? Erre akkor sem ők, sem én nem tudtunk elfogadható választ adni. A Központi Vezetőség ezeket nyilván azért jelentette meg és juttatta el a legkisebb alapszervezetekhez is, hogy az ottani pártmunkások tevékenységét segítse, megkönnyítse. Kénytelen voltam nekiesni a pártvezetőségnek:

– Mit gondoltok, a pártközpont erre mennyit áldoz? Azért, mert ezen kell hogy nevelkedjenek a kommunisták! Ti meg itt tároljátok! Majdnem olyan, mintha szabotálnátok a pártmunkát! Figyelj ide, elvtárs! – fordultam az egyik vezetőségi taghoz. – Neked jár-e a *Pártépítés*? Azt mondta, nem! – Hogy hogy nem? Na látod, elvtárs, itt van a baj!

Ezt most elviszed és elolvasod, a következőt pedig megrendeled a saját címedre! Egyetértünk? – Azt mondta, hogy igen! Ha igen, akkor rendben van. Mentem tovább. Így sorról sorra, a vezetőség minden tagján. Elfogyott a propagandaanyag, s lett előfizető is. De nem ez volt a lényeg!

– Elvtársak! Hogyan akartok ti itt eredményes pártmunkát végezni, ha magatok sem veszitek a fáradságot ahhoz, hogy a megküldött anyagban tájékozódjatok? Erre nemcsak nektek, hanem minden párttagnak szüksége van! Ha esetleg valaki tiltakozik ellene, ugyan mondjátok már meg neki, hogy én üzenem: igyon egy féldecivel kevesebbet, s ennek a józanságában olvasson is egy kicsit.

A felhalmozódott propagandaanyagot kiosztottam, s a *Pártépítés*nek is meglett minden gazdája. Mint faluhelyen mindenütt, itt is nagy híre futott, hogy új titkár van, s az miket csinál. Jöttek hozzám a párttagok és pártonkívüliek aztán egymás után, egymásnak adva a kilincset. Mindenki mondta a problémáját, általában azt kérték az emberek, hogy segítsek nekik ebben és abban! Volt olyan párttag, aki elmondta, hogy volt már a Pintér elvtársnál többször, megígérte, hogy segít, aztán nem lett belőle semmi. Ezek voltak a nehezebb esetek. Ki kellett vizsgálni mindent. Volt úgy, hogy azt gondoltam:

– Az úristenit! Hogy nem lehetett ebben a kérdésben, ebben a problémában már előrelépni?! Így nem lehet pártéletet élni! Minden el nem végzett feladat, amivel az emberek a párthoz fordulnak, a kommunisták tekintélyét rombolja! Ezt pedig nem lehet megengedni!

Ennek tudatában jártam az utcákat, kerékpároztam egyik útról a másikra. Történik egyszer, hogy egy Sallai nevű megállít. Ismertem, tagja volt a tszcs-nek. Azt mondja:

– Hallottam már magáról sokat, Bán elvtárs! Maga folyton, még vasárnap is kerékpározik? Még

este is? Mondja már meg, hogy mikor pihen maga?

– Hát tudja, Sallai, egyszerű erre a válasz! Én mindig akkor pihenek, amikor lehet. De valójában nagyon keveset! Ebbe az is belefér, hogy egy hónapban egyszer hazamegyek és meglátogatom a családomat Tokajban.

– Mondja már meg, hogy ilyenkor vasárnap hol szokott ebédelni?

– Hol ebédelek vasárnap? Tudja, nekem nincs különbség a vasárnap és a hétköznapok között. Ott ebédelek hát vasárnap is, ahol hétköznap. Sehol! De ha egy pohár borra meghívnak, meg egy kis beszélgetésre, oda mindig szívesen beugrok!

– Bán elvtárs, ha meg nem sérteném, szívesen meghívom most ebédre!

– Köszönettel elfogadom! – mondtam, s miért is ne mondtam volna? Úgy éreztem, kezdenek elfogadni az emberek, annak ellenére, hogy feladataim nem minden esetben voltak népszerűeknek nevezhetők.

1953 már nem tartozott a felszabadulást követő könnyű évek közé. Ez az időszak a nagy beszolgáltatások ideje volt, ami a parasztságnak komoly terheket jelentett. A kitűzött beadási mennyiségeket mindenkinek időre teljesítenie kellett. A személyre szóló beszolgáltatási mennyiségeket én szinte névre tudtam a kerületemben. A községi tanács elnöke akkor Árvai elvtársnő volt, s ő a harmadik kerülethez, tehát az én alapszervezetemhez tartozott. Meglehetősen sokat beszélgettünk egymással. Minden beszélgetés végén arra kért, hogy segítsek neki az agitációs munkában, abban, hogy a kiszabott beszolgáltatási adagot mindenki határidőre teljesítse.[76] Megadta a rendszeres késlekedők listáját. Ilyenek az én kerületemben ötvenen vagy hatvanan lehetnek.

A lista alapján hozzákezdtem én is az agitáláshoz. Végigjártam minden személyt, akik az én kerületembe estek. Most már ezért elítélhet min-

denki, de akkor ez volt a feladat, a párt ezt kívánta tőlünk, s ez valamennyiünk előtt helyesnek is tűnt. A képlet persze most is igaz. Az ipari munkát végző, éhező proletároknak ennivalóra volt szükségük, s a mezőgazdasági termékeket nyilvánvalóan a parasztságnak kellett szolgáltatnia. Nem volt könnyű dolog a termékfelesleg beszolgáltatásának elérése, de – gondoljunk bele – nem volt könnyű a bányász, az ipari munkás helyzete sem. Végtére is a párt által kitűzött feladat megvolt, s ezt végre kellett hajtanunk.

Ez volt tehát a munkám, főleg vasárnap, amikor jobban ráértem. Jártam a házakat, s igyekeztem az embereknek az eszére meg a szívére hatni. Betértem valahová, s egy szemvillanás elég volt ahhoz, hogy fel tudjam mérni a helyzetet. Látom: van tyúk nagy számban. Ha van tyúk, akkor nyilvánvalóan van tojás is. Ha rendezetten nézett ki a gazdasági udvar, minden jószág a helyén volt, tudni lehetett, hogy itt jó kézben van a gazdaság. Ha mégis el voltak maradva a beszolgáltatással, sok esetben rosszindulatot lehetett feltételezni. Ilyenkor köszöntem, bemutatkoztam, hozzá is kezdtem a mondókámhoz:

– Figyeljen rám, gazda! Én szétnéztem az udvarán, látom, hogy magával rendben van minden. Ha nem is bőségben, de jól él. Ne feledkezzen meg arról, hogy most itt is, az országban másutt is megerőltetik magukat az emberek, mert a szocializmust kell építeni, s az nem kis dolog. Ez nekünk közös munkánk, közös érdekünk. Maga sem lehet kivétel. És magának itt van a neve nálam, olvasom hogy el van maradva a beszolgáltatással. Azzal el van maradva, de ettől függetlenül nyugodtan alszik, s látom, jól él! Nem azzal van baj, hogy jól él, hanem úgy éljen jól, hogy teljesítse a kötelességét is, mert a városokban az ipari munkások éheznek. Nekik nincsen lehetőségük tyúkot meg jószágot tartani.

Néhány mondat után fel lehetett mérni, hogy a gazda hogyan viszonyul hozzám. Ha elfogadta, amit mondtam, leültünk, megittunk egy pohár bort. Elbeszélgettünk, s én is nyugodtabban mentem tovább. Ha láttam, hogy a szép szó meg az egyszerű meggyőzés nem használ, erősebb hangra váltottam én is:

– Nézze, gazda! Ezeket a beszolgáltatási feladatokat mindenkinek teljesítenie kell. Ne várja, ne akarja, hogy a nevét kitegyék közszemlére, azzal, hogy pontosan maga nem teljesíti a kötelességét! Maga ettől a társadalomtól földet, nyugodt, biztonságos életet kapott! Erre fel meg úgy hálálja meg mindezt, hogy így tiltakozik, így tüntet a társadalom ellen!? Ha teljesíti a feladatát, békén fogják hagyni. Ha nem, akkor meg úgyis addig fogják zaklatni, amíg végül is teljesíteni fogja a beszolgáltatási fejadagját. Ha velem nem boldogul szép szóval, majd jön helyettem más, azután is más, a végtelenségig. Nem lesz nyugta, amíg így gondolkodik! Mit gondol, mi lenne ebből az országból, ha mindenkinek ilyen lenne a viselkedése meg a viszonyulása a társadalomhoz!? Ott vannak az ipari munkások! Budapesten, Miskolcon meg az ország nagyvárosaiban. Azok nem meditálnak, nem fondorlatoskodnak. Dolgoznak, inuk szakadtáig termelnek, mert most erre van szükség. De azt ne gondolja, hogy mindezt csak saját magukért teszik! Dolgoznak maguknak meg maguk helyett is, hogy tudjon a földön élő termelni, legyen hozzá eszköze! Ha ők magukért dolgoznak, vagy magukért is, akkor maguknak meg őket kell segíteni, támogatni. Hát mit nem lehet ezen megérteni egy értelmes embernek!? Ebben a társadalomban a munkás a parasztra, a paraszt meg a munkásra van utalva! Ha egymással nem szövetkeznek, egymást nem értik meg, akkor itt nem lesz semmi előrelépés, nem lesz jólét, nem lesz semmilyen fejlődés! Ebben az országban e nélkül nem lehet

eredményt elérni, s ennek maga is részese! Ezt vegye tudomásul, mert ha nem, más helyen tudomására fogják hozni, de akkor nem ilyen módszerekkel!

No, végtére is, a beszlégetések hol ilyen, hol olyan formában, de zajlottak. Az volt a lényege – s nekem is ez számított –, hogy előbb-utóbb volt kimutatható hatásuk.

A termelőmunka mellett így teltek a napok, a hetek, a hónapok. Csak arra futotta az energiámból, hogy havonta egyszer hazautazzak Tokajba, meglátogassam a családomat. Ez nem jelentett kiesést, kikapcsolódást gondolataimból, hiszen a feleségem mindenről tájékoztatott, kommunista volt ő is. Úgyhogy ismertem a tokaji körülményeket, s mondanom sem kell, visszahúzott a szívem a családomhoz, az ottani gondokhoz. Az elválás mindig nehéz volt, de várt a feladat, a megbízatás.

Egy alkalommal, Tokajból visszatérve, bent vagyok az üzemben, végzem szokásos ellenőrző munkámat, majd megállok beszélgetni a helyettesemmel, Kovács Istvánnal.

– Tudod, Kovács elvtárs, nekem elég gyakran másfelé vezetnek az útjaim. A munkám, igaz, ideköt, de az agitációt folytatni kell a harmadik kerületben is, meg aztán időnként hazamegyek meglátogatni, megnézni a családomat. Te tudod azt, ha én innen kiteszem a lábamat, te felelsz mindenért! Ha én besétálok a vasajtón – amire van is lehetőségem –, akkor te is jössz velem vagy utánam. Itt becsületesen kell termelnünk, s ha ezt nem tudjuk megvalósítani, akkor nincs mentség egyikünk számára sem.

Persze ezt majdnem felesleges volt elmondanom, hiszen az eltelt néhány hónap alatt volt lehetőségünk megismerni egymást. Kovács elvtárs nagyon becsületes ember, kitűnő szakmunkás, szakember volt. Nyugodtan mehettem, ha a munkám másfelé szólított, biztos voltam abban, hogy az üzemben

megy a termelés. Erre a beszélgetésre mégis azért emlékszem, mert befejezetlen maradt, ekkor hívtak telefonhoz. Hívtak engem máskor is, elég gyakran, úgyhogy a szokásos módon bejelentkeztem. Azt mondják a központból, hogy Miskolcról keresnek. Gondoltam, itt valami baj lehet, hiszen a központ és a vezérigazgató – Kiss József volt ekkor – nem szokott engem gyakran felkutatni. A beszélgetés annál kellemesebb volt.

– Bán elvtárs! Nem feledkeztünk meg arról, amit ígértünk. Megígértük, teljesítjük! A mandátumod lejárt Mezőkövesden, a feladatot jól teljesítetted. Visszahelyezünk, de nem Tokajba, hanem Tarcalra. Tarcalra kell menned, az ottani malomhoz. Annak a vezetésével bízunk meg, mert Kövesden rendeződtek a dolgok.

– Na – mondtam, de közben még a lélegzetem is elakadt, hiszen olyan gyors és egyértelmű volt a hír –, ez szép tőletek, Kiss elvtárs! Itt már rend van, akkor mehetek másüvé, s pontosan Tarcalra, ami megint egy nagy kupleráj.

Ez persze igazán nem telefontéma volt, s ha a rendelkezés így szólt, akkor menni kellett!

Minden rosszban van egy kis jó is. Hát nekem a jó az volt, hogy közelebb kerültem a családomhoz. Összecsomagoltam a motyómat, s irány Tarcal.

Az itteni malomban két könyvelőm volt, az egyik, nagy megkönnyebbülésemre, párttag. Ő fogadott, Balázs elvtársnak hívták. A hír persze már nem volt ilyen kellemes, de az az igazság, hogy nem bánkódtam miatta.

– Bán elvtárs! Amikor megtudták az emberek, hogy te kerülsz ide, sorban fel akartak mondani. Még mindig áll a bál, de tudod, hogy a termelést nem szabad egy percre se leállítani. Panaszkodnak, hogy sok lesz a munka, a pénzük meg kevés.

– Ide figyelj, Balázs elvtárs! – mondom neki. – A munkán nem lehet vitatkozni, azt el kell végezni. Én tudom, hogy itt komoly gondok vannak. Aki

nincsen velünk a problémák megoldásában, azt nem is fogjuk tartóztatni. Az inkább most menjen el, mintsem hogy később lázítson meg szabotáljon! Ami meg a fizetést illeti, ahhoz én nem sok mindent tudok mondani, legfeljebb annyit, hogy az én fizetésem is kevés, mégis dolgozok.

A tarcali malommal nagyon sok gond volt. A lestrapálódott, gépekkel nagyon szegényen és rosszul ellátott üzemben valami mindig elromlott, így aztán kín volt a tervek teljesítése. Később le is minősítették csereteleppé. Szóval ilyen körülmények között dolgoztunk, s ez nagyon sokat kivett valamennyiünkből. Az emberek munkához való viszonya közben elrendeződött, az ott dolgozókkal – leszámítva a kezdeti időszakot – nem volt sok problémám. Sikerült meggyőzni őket, s bár a fizetéseket nagyon emelni nem lehetett, a példamutatás használt. Egymás után teltek a hónapok, közben itt is, mint Mezőkövesden, a munkám elég gyakran másfelé szólított. Az év vége felé járt, amikor az üzem leminősítésével párhuzamosan szabadságoltak. A szabadság ideje alatt megint váratlan események történtek. Átirányították Tarcalra Mezőcsátról Kozma elvtársat, aki át is vette helyettem az üzemet. Ezzel csaknem egy időben történt, hogy megint telefonhívást kapok. Kérdezi tőlem Kiss elvtárs, a vezérigazgató, hogy ebben a helyzetben mi a tervem. A kérdés meglepett úgyan, de a válasszal már készen voltam:

– Hogy mi a tervem? Hát az igen egyszerű! Én alapításától kezdve tagja vagyok a tokaji termelőszövetkezetnek, s megyek vissza kapálni.

– Bán elvtárs, te megőrültél! Nemsokára nyugdíjkorhatáros leszel. A termelőszövetkezetben nem fizetnek nyugdíjat.

– Nem vagyok én megőrülve, Kiss elvtárs – mondom neki –, csak az van, hogy engem nem érdekel a nyugdíj!

– De nekünk még van elképzelésünk veled. Azt tervezzük, hogy behozunk Miskolcra a malomipari egyesülés igazgatóságára.

– Hát ez nem biztos, hogy menni fog, mert ebbe már beleszól a feleségem is.

A feleségem itt született Tokajban, itt élte az életét, itt is akart meghalni. Nem akarta elhagyni Tokajt még rövid időre sem. Most is az volt a véleménye, hogy ne menjünk mi Miskolcra, nagyon jó nekünk itt is, a termelőszövetkezetben.

Így aztán nemet mondtam Miskolccal kapcsolatban.

Még töltöttem a szabadságomat, amikor megáll egy személygépkocsi a házunk előtt. Kiszáll belőle a járási pártbizottság titkára, Szabó József. Beszélgetünk, megkérdezi, hogyan érzem magam, meddig tart a szabadságom. Gondoltam én rögtön, hogy nemcsak azért jött, hogy megkérdezze, miként érzem magam. Valamilyen célja van, meg kell hát várni, amíg előadja. Kérdezte ő is, mi a további elképzelésem.

– Kiss elvtárs is ezt kérdezte, neki azt mondtam, hogy megyek a termelőszövetkezetbe kapálni! Ezt mondom neked is, Szabó elvtárs!

– Jól van, így rendjén van. Akkor én meg elmondom, hogy azért jöttem, mert el kell menned háromhónapos pártiskolára. Amikor ezt elvégezted, visszakerülsz ide Tokajba, s te leszel a párttitkár a szövetkezetben.

– Ez már megint körülményes – mondom. – Eddig sem volt munkaegységem, pénzünk sem volt. Sokszor sírt a feleségem, mert nem volt mit főzni. Itt hagyjam megint?

Ha a párt így kívánta s szükségét érezte a munkámnak, menni kellett. A feleségem természetesen egyetértett velem. Mondta is, hogy nem az az érdekes, hogy miképpen, csak az, hogy valahogyan megéljünk közben. Bevonultam Miskolcra, a Selyemréten volt a pártiskola.

A három hónap eltelte után, még 1955-ben visszakerültem Tokajba. Én lettem a termelőszövetkezet pártalapszervezetének titkára. Közben dolgoztam a földön, hiszen ezért kaptam a munkaegységet. A pártmunkát természetesen csinálni kellett. Úgy gondoltam, hogy amennyit tehettem, s amit bírtam, elvégeztem, pedig már egyre nehezebb volt a különböző érdekek egyeztetése. De ha az 1956-os eseményekre gondolok, akkor azt mondom, hogy 1955 még könnyű esztendő volt.

Az 1956-os ellenforradalom Tokajban — és ami ebből nekem jutott

1956. október végének egyik vasárnapja volt, a szüreti mulatság napja. A főutcán végig bazárok, sátrak, elég nagy tömeg, jó hangulat, étel-ital az utcán. Ekkor még nem sokat törődtek az emberek a rádió meg az újság rövid híreivel. Azt tudták, hogy nincsenek rendben a dolgok, de ezt elfeledtette a hangulat. Tokajban már ekkor is nagy hagyományai voltak a szüreti felvonulásnak.

Járva az utcát sok új hírt hallottunk. Mint mindenütt és mindig, itt is voltak már jól értesült emberek. Bizalmas hírként terjesztették, hogy Pesten tüntetések vannak, lövöldöznek, üldözik a kommunistákat. Imitt-amott amerikáznak, németeznek az emberek. Délutánra és kora estére megváltozott a hangulat, nagyon sok álhír, rémhír kapott lábra. Ha így van, akkor jó előre fel kell készülni, gondoltuk többen is, s még aznap estére a Tanácsházára gyűlést hívtak össze. A gyűlés idejéről, helyzetéről szóban tájékoztattuk egymást. Üzentünk azoknak, akiknek ilyen helyzetben együtt kell lenni.

Volt a községben egy államvédelmi alakulat, parancsnoka egy Kormány nevű százados volt, természetesen párttag. Rajta kívül megjelent a helyi rendőrőrs parancsnoka, Kóta főtörzsőrmester. Jött Dávid Dani, a helyi laktanya parancsnoka, Talián elvtárs, aki a postán dolgozott, Ladomérszki János tanácselnök, Balázs Ferenc községi párttitkár. Velem együtt így voltunk heten.

Dávid Daninak a fején már téli, csillagos sapka. Odaszól neki közülünk valaki:

– Dani, vedd le azt a sapkát! Nem jó az most!

– Nem veszem én – mondja. – Én már nagyon sok kemény küzdelemben vettem részt, tudom, mi az, ha a vörös csillag ellen folyik a harc. A hírekből meg az emberek beszélgetéséből én arra következtetek, hogy itt ellenforradalom van készülőben, ha ugyan már nem vagyunk benne!

– Úgy van! Dávid Dani jól érzi – mondom erre én is. – Itt ellenforradalom lesz! Észnél kell lenni. Osszuk ki a fegyvereket. Itt sok megbízható ember van, azok kezébe kell adni. Ti vagytok a vezetők, nálatok a fegyver, ti a helyetekről nem mozdulhattok. A nem megbízhatókat most rögtön le kell fegyverezni, nehogy a munkáshatalom ellen forduljanak!

Azt javasolta Kormány százados erre, hogy üljünk le és beszéljük meg a dolgokat hideg fejjel, mondjuk el, hogy ki mit hallott. Ő kezdte:

– Amikor erre a megbeszélésre jöttem, az alakulaton már úrrá lett a pánikhangulat. Tudomásom van arról, hogy az alakulatnál szóba került a feloszlatás gondolata. Néhányan a fegyvereiket is otthagyva megléptek!

Ez nagyon váratlan és kellemetlen hír volt, hiszen kiderült, hogy a fegyveres testület egy része nem megbízható. Nem volt jó a vezetés, nem volt jó az irányítás, nem volt jó a harci szellem sem, ha az első veszélyes helyzetben a testület tagjai megijednek, szétszélednek. A beszélgetésnek ezt a részét gyorsan le is zártuk, hiszen ezen rágódni nem volt idő. Ez nem vezethetett eredményre.

– A fegyvereket azonnal szét kell osztani – mondom Kormány századosnak.

– Azt nem lehet, mert azzal nekem szigorúan el kell számolnom – volt a válasza. – Illetéktelenek kezébe fegyver nem kerülhet!

– Észnél legyél már! – Itt nem adminisztrációról van szó, hanem a hatalom kérdéséről. Ahol fegyver van, ott van a hatalom is!

Ezzel többen is egyetértettek, de Kormány nem tágított. Folytattam tovább, de a leghatározottabb hangon:

– Most az a legfontosabb feladat, hogy a tarcali utat elzárjuk! A pártház és a tanácsháza fegyveres őrzéséről, szükség esetén védéséről azonnal gondoskodni kell! Azonnal! Minden perc késlekedés nagy bajt okozhat. A döntés ebben a helyzetben a mi kezünkben van. A megbízható embereknek azonnal fegyver és igazolvány kell. Határozott irányítással el kell kerülni a káoszt és az ellenforradalmi helyzet kialakulását!

Lehet, hogy negyedszázad elteltével nagyképűségnek tűnik amit mondok, mert nagyon sok embernek az a véleménye, hogy az ellenforradalom idején káosz volt, és senki sem tudta, hogy mi a feladata, mit kell tennie. A dolgok lényege nem ez! Én a Nagy Októberi Szocialista Forradalom idején igen sokat láttam és igen sokat tanultam. Főleg **azt** – amit most is láttam –, hogy a határozatlanság, a pillanatnyi bizonytalankodás megengedhetetlen, mert azért rettenetes nagy árat kell fizetni. A megingást is emberéletben és vérben számolják!

Szinte könyörögve kértem Kóta főtörzsőrmestert, hogy legalább egy pisztolyt adjon nekem!

– Én a tsz-ben dolgozom, ott vagyok párttitkár mondtam. – Ebben a helyzetben én tudom a feladatomat. Kimegyek az irodára, s ha kell, vasvillával fogom védeni a szövetkezetet. Amíg agyon nem lőnek. Ehhez kell a fegyver, mert én is másképpen tudok akkor beszélni!

A válasza egyértelmű volt:

– Megértettem, amit mond, de fegyvert nem adhatok!

Ezekkel a ki nem osztott fegyverekkel aztán megalakult a nemzetőrség. Ez volt a határozatlanságunk következménye! Később mindkettőjüket leszerelték tétlenségükért, illetve azért, mert

a fegyvereket a helyi nemzetőrségnek adták át. Persze ez már nem vigasz, tanulhattak belőle ők is!

Összességében tehát az volt a legnagyobb baj, hogy akiknek azonnal rendelkezni kellett volna a fegyverek szétosztásáról, meg akik az akkori fegyveres testületek élén álltak, bizonytalanságukban csak arra hivatkoztak:

– Nem kaptunk utasítást, utasítás nélkül nem tehettünk semmit. Ha jönnek is hírek, azok egymásnak ellentmondóak! Ebben a helyzetben felelősségteljesen nem lehet előrelépni!

A megbeszélés annak ellenére, hogy heten voltunk – nem sok eredményre vezetett. Elbúcsúztam:

– Én meg vagyok most már győződve arról, hogy Magyarországon ellenforradalom dúl. S közülünk itt ebben a helyzetben mindenki csak a legrosszabbra számíthat. Nem akarom feketére festeni a mostani helyzetet, de a bizonytalanságok miatt valamennyien számíthatunk arra, hogy előbb-utóbb nyakon fognak bennünket, s még választási lehetőségünk sem lesz az agyonlövés vagy az akasztás között!

Így teltek az október végi napok. Nagyon határozott hangok hallatszottak, hogy Bodrogkeresztúrhoz hasonlóan nálunk is fel kell számolni a tsz-t, a földeket meg vissza kell adni magántulajdonba vagy ki kell osztani. Bementem a tsz-irodára, s a könyvelőnő azzal fogadott, hogy Bodrogkeresztúron széthurcoltak mindent, feloszlatták a termelőszövetkezetet. Vitt mindenki, amit bírt. Nagyon rendes asszony volt, mondtam is neki:

– Ne essen kétségbe, itt nálunk nem lesz ilyen. Én már gondolkoztam rajta, s ha ilyenek a hangok itt, akkor azonnal meg fogjuk alakítani az éjszakai őrséget. A szolgálatot iderendeljük az irodába. Az irodát meg kell védeni, s éjszaka a környéken szolgálatot kell teljesíteni. Ez közös va-

gyon, senkinek sincsen joga ahhoz, hogy elherdálja. A szolgálatot én fogom kezdeni, de jó lenne, ha valaki vagy valakik mellém állnának!

Való igaz, hogy néhány éjszaka mellettem volt Cserjés László péksegéd, akinek a felesége is szövetkezeti tag volt. Igen rendes, megbízható ember volt, s nem fogom neki elfelejteni soha, hogy a legnehezebb, legkilátástalan órákban állt a közös ügy, a szövetkezet mellé!

Minden este otthagytam tehát a családomat, s mentem szolgálatba – vasvillával. Mindezt úgy tettem, hogy a családomról nem tudtam megfelelően gondoskodni, nem lehettek egy órára sem biztonságban. Szerencsém volt, hogy az egyik fiam, Gyurka éppen otthon tartózkodott. Ezekben a zavaros napokban nem engedtem vissza a munkahelyére. Ha nekem nem is tud segíteni, legyen a családunk védelmére. Mindig azzal váltam el tőlük, hogy:

Ne feledjétek, ott a vasvilla, a kiköszörült bajonett! Zárkózzatok be és senkinek se nyissátok ki az ajtót, legfeljebb, ha az én hangomat halljátok. De ha azt látnátok, hogy veszélyben vagyok és engem is kényszerítenek, akkor se nyissatok kaput. Aki jó szándékkal van, az jöjjön másnap, jöjjön világosban, hogy fel lehessen ismerni az arcát. Ne legyen elég, ha valaki rám hivatkozik! A legszigorúbban ellenőrizzetek le mindenkit. Ha megtámadnának benneteket, ha betörnék az ajtót, az ablakot, olcsón ne adjátok magatokat. Vágjátok, szúrjátok, ahol éritek őket!

Nem voltak ezek nyugodt napok, a család féltése bennem volt minden percben, minden órában. De nem tehettem mást, menni kellett, a családnál is fontosabb volt a közös ügy, az eszme! Két dolog tartotta bennem a lelket: egyrészt voltam én már ennél nehezebb helyzetben is, s akkor is sikerült kilábalni belőle; másrészt meg voltam győződve arról, hogy csak rövid ideig kell kitartani, mert a

szovjetek nem fognak bennünket cserben hagyni.

A termelőszövetkezettel kapcsolatos első gondot a duhajkodó, erősködő, de semmiről semmit nem tudó gyerekek, suhancok okozták. Megjelent az irodában napközben egy kisebb csoport, hogy összetörik a címert, meg hogy a zászlóból kivágják a csillagot. Szerencsére éppen ott tartózkodtam. Rögtön a fegyveremhez kaptam, hiszen a vasvilla ott volt bent velem a szobában, eléjük ugrottam:

- Aki ezt a címert meg csillagot bántja, annak a belét itt ontom ki! Nekem ne hőbörögjetek itt. Agyonszurkállak valamennyieteket, még ha itt döglök meg veletek én is!

Láttam, hogy meglepődtek. Ezt biztosan nem várták. Lehet, hogy arra gondoltak, ha akadékoskodik az öreg, félrelökjük, aztán kész. Kihasználtam a pillanatot, s szúrásra készen tartva a vasvillát, nagyon határozottan figyelmeztettem őket:

– Mit tudjátok ti, hogy mit jelent ez a címer meg mit jelent ez a vörös csillag! Mit tudtok ti a világról? De ne féljetek, mert rövidesen meg fogjátok tudni. A pünkösdi királyságotoknak itt hamarosan vége lesz, aztán majd jön a számonkérés! Nehogy azt gondoljátok, hogy a szovjet csapatok cserbenhagytak bennünket! Nem adok két napot, és itt lesznek Tokajban! Két napotok van, úgy vigyázzatok! De én nem fogom elfelejteni, hogy kik voltatok s mit akartatok. Takarodjatok innen, ha az életeteket meg akarjátok tartani!

Erre tényleg megszeppentek, visszahúzódtak, aztán lassan elsomfordáltak.

Na – gondoltam –, az első csatát megnyertük! Mert mi lett volna, ha a gyerekektől megijedek? Híre futott volna azonnal a faluban, hogy mi történt, jött volna mindenki, s hurcolta volna a közöst, ahogy bírja. Így meg ha beszéltek, legfeljebb azt mondhatták, hogy van ott valaki, Bán János védi az irodát.

Ahogy gondoltam és mondtam, úgy is történt.

Alig néhány nap múlva futótűzként terjedt el a faluban, hogy jönnek a szovjetek. A jól értesültek mondták, hogy Nyíregyháza felől látták jönni a teherautókat meg a harckocsikat. Mások azt terjesztették, hogy a Tisza túloldalán állnak felsorakozva. Voltak, akik tudni vélték, ha Tokajban a nemzetőrök erősködnek és nem adják meg magukat, a szovjetek azonnal bevonulnak a községbe.

– Ha ezt a nép terjeszti – gondoltam –, még ha nem is igaz, akkor is jó. Itt már nagy baj nem lehet.

Ennek tudatában nyugodtabban telt az éjszakai őrség az irodában meg a majorban. Villany nem volt, s a sötétben nemigen lehetett egy alakot se felfedezni. Az istállót, a lovakat ellenőriztem éppen, amikor elég erőteljes lépésekre lettem figyelmes. Nem tudtam, merről közeledik az idegen, de ő látta, hogy az istállóban tevékenykedek.

– Állj! – kiabál rám.

– Állj neked! – kiabáltam vissza. – Igazold magad, mert ez a tsz területe, senki idegen nem járhat erre éjszaka!

Látom aztán, hogy kibontakozik egy alak a sötétből. Jön felém, kezében fegyverrel. A karján meg szalag.

– Hát még van tsz? – kérdezi.

– Nemcsak, hogy van, de lesz is – mondom neki. – Mit keres maga itt?

– A finánccdombon az esőtől vizes a géppuskaállás, oda, a fedezékbe viszek két kéve kórót!

– Innen aztán nem! Ez a Fedor bácsié, ezt senki sem viheti el. (Fedor bácsi volt korábban az éjjeliőr, de én vállaltam át tőle az őrséget.)

Közben aztán fel is ismertem. Fegyver volt nála, ha biztos lett volna a dolgában, régen agyonlőtt volna, aztán azt visz el, amit akar. De ezt nem merte. Egy villanás volt az egész, éreztem, itt már én vagyok nyeregben.

– Óvatosan azzal a géppuskával meg a szalag-

gal, mert nagyon gyorsan jön a számonkérés! Nem halljátok a szovjetek lövéseit Miskolc meg Nyíregyháza felől? Mit akartok ti itt egy géppuskával?! Bár, ha akarjátok, lőjjetek oda, oszt majd meglátjátok, hogy mi lesz a folytatás. Én megmondom neked, mi lesz, ha odapörkölnek. Azért mondom, mert utána már nem lesz lehetőséged ezen gondolkozni.

Ennyi elég is volt. Nem nagyon kellett már akkor keménykednem. Nagy volt a nekibuzdulás, nagy volt a bátorság. Mit tudtak ezek a harcról? Azt hitték, hogy csak ők lőnek, odáig már nem futotta az ész, hogy vissza is lőhetnek! Szóval éjszakai látogatóm elment dolgavégezetlenül. De a kéve ott maradt.

A szolgálatból hazafelé menet látom aztán másnap, hogy rohangálnak fentről lefelé, tépik le a nemzetőr karszalagot. Fentről a géppuskafészekből ugyanis meglátták, hogy a hídon át jön befelé az első szovjet tank. Ennyi volt az ellenállás! A hídon őrt álló nemzetőr – mint ahogy később kiderült – még tisztelgett is a tankoknak, nemhogy fegyvert emelt volna rájuk. Ott volt a géppisztoly pedig a kezében, de még arra sem volt ereje, hogy elbújjon, nem még, hogy lőjjön. A tankok nem is jöttek be Tokajba, átvonultak a kistokaji részen Miskolc irányába.

Így vége lett az ellenforradalomnak, de hasonló öröm volt az is, hogy megmaradt a termelőszövetkezet, és a családom is sértetlenül túlélte a nehéz októberi napokat.

Az élet gyorsan visszatért a normális kerékvágásba. Tavasszal újra földbe került a mag a termelőszövetkezet tábláin. Pusztulás sem volt, de azért sokakban megmaradt a szégyenérzet. Úgy tettem, mintha semmi sem történt volna. Egyikkel sem éreztettem, nem vetettem a szemére, hogy akkor, azokon az októberi éjszakákon, miben sántikáltak. Mit akart akkor fegyverrel a kézben. Aki

a kórót azon az éjszakán el akarta vinni, úgy beszélt velem, hogy az orrunk összeért. Aztán nagyon sokáig itt járt el a házunk előtt. Ha meglátott, előre emelte a kalapját. Beszélni, persze, nem beszéltünk. Most meg minek kérdezzem meg tőle vagy a többiektől:

– Ezt akartátok ti megsemmisíteni?! Ez ellen fogtatok ti fegyvert akkor?!

A szégyenérzetet senki sem kéri számon. Mindenkinek magával kell ezt elrendezni most már. És végtére is, az sem baj, ha ez így van, ha ezt így mindenki rendezheti önmagával.

Életem összekapcsolódik a munkásőrséggel, a munkásőrség történetével

Még nem telt el az 1956-os év, amikor az ellenforradalom helyi eseményeit elfelejtve helyreállt a rend és a nyugalom Tokajban is. Elkezdődött az új élet.

Az ellenforradalom leverése, az új kormány megszilárdulása és a munkásőrség megalakulása közötti időben, amikor tehát még nem volt munkásőrség, fegyveres szolgálatot kellett teljesítenünk a párbizottság épületében. Ez volt az a csoport, amit mi a munkásőrség megalakulása, megszilárdulása előtt létrehoztunk. Ez a csoport 1956. november elejétől 1957. március közepéig teljesített szolgálatot, illetve teljesítette fegyveres feladatát. Ebből a csoportból kerültek ki aztán – legalábbis részben – a helyi munkásőrszakasz alapító tagjai.

Ennek a csoportnak egyenruhája természetesen még nem volt, hiszen nem is lehetett. Hétköznapi viseletünk mellett fegyverzetünk pisztolyból állt. Szolgálati beosztásunk reggeltől éjfélig, illetve éjféltől reggelig terjedt. Ez volt tehát a szolgálati váltás rendje. A fegyveres őrség mellett egyfajta járőrszolgálatot is teljesítettünk, ahogy azt a politikai vagy napi események megkívánták. Ezt a közérdekű közbiztonsági feladatot a tokaji munkásőrszakasz megalakulásáig láttuk el.

1957 februárjának végét vagy márciusának elejét éltük, amikor körlevelet kaptam a járási pártbizottsági titkártól. Ezt követően személyesen is felkerestem, s a következőkről esett szó:

– Bán elvtárs! A közvetlen környezetedben te tudod, hogy kinek lehet a kezébe fegyvert adni.

Ebben a munkában neked már nagy gyakorlatod, nagy helyi ismereted van. Budapesten megalakult egy új fegyveres szervezet, amelynek feladata a munkások tömörítése a szocialista vívmányok megőrzése, továbbfejlesztése érdekében. Ez a szervezet a munkásőrség. Budapest után megalakítják helyi szervezeteit, s ezt meg fogjuk alakítani mi is Tokajban. A testület bázisát a munkásság kell hogy alkossa. Ezért tájékozódj, s gyűjtsd össze ezeket az elvtársakat itt, Tokajban.

A feladatot, a megbízatást természetesen vállaltam. Ez nem is volt nehéz látszatra, hiszen nagyon jól ismertem a környezetemet. Legalábbis azt hittem... Elsősorban az idősebbeket, az egykori fegyvertársakat kerestem fel, de nem maradtak ki a fiatalok sem. A munka közben meglepő dolgokról győződtem meg. Az idősebbek közül sokan elzárkóztak, valójában nagyon sokukban csalódnom kellett. Pártalapszervezetem tagjai közül is sokan voltak, akik nem akartak eljönni. Eljártam persze a település másik pártalapszervezetébe is meg a tokaji kőbányába. Egyszóval a szervező munka eredményeként – meg mások szervezésének eredményeként – kialakult, összeállt a tokaji munkásőrszakasz. Az alapító tagok nevére mindmáig emlékszem.

Így emlékszem Balázs Józsefre, Brezovcsik Andrásra, Dávid Dánielre, Dörffei Ferencre, Erdős Andrásra, Földi Károlyra, Hornyák Jánosra, Kádas Kálmánra, Kertész Józsefre, Kristófek Istvánra és feleségére, id. Kovács Adrásra, Kovács Gáborra, Kovács Zoltánra, Komlósi Mihályra, Kozma Bertalanra, Kozma Zoltánra, Ladomerszki Jánosra, Nagy Jánosra, Majercsák Andrásra, Markovics Mihályra, Mészáros Sándorra, Okler Miklósra, Perge Istvánra, Suszterics Jánosra, Talián Jánosra, Teszenyei Gyulára, Tóth Jánosra, Tóth Józsefre, Varga Istvánra, Varga Gyulára és Vámosi Józsefre. Azóta negyedszázad telt el, s természete-

sen közülük nagyon sokan kihullottak a sorból. Nagy kár, hogy az ő emlékezéseiket már nem őrizheti meg a papír. Így búcsúztunk el Dörffei Ferenctől, Erdős Andrástól, Földi Károlytól, Kovács Gábortól, Nagy Jánostól, Markovics Mihálytól, Suszterics Jánostól, Teszenyi Gyulától és Vámosi Józseftől. Vannak olyanok is, akik időközben leszereltek, úgyhogy, ha mindent egybevetek, vagy nyolc-tízen vagyunk már csak a régiek közül. Talán ez így is van jól, hiszen a fiatalabbak sorra felváltanak bennünket. Jó érzés tudni, hogy van kinek átadni a fegyvert.

Hasonlóan jó szívvel, nagyon sok kedves emlékkel gondolok vissza a tokaji szakasz egykori parancsnokaira. Így Talián Jánosra, aki 1957–1959 között, Kristófek Istvánra, aki 1959–1960 között, Dávid Dánielre, aki 1960–1961 között, Kovács Zoltánra, aki 1962–1964 között volt parancsnokom. Utána 1964-től 1971-ig ismét Dávid Dani következett, majd ekkortól mostanáig megint Kovács Zoltán.

A tokaji szakasz kezdettől fogva az önálló szerencsi század részét képezte, s én ekkortól kezdve soha nem hiányoztam a mukásőrségből, egyaránt részt vettem a kiképzésben és a szolgálatban. Azaz, hogy a negyedszázad alatt egyszer előfordult velem, hogy valami miatt megtévedtem, elnéztem a dátumot, s egy nappal később indultam szolgálatba. Ezt soha sem fogom elfelejteni, s ezt még az sem szépíti, hogy amikor gyomorműtéten estem át, azt követően kilenc nappal jelentkeztem szolgálattételre. Igaz, hogy még gyenge voltam, görnyedten tudtam csak járni, de úgy gondoltam, valahol így is hasznomat tudják venni.

1962-t írtunk ekkor, s 66 éves voltam. Nem volt más választásom, nyugdíjba kellett vonulnom, de a munkásőrséget nem akartam otthagyni. Persze – gondolom, egészségi állapotomra tekintettel –, le akartak szerelni. Mikor behívtak, s tudat-

ták, miről van szó, felemeltem a hangomat. Mondtam, hogy nekem semmit se adjanak, a ruhának meg mindegy, hogy akár a raktárban áll, akár nálam, de nekem az a fontos, hogy kéznél legyen. Végtére is maradtam, s nekem nem sürgős most sem a leszerelés. Ha valahova hívnak, most is ott vagyok, de le nem szerelek! Majd leszerel a halál!

A munkásőrségen belül az eltelt negyedszázad alatt nagyon sok minden megváltozott, de a kezdet itt is nagyon nehéz volt. Emlékszem arra, hogy a helyi egység megalakulását követően az őrszolgálat ellátásához kék munkásruhát és gumírozott csizmát öltöttünk. Fegyverünk a puska volt. Ehhez a viselethez, amikor Apró Antal Miskolcra látogatott, s mi arra bevonultunk, én még jambó sapkát tettem. Ezt egészítette ki a Talián elvtárstól kapott pisztoly és tölténytáras öv. Így nézett ki a mi legelső viseletünk. Persze nem a viselet volt a fontos, hanem az erő, amelyet képviseltünk.

Soha nem lehet elfelejteni első erődemonstrációnkat, amelyre 1957. május elsején került sor. Ez hatalmas tüntető felvonulás volt a munkáshatalom védelmében. A század először Szerencsen vonult fel. Zuhogott az eső, mégis óriási tömeg kísérte a felvonulást. Innen Mádra ment a század, majd még ugyanezen a napon Tokaj főutcáján is felvonultunk. Akciónk itt fejeződött be. Nem volt nagygyűlés, de talán erre nem is volt szükség. Mindenki érezhette és tudnia kellett, hogy a munkások legjobbjai fegyverrel a kézben léptek utcára.

A megalakulást követő egy-két évben szakaszunk feladata és szolgálatunk a következőkből állt: a korábbi városháza bírói szobájában (amelyekből később könyvtárszoba lett) kialakítottuk fegyverraktárunkat, s ezt is védve, az épületben adtunk őrséget. Itt teljesítettünk szolgálatot. Ha ünnep volt, dupla szolgálatot kellett adnunk, ami azt jelentette, hogy a korábbi helyett nem ketten,

hanem négyen voltunk egyszerre őrségben. Ezekben a kezdeti években gyakori és kemény volt az őrszolgálat. Gyakran jöttek a szerencsi járástól vagy a miskolci megyei parancsnokságtól ellenőrizni. Természetesen ezt előre sohasem tudtuk, így minden percben fegyelmezetten és precízen kellett eleget tenni a feladatainknak. A szolgálat mindig készenlétet jelentett, éppen úgy, mint harchelyzetben.

Szolgálatot természetesen nemcsak helyben teljesítettünk, hanem gyakran adtunk segítséget a tokaji rendőrségnek is, főleg az éjjeli szolgálat, járőrözés idejére. A szolgálat mellett rendszeres kiképzéseken vettünk részt, s mondhatom, hogy ezek is nagyon kemények voltak, erősen igénybe vették az ember akaratát.

A szervezeti élet átalakulása Tokajban is éreztette hatását. Ennek első jelével akkor találkoztunk, amikor megszüntették a munkásőrség tokaji szakaszának önálló fegyvertárát s fegyvereinket a rendőrségen kellett elhelyezni. Ezzel párhuzamosan összevonták az őrséget is. Ez ésszerű volt, mert nem kellett annyi embert kivonni a közvetlen termelőmunkából, másrészt mutatója volt a nyugalom kialakulásának. Az összevonást követően keresett meg Erdős András, s egyebek között a következőket mondotta:

– Bán elvtárs! A közös fegyverraktár kialakítása megtörtént. Te nyugdíjas vagy, nem vállalnád-e el a fegyverek őrzését, karbantartását? Igaz, hogy csak ötven forint tiszteletdíjat tudunk érte fizetni, de a munkára nagyon nagy szükségünk volna!

– Erdős elvtárs! Ide figyelj! Majdnem, hogy felesleges volt az utad! Ezért nem kellett volna felkeresned, mert tudhattad volna, hogy a feladatot, a megbízatást elvállalom. Még akkor is vállalom, ha nem fizettek érte semmit! Így legalább rendbe teszem a fegyvereket. Azt én nagyon jól meg tudom csinálni, s nem lehet tudni, mikor lesz rá-

juk szükség! Mert tudjad te is, elvtárs, hogy a fegyverekkel szemben a könyvekkel nem lehet viaskodni! Ha erre kényszerítenek bennünket, akkor fegyvernek fegyver a párja!

Nyugdíjas voltam, ráértem. Így tényleges szolgálaton kívül, hasznossági szolgálatot teljesítettem. Ott töltöttem szinte minden napom jelentősebb részét. Feladatom a fegyverek őrzése és folyamatos karbantartása volt.

Amikor Szerencsen felépült az új járási pártház, oda szállították át a fegyvereket, a felszerelést, s oda jártunk szolgálattételre is. Úgy is szemlélhetem, hogy Tokaj ilyen szempontból visszafejlődött. Ugyanez történt a rendőrőrssel is. A rendőrségnek csak körzeti megbízottja van már Tokajban.

Az évtizedek valóban elteltek, legalábbis most a kilencedik telik, de mindenki téved, aki a pihenést, a nyugalmat akarja rám erőltetni. Én a munkásőrségben rangra sohasem vágytam, nem is volt rangom sohasem. Sem itt, sem másutt. Én csak dolgozni akartam, s dolgoztam is – közkatonaként. Nem az a döntő, hogy milyen rang van a galléron, hanem az, hogy mit tesz az ember. Az idő csak annyit jelent, hogy már nem tudok versenyezni a fiatalokkal. Fizikailag nem. Nekem már nem alaki kiképzésre meg lőgyakorlatra van szükségem, ahhoz valóban öreg vagyok, lehet, hogy nem is bírnám. Ha meg nem, akkor minek égessem le magam a fiatalok előtt? Nekem az a feladatom, az a kötelességem, hogy beszéljek a fiataloknak a régi időkről, a tapasztalataimról. Én ebben és így tudok segíteni. A nevelésnél, a helytállásnál, a lelkesítésnél. Példát mutatni pontosságban. Ilyen értelemben szoktam felszólalni a szakaszértekezleteken is. Felszólalásaimban rámutatok az általam észlelt hibákra, hiányosságokra. Felemlítettem legutóbb is, hogy nagy hiba az, ha az elvtársak késéssel jelennek meg a rendezvényeken,

a szolgálatban. Ennek nem volna szabad előfordulnia. Komoly esetben öt perc is elég ahhoz, hogy a harc az ellenség javára dőljön el. Éppen a késés miatt. Ezen még lehetett mosolyogni, de elmondtam a példát is, hogy jól megértse mindenki. Az óra is csak addig pontos, amíg minden csavarja pontosan működik. Ez a lényege az egésznek, az egész életnek, s így igyekszem én nevelni a fiatalokat.

Ha újra születnék, egyben változtatnék: mindent még keményebben, még határozottabban végeznék. Ha előlről lehetne kezdenem, talán még többet tudnék tenni. Biztatnám a fiatalokat, mert csüggedni nem lehet, a csüggedésnek nincs helye.

Nekem a fiatalok, a fiatalság jelent mindent. Én nagyon vonzódom hozzájuk, s úgy látom, szívesen hallgatják a mondandómat. Más közegben észrevettem, hogy amennyire vonzom, sokszor annyira taszítom is a hallgatóságot. A hibákról csak kertelés, kendőzgetés nélkül lehet beszélni, s én kimondom, kimondtam mindig, amire gondoltam. Ez a kemény hang persze nem mindenütt s főleg nem mindenkinek tetszik. Megértem: ma már az emberek műveltebbek, mint korábban, sokkal műveltebbek, mint én. Megértik a párt politikáját – legalábbis így mondják! De nem elég csak megérteni a politikát, dolgozni is kell. Ezt is bizonyítják, de azért még mindig nagyon sok a hanyag, a nemtörődöm munka. Egyetlen dolog vezet eredményre. Kemény kézzel kell fellépni, a hanyagságnak, a lazaságnak nem szabad engedményeket tenni.

Lehet, hogy látszatra nekem könnyű így beszélnem, hiszen a munkásőrséghez való tartozás nekem mindig az életet, a harcos nyugalmat jelentette még akkor is, ha nagyon kevés nyugodt nap volt az életemben. Korábban még mindenüvé elhívtak, megbecsültek. Megbecsülték bennem a kitartást, vagy talán azt, hogy én soha, semmilyen

feladattól nem riadtam vissza, nem hátráltam meg. Mindenütt ott voltam, ahova hívtak vagy ahol a pártnak szüksége volt rám. Mindenüvé elmentem, ha éreztem, hogy valami hasznosat tehetek a közösség érdekében. Nekem soha nem számított, nem is érdekelt az anyagi megbecsülés. Annyi mindig megvolt – szerencsére –, amennyi a létfenntartásomhoz, a családom szűkös megélhetéséhez szükséges volt, a többi meg nem érdekelt sohasem. Lehet, hogy ezt ismerte el társadalmunk is, hiszen kaptam elismerést, kitüntetést nem kis számban. Ezeket lapozgatva, különös emlékeim kapcsolódnak ahhoz az emléklaphoz, amelyet a Borsod megyei Pártbizottságtól kaptam 1955-ben, elismerve ezzel tízéves, a felszabadulás után végzett pártmunkámat. 1959-ben, a 40 éves évforduló alkalmából megkaptam a Tanácsköztársasági Emlékérmet. 1962-ben váratlanul ért az elismerés és emlékjelvény, amelyet a munkásőrségben végzett öt éves szolgálatomért kaptam. Alig akartam elhinni, hogy a megalakulás óta már öt év telt el. 1966-ban a belügyminiszter rendeletére és aláírásával megkaptam a Közbiztonsági Érem bronz fokozatát, majd a munkásőrségtől tízéves szolgálatomért a Szolgálati Érdemérmet. 1968 novemberében a miskolci városi pártbizottságon a Harci Szolgálatért Érdemérem kitüntetést kaptam meg. Ezt a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége adományozta a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából. A kitüntetéshez nagy pénzjutalmat kaptam, s a nyugdíjamat is felemelték. Ez igen jóleső érzés volt. Kitüntetéseim sorában 1969-ben a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából átadott emléklap és tárgyi jutalom következett, majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától megkaptam a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmet. Még ebben az évben vehettem át a Munka Érdemrend bronz fokozatát is. 1972-ben a 15 éves, 1977-ben pedig a 20

éves szolgálati kitüntetéseket kaptam meg. Úgy érzem, hogy munkám elismerésének csúcsát jelentette, amikor 1977-ben Budapesten átvehettem a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatát. Soha nem fogom elfelejteni ezt a napot. Találkozhattam régi harcostársakkal, nagyon kellemes beszélgetést folytathattam a szovjet elvtársakkal is. A kitüntetés átvételére felkísérő elvtársak a telexhírből ekkor már tudták, de én csak hazatérésemkor tudtam meg, hogy ezekben az órákban halt meg a feleségem. Nem akarták megmondani a hírt még hazafelé sem, pedig a lakásomra vittek. Budapestről jövet Tokajig nagyon kedvetlenek és levertek voltak. Még én igyekeztem beléjük egy kis lelket verni, mondván, hogy semmi sem, még a fáradtság sem indokolja levertségüket, rossz hangulatukat. Amikor hazaérkeztünk és a fiam a kapuban várt, átvillant valami az agyamon, sejtettem, hogy valami nagyon súlyos dolog történt.

De ez az élet rendje. A megváltoztathatatlant csak tudomásul lehet venni, csak megbékélni lehet vele. A feleségemmel nemcsak biztos támaszomat, hanem legközvetlenebb harcostársaim egyikét veszítettem el. Azt is tudomásul kell venni, hogy ez a kör azóta is csak zsugorodik.

Ahogy telnek felettem az évek, úgy változik meg a világ körülöttem is. Korábban rendszeresen hívtak a tokaji iskolába meg másüvé is előadások megtartására. Ha nem előadónak, akkor hallgatónak. Ilyenkor mindig hozzászóltam, hiszen volt és van mit elmondanom. Később azon vettem észre magam, hogy jóindulatúan megfogalmazták, mennyi ideig beszélhetek. Ez azért volt furcsa még ebben a rohanó világban is, mert nem az a lényeg, hogy ki mennyit beszél, hanem, hogy mit beszél. Volt új mondandóm mindig a fiataloknak, úgy éreztem, nem beszélek feleslegesen. Erről meggyőzött az is, hogy a hozzászólásomat követő tapsot nem a protokoll szülte, sem a puszta figyel-

messég. Aztán mindig jöttek a tanárok, diákok, kérdezgettek, faggattak sok mindenről, s én mindenről jó szívvel mondtam el a véleményemet. Ezek a beszélgetések mindig meggyőzőek voltak. Ilyen ismeretség után mondom én azt, hogy nemcsak szapulni kell a fiatalságot, hanem meg kell bennük bízni. S azt ők nagyon jól tudják, hogy bizonyítani munkával lehet.

Magamnak csak annyit szűrök le, hogy mindenkinek tudomásul kell vennie: egyszer minden elkopik. Megértem azt, hogy most már egyre kevesebb helyre hívnak, csak azt nehéz felfogni s tudomásul venni, hogy ha valahová meghívnak, miért teszik azt a puszta protokoll kedvéért. Mert ha ez nem lenne, ha akarták, hogy elmenjek, akkor nem dobnák a meghívókat megkésve be meg a kapu mellé. Azt mindenki tudja, hogy most már én mindig itthon vagyok. Művelem magam meg dolgozgatok a kertben. Azok számára, akik hallani akarnak tőlem valamit, mindig elérhető vagyok.

Az erőm kopik, de a fejem tiszta. Azt igyekszem rendben tartani, tornáztatni, ezért sokat olvasok. Igyekszem megismerni a társadalmi és politikai, hazai és nemzetközi eseményeket.

Szóval, csak akkor hallgatok el, ha rám húzzák a földet!

De akik majd rám húzzák, azok csak munkásőrök legyenek! Ez lesz az utolsó kívánságom, legvégső rendelkezésem!

Nem csupán a jelent kell védeni, hanem a múlt igazságát is — a jövő érdekében

Élettörténetem végéhez közeledve néhány epizódot szeretnék még elmondani, felidézve ezzel emlékeket, eseményeket, fegyvertársakat és elvtársakat. Látszólag nincs közöttük összefüggés, de elmondom, mert bennem élnek.

A Magyar Kommunista Pártnak 1945. január 1-én lettem tagja. A tagkönyvemet 1945. augusztus 21-én állították ki, Csernyik József írta alá, mert – mint korábban is szóltam róla – ő volt a tokaji alapszervezet első titkára. Ebben a tagkönyvben még nem volt olyan rovat, amelyben feltüntették volna az illető munkásmozgalomban való részvételének keltét. Amikor a két munkáspárt egyesült, újabb tagkönyvet adtak ki. Ez 1948. április 2-án kelt, s az MKP (majd a tagbélyeg tanúsága szerint júniustól MDP) főtitkára, Rákosi Mátyás írta alá. Itt már szerepel a fent említett rovat, de ez az én tagkönyvemben nincsen kitöltve. Ez nem tűnik fel, hiszen akkor nem is tartottam fontosnak. Az ellenforradalom leverése után, 1957. december 14-i keltezéssel újabb tagkönyvet kaptunk. Ebben már az szerepel, hogy a munkásmogalomban részt vesz 1918 óta. Aztán ez így maradt, s valamennyi későbbi tagkönyvembe ez a dátum került. Történik egyszer, az 1960-as évek vége felé, amikor ismét tagkönyvcsere volt, hogy X elvtárs azt mondja tréfásan: régebben még hasra ütéssel is be lehetett mondani a munkásmozgalomban való részvétel idejét. Igaz, hogy a megjegyzés nem nekem szólt, hiszen ismertek, de akkor is sértő volt. Ez a kis epizód hívta fel a figyelmemet arra, hogy én nem 1918-tól, hanem 1917-től veszek részt a munkás-

mozgalomban, hiszen akkor léptem be Tomszkban a Vörös Gárdába, illetve a pártba. A fiatal szovjethatalom védelmében ekkortól vettem részt fegyveresen. Mivel igazolványaim nem maradhattak meg, hiszen azokat hazatérésünk előtt valamennyien elégettük, egyetlen lehetőségem maradt: föllelni és találkozni olyan egykori harcostársakkal, akikkel együtt voltam a tomszki táborban vagy valamelyik más területen. Orosz elvtárs Tokajban lakott, így természetes, hogy őt bármikor elérhettem, egyébként is hazatérésünk után sokat dolgoztunk együtt, haláláig nagyon jó barátságban voltunk.

A véletlen jött segítségemre. Egyik alkalommal nézzük a televízió műsorát, ahol bemutattak egy elvtársat, akit azonnal megismertem. Csapó Pál volt, s ekkor 92 éves. Ő is harcolt a szovjethatalom védelmében. Így is mutatták be. Azonnal felugrottam, hogy én Csapó elvtársat ismerem. Most már csak a pontos lakcímét kellett megtudnom. Mondom a lányomnak: fogjál tollat, most azonnal levelet írunk a televíziónak. Igaz-e az – kérdeztem, –, hogy az a Csapó Pál, aki ekkor és ekkor szerepelt a televízióban, azonos azzal, aki a tomszki táborban volt, s az internacionalisták között ekkor és ekkor harcolt a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban? Ha igen, kérem, értesítsenek, mert az nagy örömet szerezne nekem. De főleg a címét írják meg, mert én azt nem tudom, s mivel Csapó elvtárssal együtt harcoltam, nagyon szeretném felkeresni!

Talán két-három nap telt el, s érkezett a válaszlevél, amelyből megtudtam, hogy valóban ő az, s Orosházán él a Kutasi utca 5. szám alatt.

– Akkor én megyek – mondtam otthon –, felkeresem az öreget. Viszek neki még egy kis bort is, jó lesz elbeszélgetni, felidézni az emlékeket.

A fiam, aki ekkor Nyíregyházán szolgált századosi rangban századparancsnokként, azonnal mellém szegődött, hogy majd ő kocsival elvisz. Neki

is van ott ismerőse, akivel a tiszti iskolában együtt járt, legalább felkeresi, beszélget ő is egy kicsit.

Mentünk a pártbizottságra meg a rendőrségre Orosházán, nagyon készségesen eligazítottak, elmondtak mindent. Mikor mentünk az utcába, vén fejemmel olyan izgalom vett rajtam erőt, amit alig lehet leírni. Rettenetesen vártam a találkozást. Csapó elvtárs akkor, amikor találkoztunk, kubikos volt, szép sodrott bajuszú, kemény kötésű ember. Volt korkülönbség közöttünk elég nagy, így indokolt volt, hogy engem mindig kisöcsémnek szólított.

Belépünk a kapun, egy idősebb asszony takarít éppen az udvaron. Kérdeztem, hogy ez-e a Csapó elvtárs háza? Azt mondja, hogy igen. Él-e még, meg ha igen, hogy érzi magát, mert én messziről jöttem, szeretnék vele nagyon találkozni. Él még – mondja –, de már többet fekszik, mint amennyit fent van. Most fogom készíteni neki a reggelit, várjon.

– Tessék neki szólni előtte, mert mondom, hogy régi ismerőse keresi, szeretnék vele azonnal beszélni.

– Ha igen, hát tessék maradni. Segítek neki felöltözködni, aztán majd jön.

Mi vártunk odakint. Aztán egyszer csak megjelenik az ajtóban, de már csaknem teljesen kopasz volt, imitt-amott volt haja, mint Szent Antalnak.

– Ne mozdulj! – kiáltottam rá rögtön. – A tomszki internacionalisták körülzártak.

Erre aztán felfigyelt, de még nem ismert meg. Hogyan is ismerhetett volna, fél évszázad elteltével.

No – gondoltam –, segítek én neked, Csapó elvtárs!

– Hát a kisöcsédet nem ismered meg? Eddig tartott az egész?

– Mindjárt, mindjárt! Jaj, te vagy az! – mondta, s láttam, hogy most már minden rendben van.

Nevemen szólított mindjárt, aztán egymásnak estünk. A fiam csak állt és nézett. Nem szólt semmit. Gondolom, el sem tudta képzelni, hogyan lehet az, hogy két öregember így összeölelkezve sír. Aztán, amikor megnyugodtunk, egy kicsit kifújtuk magunkat, bementünk, hozzákezdtünk beszélgetni. Láttam, hogy Csapó elvtárs nagyon gyenge lábakon áll. Az idő, a kor kezdte letiporni a lábáról. Így aztán mindjárt vidámabb hangra kapcsoltam én is:

– Ne gatyázz már! Állj talpra! A puskát meg kell fogni megint! Hogyan hagyhatod így el magad?!

– Jó, jó! Te könnyen beszélsz, de felettem már elment az idő. Te hogy bírod magad?

– Látod, megvagyok, harcra készen! De ne beszélj nekem, mert te sem vagy még öreg.

Kortyolgattunk, beszélgettünk. Felelevenítettük a régi emlékeket, láttam, visszatér bele az élet. Mondom neki, hogy véletlenül akadtam rá, a televízión keresztül, de nemcsak azért jöttem, hogy lássam, mert van más dolog is.

– Ki vele hát, Bán elvtárs!

– Kéne nekem tőled egy papír, egy igazolás féle hogy együtt harcoltunk. Neked van ilyen? Van papírod arról, hogy internacionalista vagy?

– Nincs! Tudod, hogy hazafelé nem tarthattunk meg magunknál igazolványt!

– Tudom!

– Hát akkor azt is tudod, hogy nekem sincs ilyen igazolványom.

– Ha leírom az életrajzomat, meg ha valahol kérdezik, elmondom, hogy hol, merre jártunk, mit csináltunk, de papír az nincsen róla. Igazoljuk egymásnak, hogy együtt voltunk.

Mondja a fiam, hogy menjünk fel mind a hárman a pártbizottságra, s ott tanúk jelenlétében készítsünk erről hivatalos feljegyzést. Így történt, s ott készült a következő írás:

„Nyilatkozat

Alulírott Csapó Pál, Orosháza, Kutasi utca 5. szám alatti lakos Bán János, Tokaj, Ady E. utca 2 sz., Orosz Ferenc szintén tokaji lakosokkal Tomszkban találkoztunk és sok keserű kenyeret ettünk. Amikor a forradalom kitört, beálltunk a Vörös Gárdába és segítettük annak szervezését, Münnich Ferenc elvtárs vezetésével. Amikor a Vörös Gárdát megszerveztük Tomszkban, Münnich elvtársat felismerték az orosz elvtársak és iskolára küldték. Ennek elvégzése után Münnich elvtárs hadsereget irányított, illetve vezetett. Harcoltunk 1917-ben a fehérek ellen, akkor a Vörös Hadsereg még nem volt meg. Mint rendfenntartó erő tevékenykedtünk, nem sokan voltunk, mert a többi elvtárs Irkutszkban dolgozott, illetve harcolt a fehérek ellen. Tomszkban hajóra szálltunk és Tyumenbe mentünk. Majd Jekatyerinburgba, a későbbi Szverdlovszkba, illetve ahhoz nem messzire ellenforradalmár bandát vertünk szét. Harcoltunk Ufánál és Permnél, szintén a fehérek ellen. Én 1918-ban hazakerültem, Bán elvtárs 1919-ben, Orosz elvtárs pedig 1921-ben. Azon tevékenykedtünk, hogy a vörösgárdistákkal együtt a fehéreket szétverjük. Fenti nyilatkozatom a valóságnak megfelel.

Orosháza, 1967. szeptember 11.

Csapó Pál
Orosháza, Kutasi u. 5.

Ezen nyilatkozat az MSZMP Orosházi Városi Pártbizottságon hangzott el. Csapó Pál elvtársat mint internacionalistát tartjuk nyilván, aki 1917-ben részt vett a Szovjetunióban a fehérek elleni harcban.

Orosháza, 1967. szeptember 11.

Tarján József
vb-titkár."

Elkészült hát az igazolás, el is búcsúztunk szépen egymástól. Nem sokkal később aztán hallottam, hogy meghalt, de előtte megkapta a Vörös Csillag Érdemrendet. Ezzel egy időben kaptam meg én is a Harci Szolgálatért Érdemérmet.

Egyszóval azt szerettem volna, hogyha 1917-től papírokkal tudom igazolni folyamatos párttagságomat. A munkásmozgalomban való részvételemet elismerték, de a párttagságommal, annak időpontjával akadtak problémák. A párttagságomat ugyanis csak 1945. január 1-től, az MKP-be való belépésem idejétől ismerték el. Így a következő évben, 1968-ban két elvtársamhoz fordultam, hogy igazolják a szociáldemokrata párt tokaji szervezetének megszervezésében végzett munkámat, s azt, hogy én ettől kezdve folyamatosan végeztem pártmunkát.

Az igazolásokhoz csatoltam egy kérvényt, hogy párttagságom kezdetének írásban is fogadják el az 1930-as évet. Az elutasító válasz nem sokkal később, 1968. szeptember 19-én meg is érkezett. A döntés indoklása úgy szólt, hogy az igazolások tanúskodnak ugyan 1930-as tevékenységemről, a tokaji SZDP-szervezet megalakításáért végzett munkámról, ám nem derül ki belőlük párttagságom folyamatos volta.

A levelet tehát megkaptam, s ha bármikor kezembe kerül vagy ha rágondolok, azonnal lelkiismert-furdalást érzek. Én a munkámat elvégeztem, a rám bízott feladatokat pedig igyekeztem mindenkor legjobb tudásom szerint végrehajtani. Hogy ezt elismerik-e vagy mikortól ismerik el, az már szinte formális dolog. És ennek igazolását, ennek bizonyítását az idő hozta meg, hiszen munkámat elismerték, amelyet kitüntetéseim korábban emlegetett sora is bizonyít.

Életem egy másik érdekes epizódja szintén ehhez a témakörhöz kapcsolódik. 1976-ban a Hadtörténeti Intézet és Múzeummal váltottam levelet.

A válaszlevélben azt kérték, írjam le életem történetét. Ez az én koromban már nehéznek bizonyult, s inkább arra vállalkoztam, hogy fölmegyek, s mindazt, amit tudok, elmondom szóban. A Hadtörténeti Múzeumban az akkor őrnagyi rangban levő Józsa elvtárs fogadott. Nagyon kellemes beszélgetés volt, visszaemlékezéseimet magnetofonszalagra rögzítette. Nem is kérdezett közbe, folyamatosan tudtam beszélni. Amikor ez megtörtént, kiment a szobából, s kis idő múlva visszatért egy fényképpel a kezében. Azt kérdezi, hogy kit ismerek fel a képen levő személyek közül.

– No csak, no! – gondoltam rögtön –, ez most engem ellenőrizni akar. Meg akar fogni. Igaza van, mert ha nem voltam ott, akkor mit beszélek itt össze.

Nézem a képet, nehéz volt, mert félhomály volt a szobában, meg egy régi elsárgult fénykép volt, amit a kezembe adott. Mentem az ablakhoz, nézem, figyelem az alakokat.

– Úgy látom – mondom neki kis idő múlva –, hogy ez 1917-ben készülhetett Tomszkban.

– Így igaz, rendben van – mondja Józsa elvtárs. – Próbáljon legalább három személyt felismerni a képen láthatók közül.

Nézem tovább, de elég nehezen ment. Mindenesetre olyan jellegzetes arcuk volt meg tartásuk, hogy felismertem Rabinovits elvtársat, meg Kun Béla elvtársat. Ennyi elég is volt. Aztán még egy kicsit elbeszélgettünk Józsa elvtárssal, eljöttem, de a visszaemlékezéseim ott maradtak. Nem sokkal később aztán kaptam egy levelet, amelyben a következő állt:

„Igazolás

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Parancsnoksága igazolja, hogy id. Bán János (szül.: 1897. Gáva) elvtárs, 1917–1919. években internacionalista

vöröskatonaként részt vett a Szovjetunió polgárháborújában.

Fenti igazolást nevezett elvtárs kérelmére, a Harci Érdemekért Érdemérem Zs. 3256 604. sz. szovjet kitüntetés, valamint részletes visszaemlékezése alapján állítottuk ki.

Budapest, 1976. június 16.

Dr. Papp Tibor alez.
levéltárparancsnok"

Ez igazán nagy élmény és nagy megtiszteltetés volt. Lehet, hogy ennek is szerepe volt az 1977-es kitüntetésemben, amikor megkaptam a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatát.

Visszaemlékezésemben talán külön fejezetet érdemelne a régi harcostársakról való megemlékezés. Így Enyedi Lajosról, akinek veje volt a sokszor emlegetett Lefler György, vagy a bányász Ott Jánosról, aki szintén ismert kommunista volt Tokajban. Ő itt is halt meg 7–8 éve. Méltatlanul elfelejtettnek tűnik Brezovcsik Pál, aki a termelőszövetkezeti mozgalomban is nagy szerepet játszott. Ő sem tud már visszaemlékezni a felszabadulás utáni évekre, hiszen néhány évvel ezelőtt meghalt. Hasonlóan jeles személyiség volt Harsányi elvtárs. Róla is szó esett, 3–4 éve halt meg. Tevékenysége feledésbe merült, s így halt meg az emlegetett Kolenkó József vagy Varju István. Nagy idők emlékeit vitte a sírba magával Orosz elvtárs, aki nemcsak harcostársam volt, hanem igaz jó barátom is.

A nevekre, az eseményekre, a kidőlő elvtársakra gondolva vetődik fel bennem az a kérdés, hogy a történelemmel lépést tartanak-e a történészek? Nem múlik-e el valami nyomtalanul, nem kellene-e időnként csak egy pillanatra, egy rövid beszélgetés erejéig megállítani a történelem nagy óráját?

Nemcsak másokat kell nevelni: az ember saját családjáért is felelős

Ha végigtekintek az életemen, vagy ha ezt más teszi, az is látja: ahol küzdeni kellett és ahová a párt küldött vagy hívott, én mindenütt ott voltam. Szívesen vállaltam minden feladatot, minden megbízatást. A hosszú idő alatt nagyon sok tapasztalatot szereztem. Ezért is volt, ha valahol, valakinek tudtam újat mondani vagy volt véleményem, azt soha nem rejtettem véka alá. Amíg élek és amíg tudok, én teszek a pártért, a fiatalság rendszerhű neveléséért. Természetesen, hogy így neveltem – hiszen nem is nevelhettem másként – a családomat is.

Hű társam, biztos támaszom és végtelenül türelmes segítőm volt jóban és rosszban – sajnos, több rosszban, mint jóban –, öt gyermekünk felnevelésében, tisztességes szárnyra bocsátásukban, mozgalmi munkám segítésében, a megélhetési szükség előteremtésében feleségem. A felszabadulás előtt a harmados föld művelése mellett mosni és takarítani járt. Pedánsan, tisztán tartotta a szegényes családi otthont. A pedagógusok mindig példaképül állították a többi szülő elé, hogy öt gyermekét jól neveli, azok mind jól tanulnak, ha szegényes is a ruhájuk, az mindig tiszta és foltozott, nem rongyos. Gyermekeink a legnehezebb időkben jártak iskolába, amikor a háború dúlt s a megélhetés nagyon nehéz volt. A felszabadulás utáni évek is nagyon nehezek voltak szépszámú családunknak. A felszabadulás évében gyermekeim közül Mariska 15, Jani 14, Gyurka 12, Annuska 9 és Feri 5 éves volt. Nyugodtan mondhatom, hogy a felszabadulás utáni másfél évtized sem volt számára sokkal könnyebb.

Csak ez már azért minőségében más volt, mint a korábbi időszak. Én el voltam foglalva a pártmunkával, a tásadalmi-mozgalmi tevékenységgel, majd 1946-ban még azzal is nehezítettem munkáját, hogy megműtöttek, kétharmad részét csonkolták a gyomromnak, s komoly fizikai munkát évekig nem tudtam végezni. A földosztásnál juttatott szántóföld és szőlő művelése így jobbára rámaradt, s az iskola mellett a két nagyobb fiamra.

A felszabadulás után a feleségem már nem járt mosni és éhbérért takarítani, így felszabadult idejét – ha még ilyen maradhatott, s ennek maradni kellett – a pártmunkában és a nőmozgalomban töltötte. Az MKP-nek 1945-től volt tagja, de emellett vezetőségi funkciót töltött be az MNDSZ-ben is. 1977-ben bekövetkezett haláláig motorja, lelke volt a családnak. Sokat dolgozott, gürcölt, szenvedett életében, de halála utolsó pillanatáig talpon volt. Betegségét is életében megszokott keménységgel tűrte és viselte el. Hetvenöt évesen egyik pillanatról a másikra halt meg, hasi rákos daganat és szívelégtelenség következtében. Örökké fájlalom, hogy nem lehettem mellette halála pillanatában.

Most, nyolcvannégy évesen, annyi küzdés és megpróbáltatás után az ő tiszta, hűséges életének emléke egyik éltető erőm és vigaszom, s munkám mellett persze gyermekeim, unokáim és dédunokáim.

Gyermekeink mindegyike tanult, felsőfokú képzettséget szerzett, megbecsült, jó szakemberekként illeszkednek bele társadalmunkba. Aktív közéleti emberek, valamennyien párttagok, pártunk vezető testületeinek valamilyen szintű funkcióviselői.

Mariska 1930-ban született, s a négy polgári elvégzése után szakérettségizett, majd az Iparművészeti Főiskola textiltervezői szakán két évet végzett. Sajnos, betegsége miatt abba kellett hagynia tanulmányait, pedig mindig kiemelkedő eredmé-

nyeket elért tanuló volt. Ő gyermekkorától kezdve csontritkulásos betegségben szenvedett, ennek következtében szinte évente tört el a lába, fizikailag teljesen leromlott. Rendkívüli akaratereje volt, ez segítette át elviselhetetlennek tűnő bajain. Mozgásában erősen korlátozott volt, mégis dolgozott, szabad idejét a kulturális-közéleti tevékenység kötötte le. Rajzai, festményei most is legszebb díszei lakásunknak. A hosszú szenvedés és gyötrődés 1973-ban gyűrte le szervezetét, s fiatalon, 42 éves korában halt meg.

Fiaim közül a legidősebb Jani, aki 1931-ben született. Ő az általános iskola elvégzése után nem tanult tovább, mert lekötött párt- és mozgalmi munkám, aztán meg jött a műtétem. A családot el kellett tartani, így aztán feleségemmel a juttatott földet és a szőlőt művelte, de megélhetésünk biztosításához még bérmunkát is kellett vállalnia. Fiatalon, 16 évesen, korengedménnyel lett párttag, majd rövidesen pártcsoportbizalmi. 1948-ban a megyei pártbizottság tiszti iskolára küldte: nem nagy kedvvel ment, mert a szőlészet-borászat szakmát szerette volna kitanulni. Jómagam és a pártvezetőség győzködésére aztán mégis bevonult. 1950-ben avatták tisztté. Munkája mellett elvégezte aztán a középiskolát, majd a törzstiszti tanfolyamot, végül a legfelső katonai iskolát, az akadémiát. Most is a néphadsereg főtisztje, az MHSZ Szabolcs-Szatmár megyei titkára.

Másik fiunk, Gyurka, 1933-ban született. Ő itt lakik velünk, a közös portára pedagóguskölcsönből épített házat. Az általános iskola elvégzése után és a szakérettségi megszerzése közben ő is sokat dolgozott – gyermekként – a juttatott földön és a szőlőben. Volt ideje a szülői házban megtanulni és megszeretni a fizikai munkát. Később elvégezte az agráregyetem gépészmérnöki karát, majd munkája közben pedagógusi képesítést is szerzett. Jelen-

leg itt tanít Tokajban a Mezőgazdasági Gépészeti Szakmunkásképző Iskolában.

Negyedik gyermekünk, Annuska 1936-ban született. Jelenleg vezető óvónő Egerben. Ott él és dolgozik tanulmányai befejezése óta. Aktív közéleti tevékenységet folytat, s ahogy én látom, igen jó érzékkel. Vb-tag, a pedagógus pártbizottság tagja. Számos kitüntetést kapott, közöttük a Munka Érdemrend ezüst fokozatát. Hosszú évek óta tagja az Országos Nőtanácsnak. A többi gyermekemhez hasonlóan ő is rendszeresen hazajár, így aztán van idő a beszélgetésre, nekem az információszerzésre meg aztán a tapasztalatok kicserélésére.

Ötödik gyermekünk, legkisebb fiunk Feri, aki 1940-ben született. Általános és középiskolai tanulmányait itt végezte Tokajban 1947 és 1959 között. Innen került Budapestre, ahol elvégezte a Műszaki Egyetem építész szakát. 1964-ben kapott diplomát, majd Egerbe, az Állami Építőipari Vállalathoz került. Munkája közben 1972–1974 között elvégezte a Magyar Építőművészek Szövetségének Mesteriskoláját. Jelenleg családjával együtt Nyíregyházán lakik, a NYIRTERV-nél dolgozik mint vállalati főépítész. Tagja ő is az MSZMP-nek, s emellett számos szakmai szervezetnek. Több ipari létesítmény, középület, iskola valósult meg tervei alapján. Kiemelkedő munkái közé tartozik a nyíregyházi Megyei Művelődési Ház, a mátészalkai tanácsháza, a nyírbátori Gyógypedagógiai Intézet, Nyíregyháza-Sóstón a Megyei Tanács Továbbképző Intézete, valamint Bessenyei György síremlékének és az Építők Emlékművének megtervezése.

Jó érzéssel mondhatom el és büszke vagyok arra, hogy az én szüleimnél, nálunk és a gyerekeimnél is fontos dolog volt és fontos a család, a gyermek szeretete. Minden gyermek nyugodt, kiegyensúlyozott családi életet él. Büszke vagyok kilenc unokámra és egy dédunokámra, s valameny-

nyi gyermekemtől elvárom, hogy úgy neveljék őket, mint mi: dolgos, munkáját szerető, becsületes és kitartó, megalkuvást nem ismerő, kommunista emberré.

Befejezés helyett...

Amíg élek, addig beszélek. S ameddig beszélni tudok, addig a történelemi múlt ismeretében, a jelent óvva és a jövőt féltve a szocialista társadalmi fejlődés, a megalkuvások nélküli emberi magatartás, a példamutató pártszerűség és az elvhűség érdekében emelek szót!

Jegyzetek

1. A Monarchia hadereje, ill. a haderő békelétszáma kb. 450 000 fő volt. A mozgósítás és a feltöltés után 1,5 millióra növekedett. A mozgósítás elsősorban a 22—32 év közötti korosztályt érintette. Mivel eleve kétfrontos háborúra kellett berendezkedni, Szerbia és Oroszország felé, nem maradt más hátra, mint a 21 évesek behívásával és kiképzésével létrehozni a tartalékot. Bán János utalása saját korosztályának behívására tehát nem helyi, perifelikus, hanem országos jelenség volt.

Az orosz csapatok előrenyomulásáról 1915-ben terjedő hírekkel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy már 1914. augusztus 23. és szeptember 11. között, az ún. első galíciai hadjáratban a Monarchia csapatai súlyos vereség után meghátrálásra kényszerültek, feladva Bukovinát és Galícia keleti felét. A morális következmények hasonlóan súlyosak voltak. Ezek után döntött úgy a hadvezetés, hogy 1915 elején hadjáratot indít a Kárpátokban. A kárpáti hadjárat 1915. január—április között zajlott, s az eredmény ismét vereség lett. Ezt a vereséget erőteljes s csak nagy veszteség és véráldozatok árán megállítható orosz támadás követte. Ezeknek az eseményeknek a híre terjedhetett Bán János elmondásai szerint. — Vö. *Hanák Péter (főszerk.) — Mucsi Ferenc (szerk)*: Magyarország története 1890—1918. 7/2. Budapest, 1978. 1105—1109. old. (a továbbiakban: Magyarország . . .)

2. A visszaemlékezés további részeiben világossá válik, hogy ez az 5. kassai huszárezred volt. Ezzel kapcsolatban lásd A Pallas Nagy Lexikona, X. köt. Budapest, 1895. 238—240. old.

3. Sztanyiszló — Stanislau, Bucsacs — Buczacz.

4. Bruszilov tábornok vezetésével a keleti hadszíntér közepén és déli szárnyán ekkor nagy erejű támadás kezdődött Luck városánál és délen, Okna térségében frontáttörésre, majd ezt követően további támadásra került sor. — Vö. Magyarország . . .

5. A miskolci 10. honvéd gyalogezred történetéhez lásd *Halmay Béla—Leszih Andor*: Miskolc. Magyar városok monográfiája. V. Budapest, 1929. 378—383. old. — Az alakulatról Miskolcon utcát neveztek el. Dokumentu-

mainak és harctéri naplóinak jelentős része, jó anyaggyüttese a miskolci Herman Ottó Múzeum történeti gyűjteményében található. Csupán érdekességként említhető, hogy ezek között szerepel egy olyan napló is, amely más katona tollából született, s hasonlóan mondja el azt az eseményt, amelyet Bán János is átélt.

6. A folyót Bán János következetesen Tripának nevezi. Ez pedig nem lehetett más ebben a térségben, mint a Sztipa, amely más harctéri naplókban is előfordul, azaz mostani nevén: Stypa.

7. A darnyicai fogolytáborral kapcsolatban meg kell jegyeznünk még a következőket: „A cári hatóságok magatartását a hadifoglyokkal szemben — csakúgy, mint Ausztria—Magyarországon — politikai, gazdasági és osztályszempontok határozták meg. A foglyokat a Kijev melletti darnyicai elosztóállomáson nemzetiség és rang szerint osztályozták. A Monarchiában elnyomott nemzetiségek fogságba esett képviselőit elkülönítették. Többségüket Oroszország európai részén levő táborokban helyezték el. Később önkéntes alakulatokat toboroztak soraikból a központi hatalmak ellen. A magyar, osztrák és német hadifoglyokat az uráli, szibériai, távol-keleti, turkesztáni területekre irányították. Ez egyik meghatározó motívuma lett majdani szerepüknek e tájakon... Oroszország-szerte mintegy 400 nagyobb hadifogolytábor volt." Tanúságtevők. III/A köt. 1917—1921. (Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. Magyarok a Nagy Október győzelméért, 1917—1921.) Budapest, 1977. 10. old. (A továbbiakban: Tanúságtevők.)

8. 1914—1916 között a cári Oroszországban a növekvő munkaerőhiány miatt mind több hadifoglyot igyekeztek bevonni a termelésbe. Kezdetben ez csak a szlávokra vonatkozott, de később kiterjedt az osztrákokra, magyarokra, németekre is. A soknemzetiségű, olcsó munkaerőt hadifogolyszállító szerelvények sokasága vitte az ország különböző részeibe, így a murmanszki vasútvonal építésére is. — Vö. Tanúságtevők. 11—12. old.

9. Cinga = skorbut.

10. A háborút 1904-ben a cári kormány üzente meg a japánoknak. 1905 februárjában a japánok elfoglalták Mukdent, majd a csuzimai tengeri csatában elsüllyesztették az orosz hajórajt. A belső forrongások és a forradalmi helyzet kialakulása is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Oroszország fegyverszünetet kérjen és békét kössön. — Vö. *Diószegi István:* Klasszikus diplomácia — modern hatalmi politika. Budapest, 1967. 345—346. old. — Az orosz—japán háború eseményeiről részletesebben

lásd *N. I. Noszov* (szerk.): A Szovjetunió története. I. köt. Budapest—Moszkva, 1980. 336—342. old.

A viszonylag rövid ideig tartó háború nem zárja ki annak lehetőségét, hogy japán hadifoglyok kerültek a murmanszki területekre, de erről nincs egyértelmű adatunk. Tény viszont, hogy kínai „vendégmunkások" dolgoztak nagy számban a murmanszki vasútépítésen, nem elképzelhetetlen, hogy őket tévesztették össze a japánokkal az emlékezők.

11. „1916 végén, 1917 elején az imperialista politikában együtt találjuk a háború lezárása felé tett fordulat és a végső győzelemig való folytatás irányzatát. Az a törekvés, hogy a háborút az imperialista célok minimumával befejezzék, leginkább a Monarchia és Oroszország vezető köreiben jelentkezett. 1916 őszétől 1917 nyaráig a Monarchia részéről több kezdeményezés történt a kompromisszumos béke létrehozására." Vö. Magyarország... 1146. old. — Ezek figyelembevételével érthető, hogy Bán János a tomszki tábor felé haladva már többfelé hallhatott a mielőbbi béketárgyalások megindulásáról, a béke megkötéséről. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy Bán János emlékezete a hazamenetellel és az olasz fronttal kapcsolatban 1917-re is visszavetíti mindazt, ami 1918-ra, a breszti tárgyalásokkal kezdődő folyamatra jellemző.

12. „Minden hadifogolytábor mintegy két táborra oszlott. Az egyik oldalon a szürke sorkatonatömeg (az ágyútöltelékek), a másik oldalon a tiszti, nemesi kaszt. Az előbbi a szovjethez vonzódott, a másik a különböző, úgynevezett semleges államok, vagy éppen tegnapi ellenségek, a volt Oroszország szövetségeseinek követségeit kereste fel." *Uljanov, Ivan Ivanovics:* Az októberi forradalom és a hadifoglyok. Tanúságtevők. 102—118. old..

13. *Ligeti Károly* (1890. Kiskőrös—1919. Omszk) 1916-ban esett fogságba, 1917-ben már az omszki táborban tartózkodott, ahol fontos szervezési feladatokat vállalt magára. 1917-től tagja lett az OK(b)P-nek. 1918. május—júniusban az Omszkot keletről védő internacionalista-osztag egyik parancsnoka, majd frontparancsnok. Itt esett fogságba is, sebesülten, ezt követően Kolcsakék kivégezték. — Valószínűleg egy későbbi találkozás emlékképei keverednek a Ligetivel való találkozás elmondásakor, hiszen az omszki mozgalomban csak 1917 őszétől volt szerepe Ligeti Károlynak.

14. Rabinovits József írja ezzel kapcsolatban, hogy a tábor rangidős parancsnoka 1917—1918-ban Plank ezredes

volt. *Rabinovits József*: Tomszk 1917 végén. Tanúságtevők. 55—60. old.

15. *Reiner Károly* (1888. Léva—1918. Kin állomás) az orosz fronton 1915-ben esett fogságba, majd a tomszki hadifogolytáborba került. 1917 októberétől szervezte az internacionalistákat. Kun Béla eltávozását követően a szervezet elnöke, a később kiadott *Népszava* c. lap szerkesztője, a városi tanács tagja volt. Tomszk kiürítése után az uráli—permi fronton szervezte a nemzetközi osztagokat.

16. *Lipsitz Ernő* (1896—1938) hadifogolyként a tomszki táborba került, itt ismerkedett meg Kun Bélával. 1917-ben belépett a Bolsevik Pártba. Tomszk kiürítése után részt vett a nemzetközi osztagok szervezésében, és a keleti front uráli szakaszán harcolt. 1918 júniusában a tomszki internacionalista zászlóalj parancsnoka volt Jekatyerinburg (Szverdlovszk) térségében. 1918 őszén a permi—liszvai frontszakaszon harcolt. Számos politikai funkciót töltött be. 1920 után hazatért Magyarországra, de 1922-ben letartóztatták. 1924-ben a Szovjetunió segítségével szabadult ki. Visszatért a Szovjetunióba, ahol éveken keresztül végzett gazdasági és pártmunkát. Vö. Tanúságtevők. 484. old.

17. *Szilágyi Imre* (?—1918. Tomszk) a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a tomszki hadifogoly-szervezet és a nemzetközi Vörös Gárda egyik vezetője. 1918. május végén a tajgai vasútvonal mellett kis csapatával megpróbálta fedezni Tomszk kiürítését. Ennek során osztagát megsemmisítették, ő maga is életét vesztette. Vö. Tanúságtevők. 499—500. old.

18. *Seidler Ernő* (1886. Ungvár—1940. Szovjetunió) 1915-ben esett fogságba. Tomszkba került, ahol 1917 végétől a forradalmi hadifogoly-szervezet tagja lett. 1918-ban hazatért, s részt vett a KMP megalapításában. Az első KB tagja, a katonai ügyek szervezője lett. Ausztriában, Csehszlovákiában, majd Németországban, Berlinben dolgozott. 1930-ban visszatért a Szovjetunióba. 571. old.

19. *Rabinovits József* (Ogyessza, 1884—1940. Szovjetunió) a csita-peszcsankai hadifogolytáborban volt, amikor a februári forradalom kitört. Innen Kainszk, Omszk, Tobolszk, majd Tomszk következett. Itt ismerkedett meg Kun Bélával, s egyik irányítója lett a hadifoglyokat szervező munkának. 1918-ban Omszkba került, Ligeti Károly egyik segítője lett. Harcolt az Urálban, a Jekatyerinburg környéki harcok internacionalista egységeinek egyik szervezője volt. 1918-ban hazatért Magyarországra. Tagja és egyik titkára lett a KMP-nek, a KMP KB-nak.

A Tanácsköztársaság megdöntése után letartóztatták. 1922-ben a fogolycsere-egyezmény keretében tért vissza a Szovjetunióba. Tevékenységét lásd részletesen Tanúságtevők. 53—54. old.

20. A munkás- és katonatömegek felkelése 1917 februárjában napok alatt elseperte a cári önkényuralmat. A győztes forradalom nagy reményeket ébresztett a hadifoglyokban: május elsején Tomszkban a fogoly munkások százai, sőt ezrei együtt ünnepeltek az orosz proletariátussal. Ligeti Károly és Kun Béla városi nagygyűlésen éltették a nemzetközi szolidaritást. Vö. Tanúságtevők. 12. old.

21. A beszélgetések során elhangzott Krasznojarszk, Irkutszk és Csita neve. Krasznojarszkba és Irkutszkba eljutott Bán János, de a csitai fogolytáborról csak hallott. Egyrészt utazása során, másrészt pedig úgy, hogy a tomszki táborból egy vörösgárdista alakulatot Csita környékére vezényeltek. Talán nem érdektelen e három hadifogolytáborral kapcsolatos kiegészítésünk.

Krasznojarszk: az egri Dobó István Vármúzeum legújabbkori gyűjteményében a 75.223.1. leltári szám alatt megtalálható Zádori József hadapród hadifogolynaplója. Az 504 lap terjedelmű anyag tartalmazza a hadifogolytáborban elhangzott előadások, továbbképzések szövegét, a táborban létrehozott Magyar Szövetség alapszabályait, a táborban szervezett eszperantótanfolyam anyagát. A szerző katonai beosztásából és alapállásából következően vegyes értékű az anyag, de nagy jelentőségűnek kell tartanunk az orosz cenzúra több helyen is benyomtatott pecsétjét, valamint azokat a vegyes jegyzeteket, amelyek között megtalálható egy kéziratos helyszínrajz a krasznojarszki hadifogolytáborról. Ebből kiderül, hogy a tábor kb. 10 000 „lakója" között fele-fele arányban voltak tisztek és legénységi állományúak. Osztrák, magyar, „birodalmi német" és török hadifoglyok.

Irkutszk: a miskolci Herman Ottó Múzeum történeti gyűjteménye néhány irkutszki dokumentumot őriz. (Ezek jelzete és leltári száma: HOM. HTD. 76.476. 1. 1—4.) A táborban készült, kézzel írt újságokról van szó, amelyek az 1915—1916-os eseményekről nyújtanak tájékoztatást. Hasonlóan érdekesnek kell tartanunk azt a tankönyvet, amelyet az analfabéták számára készítettek, s a betűvetésen túl alapismeretek megtanítására vállalkozott.

Csita: a kiadványok és feldolgozások a csitai tábort hasonló jelentőségűnek tartják és egy sorban említik a tomszki és omszki hadifogolytáborokkal. „Különösen az omszki, a tomszki, a csitai és az irkutszki internacionа-

lista osztagok szerepe volt jelentős, amelyek a Bajkálon túli front kötelékében harcoltak Szemjonov kozákjai ellen. A front parancsnoka, Szergej Lázó, a polgárháború hőse így vélekedett az internacionalistákról: „Jól harcoltak a nemzetköziek. Túlnyomó többségük magyar (80—85%), a többiek osztrákok, németek... Mindannyian, mint volt katonák, harci tapasztalattal rendelkeztek. A harchan lelkesek, lendületesen küzdenek. Hűek a forradalomhoz." Vö. Tanúságtevők. 23. old.

22. Erre az állapotra utalnak az alábbi sorok is: „Ekkor (tl. 1916—1917-ben) még a hadifogolyélet nem volt rossz. A diadal első »jelvényeit« egy ideig megbecsülte az ellenség. Jól tartotta őket. Körülhordozta Minszk, Pinszk, Moszkva, Nizsnyij-Novgorod, Kazány városokon, és úgy vitte őket Barnaulba. Az adófizetőknek látni kellett, hogy a háborús költségvetés »ellenértéke« és hozzátartozói lemészárlása fejében milyen »nagyszerű« eredményeket értek el." Vö. Tanúságtevők. 96. old.

Az ellátás szülte kényszerből következett inkább, hogy Bán János még 1918-ban is hasonló tapasztalatokat szerezhetett.

23. Ezzel kapcsolatban, s erre mintegy magyarázatot szolgáltatva, írja Münnich Ferenc, hogy „1917 decemberében átvettük a katonai és tiszti táborok irányítását. Első feladatunknak azt tartottuk, hogy bezárjuk a tiszti táborokat, nehogy a tisztek zavarjanak a munkában, és megnyitottuk a közkatonai táborokat. Nemsokára azonban észrevettük, hogy az őrség, amely a tiszti táborokat ellátta — főleg parasztokból, öregekből állt, a parancsnokuk egy orosz tiszt volt —, nagy szabadságot biztosít a tiszteknek, akik átjárnak a közkatonák táborába és ott ellenforradalmi, »hazafias« agitációt folytatnak ellenünk. Ekkor leváltottuk az őrséget, s helyükbe a hadifogolyokból toborzott vörösgárdistákat állítottunk". Vö. *Münnich Ferenc:* A tomszki internacionalista osztagról. Tanúságtevők. 168—179. old.

Münnich Ferencnek e témában írt visszaemlékezése a Voros Hadsereg Múzeuma mellett működő s az 1930-as évek elején alakult internacionalista Bajtársi Kör rendszeres üléseinek egyikén hangzott el.

Tekintettel arra, hogy ezt az időszakot, földrajzi értelemben ezt az utat járta végig Bán János is. Visszaemlékezéseit össze lehet vetni Münnich Ferenc írásával. A dátumok, eseményleírások, útirányok általában megegyeznek — legfeljebb más élmények kerülnek előtérbe.

A katonai és tiszti táborok irányításának átvétele egyben azt is jelentette, hogy a bolsevik tisztek egy cso-

portja elhagyta a tábort és a városban alakított ki magának szállást. Erről szól ugyan Bán János, de részleteket természetesen nem ismerhetett. Ezért minden bizonnyal érdekes Rabinovits József visszaemlékezése egy részletének idézése: „Új lakásunk a Bulvárnaja egy kis csendes villájában három szobából állott. A tisztek kilencen voltak, név szerint: Kun Béla, Jaross Béla, Reiner Károly, Szilágyi Imre, Münnich Ferenc, Seidler Ernő, Gárdi Gyula, Kaufman Ármin és Wolfinger; a legénységi állományból ketten voltunk: én és Torodkai, egy kolozsvári asztalos elvtárs... A kihelyezettek közül 10 magyar és egy osztrák volt. A magyarok valamennyien bolsevikok voltak és maradtak. Közülük hárman estek el az orosz polgárháború fegyveres harcaiban — a csehek elleni küzdelemben —: Reiner Károly, Jaross Béla, Szilágyi Imre: a negyedik, Gárdi Béla Irkutszkban, Kolcsak börtönében halt meg... A többiek — Kaufman és Wolfinger kivételével — vezető szerepet töltöttek be a magyarországi proletárdiktatúra alatt is." ***Rabinovits József:*** Id. mű, 58. old.

24. „A pártlagkönyvemben ezért szerepel, hogy a munkásmozgalomban részt vesz 1918-tól. De — ennyi idő elteltével is — valószínűbbnek látom az 1917. decemberi belépést."

25. Münnich Ferenc erről a következőket írja: „Amikor többé-kevésbé végeztünk a belső ellenforradalommal, ti. a volt cári tiszteket tömörítő, ún. frontharcosok szervezete a tomszki szovjettel szemben teljesíthetetlen követeléseket terjesztett elő, s ezért a szervezetet lefegyverezték, majd feloszlatták — a városban csak mi maradtunk (ti. a város és saját maguk fegyveres erőinek támogatására ígénybe vettek néhány egységet az anzerszki és szudzsenszki szénbányákból, de ezeket a feladat végrehajtása után visszaküldték). Március közepétől (ti. 1918) a szibériai pántközpont Irkutszkból jött utasítására egy zászlóaljat küldtünk Szemjonov atamán ellen." Münnich Ferenc ennek közvetlen folytatásaként megjegyzi: „A zászlóalj további sorsáról már szóltak az irkutszki és csitai mozgalomban részt vett elvtársak."

Figyelemreméltó Münnich Ferenc azon megjegyzése, miszerint „Ebben az időben állították fel a második zászlóaljat, melyet helyőrségi szolgálatra használtunk, középületeket és kaszárnyákat őriztünk vele, és teljes készenlétben tartottuk, mivel a nyugtalanság igen nagy volt." Vö. ***Münnich F.:*** Id. mű, 169. old.

26. „1917. december végén Kun Béla központi hívásra Petrográdba utazott. Ekkor a forradalmi csoport irányí-

tását Münnich Ferenc elvtárs vette át." Vö. *Kelemen Andor:* A tomszki hadifoglyok mozgalma, 1916—1920. Tanúságtevők. 272—280. old.). Bán János tehát úgy emlékezik, hogy a második internacionalista zászlóalj 1917 decemberében alakult meg. Münnich Ferenc viszont azt mondja, hogy a második zászlóalj felállítására csak az első elküldése után, tehát 1918 márciusában került sor. Ezt minden kétséget kizáróan Münnich Ferenc tudhatta jobban, hiszen 1917 decemberétől a tábor irányítását, a fegyveres csoportok szervezését ő vette kézbe.

27. Bán János itt nyilvánvalóan téved, s ez a későbbi elmondásaiból is kiderül. Az osztag parancsnoka a kolostor elfoglalásakor vagy nem Szilágyi Imre volt, vagy ha ő, akkor legfeljebb rálőhettek, de nem halt meg, hiszen később még vezetett egy egységet, amelynek Tomszk kiürítésének fedezése volt a célja. A két eseményről, azaz a kolostor elfoglalásáról, ill. Tomszk kiürítésének körülményeiről szükséges idéznünk Münnich Ferencet. „Május végén a csehszlovákok nyíltan felléptek a forradalom, a szovjethatalom ellen. Így aztán mind nyugat, mind kelet felé megszakadt az összeköttetésünk. Tomszk városa különösen hátrányos helyzetben volt, mivel a szibériai főútvonal Tajga állomásról induló elágazásának ez a végállomása. Ily módon a főútvonaltól 70—75 km-re voltunk. Tomszkban akkoriban nem volt rádióállomás, a távirati összeköttetés megszakadt, s így teljesen elszigetelődtünk a külvilágtól. Ebben az időszakban újabb belső lázadás tört ki a városban, de ezúttal veszélyesebb volt, mint a korábbi. (A városban mintegy 3000 leszerelt tiszt és mintegy 1000 diák lázadt fel.) Ezt a felkelést is főleg internacionalista zászlóaljunk révén sikerült felszámolni, amely elfoglalta a város melletti kolostort, a fehérgárdisták utolsó támaszpontját, ahol elbarikádozták magukat. A kapukat kézigránátokkal robbantottuk fel, megrohamoztuk és elfoglaltuk a kolostort s felszámoltuk a felkelést. Ez természetesen nem javította esélyeinket, hogy megnyerjük a tomszki kispolgárok tetszését... Kb. május 20-án Szilágyi Imre elvtárs vezetésével 50 főnyi osztagot indítottunk el a Tajga állomásra, azzal a feladattal, hogy figyeljék az ellenfél mozgását, majd visszafelé Tomszk városán kívül egyesüljenek velünk és ürítsük ki a várost. Ez a Szilágyi, az osztrák—magyar hadsereg volt tisztje, parasztfiú, szenvedélyes, becsületes és hűséges forradalmár, nem tudott belenyugodni abba, hogy megfigyelés után vissza kell vonulnia. Helytelenül, de hősiesen határozott. 50 főnyi kis csoportjával támadást indított Novonyikolajevszk irányába, de a támadás

kudarcot vallott és a csehszlovákok szétverték osztagát. Ily módon a kapu megnyílt a csehszlovákok előtt. Ezt a körülményt is figyelembe véve, május végén kiürítettük a várost." Vö. *Münnich F.*: Id. mű, 170—171. old.

28. Omszk elestének idejéről nem szól sem Rabinovits J. (Id. mű, 53—56. old.), sem Münnich F. (Id. mű, 166—179. old.), sem Kelemen A. (Id. mű, 270—280. old.). Valójában május végén rémhírek terjengtek Omszk elestéről, de ez 1918. június 9-én következett be. Vö. *Józsa—Milei:* A rendíthetetlen százezer. Budapest, 1968.

29. Az internacionalisták Tomszkot 1918. május 31-én ürítették ki. Ebben megegyezik Münnich F. és Kelemen A. véleménye is. Utóbbi írja, hogy „1918. május 31-én két felfegyverzett hajón a Tom folyón 350 fegyveres internacionalista is — akiknek élén Münnich Ferenc elvtárs állott — Tobolszk és Tyumeny felé vette útját. A magyar forradalmi csoport többi tagja a városban, pontosabban a táborban rekedt. Tanácstalanul, az ellenforradalom kénye-kedvének kitéve vártuk, hogy mikor állnak rajtunk bosszút. Ez hamarosan be is következett". *Kelemen A.*: Id. mű, 275. old.

30. Ez a vélekedés arra utal, hogy a vezetőség megtárgyalta és eldöntötte: Tomszkot ki kell üríteni, de hogy a kiürítésre pontosan mikor és milyen körülmények között kerül sor, azt szigorúan titokban tartották. Bán Jánosnak az a megállapítása, hogy a helyi bolsevikok utasítására a hajókat Münnich Ferenc készítette elő, minden bizonnyal csak későbbi ismeretszerzés eredménye lehet. Hogy a kiürítés pontos idejéről kevesen tudtak, az is bizonyítja — a hajók korlátozott befogadóképessége miatt is —, sokan rekedtek a táborban. Ezt a problémát a Bajtársi Kör korábban említett összejövetelén kérdésként is feltették Münnich Ferencnek:

„— Amikor Tomszkból visszavonultak, Ön miért nem gondoskodott arról, hogy kivonja a hadifoglyokat, és miért hagyta ott őket?

— Mi természetesen elmentünk a szervezetlen hadifoglyokhoz is, és megmondtuk nekik, hogy mi vár rájuk az ellenforradalom győzelme után, megmondtuk nekik, hogy rabszolgák lesznek, utaltunk továbbá a csehek nemzeti gyűlöletére is. Az azonban, hogy csak két gőzhajó állt rendelkezésünkre, és nem volt vasút, természetesen nagyban korlátozta az evakuáció lehetőségét . . .

— Tudja-e Ön, hogy a csehek másképp vetették fel a kérdést: kikergették a utcára azokat, akik nem akartak velük menni, és választás elé állították őket, hogy náluk szolgálnak, vagy agyonlövik őket?

— Ön tehát azt kérdezi, hogy miért nem tettünk ugyanígy? Mert ennek nem lett volna semmi értelme . . ." Vö. *Münnich F.*: Id. mű, 178—179. old.

31. Münnich Ferenc erről a következőképpen emlékezik: „. . . a gőzhajónkon elindultunk nyugat felé. Amikor az első állomáson megálltunk, fát kellett berakodnunk, mivel a gőzhajót fával fűtötték. Kíváncsiságból elmentünk a távíróállomásra, és ott — ez 24 órával Tomszkból való távozásunk után lehetett — találtunk egy távirati körlevelet. Tomszk új fehérgárdista parancsnoka utasítást adott, hogy tartóztassák fel a bolsevikok gőzhajóját . . . Mindenesetre szétvertük a távírókészüléket, és ezzel »beszüntettük az üzenetváltást« a távírón." Münnich F.: Id. mű, 171. old.

32. „Már nem emlékszem pontosan — írja Münnich Ferenc —, hogy hol, talán Narim közelében hosszabb pihenőt tartottunk, és ott megtudtuk, hogy az ottani bankban mintegy 5 millió rubel értékű arany van. Fogtam egy kis osztagot és elindultam »bankrablásra«. »Kezeket fel«, mondtam, és magamhoz vettem az egész aranykészletet, amelyet aztán átadtam az uráli szovjetszervezetnek. Nem tudtuk, miféle hatalom van Tobolszkban. Ez volt az első nagyváros, ahol jelentősebb katonai erőkre számíthattunk. Teljes készültségben közeledtünk Tobolszk felé, de ott semmiféle meghatározott hatalmat nem találtunk. A legteljesebb politikai zűrzavar uralkodott, mindenki félt mindenkitől. Elfoglaltuk a város legfontosabb pontjait, bementünk a hadifogolytáborba, nagygyűlést tartottunk, és mintegy 45 ember belépett a Vörös Gárdába. Ily módon erősítéshez jutva továbbindultunk." *Münnich F.*: Id. mű, 172. old.

A két leírás összehasonlítása azért érdekes és tanulságos, mert az eseménysort, tehát a távíró fellelését, a bankkészlet elvitelét és a hadifoglyok csatlakozását Bán János Narimba helyezi. Ezzel szemben Münnich Ferenc a három eseményt három településhez köti. (A távírót egy Tomszkhoz 24 órányira eső településre, a bank fellelését Narimba, a hadifoglyok csatlakozását pedig a lényegesen távolabb eső, Ob melletti nagyvárosba, Tobolszkba.)

33. Az eseményt Bán János Narimba, vagy a Narim előtti kikötés időszakára teszi. Narim közelében tett kikötést, hosszabb pihenést említ Münnich Ferenc is. (Vö. Münnich F.: Id. mű, 172. old.). De míg Bán János több mint hatvan év távlatából úgy emlékszik, hogy két orosz katonát vagy közéjük befurakodott provokátort végeztek ki, addig tíz év távlatából, nyilván pontosabban vissza-

emlékezve, Münnich Ferenc így mondja el: „A nyugatra való elindulás előtti utolsó éjszakán a gőzhajón forradalmi bíróság gyűlt össze négy tiszt ügyében, akik a felkelés idején kerültek a kezünkbe, és átadtuk őket a forradalmi törvényszéknek. Ez a forradalmi törvényszék tízévi szabadságvesztésre ítélte a tiszteket, de mert Tomszkban már legfeljebb csak néhány órát maradhattunk, megállapodtunk abban, hogy ennyi büntetés túl kevés lesz a fehérgárdistáknak, és ezért a forradalmi törvényszék új ítélete után a folyó partján agyonlőttük őket." Vö. Id. mű. 171. old.

Természetesen elképzelhető azt is, hogy két külön eseményről van szó. Az egyik Münnich Ferenc, a másik Bán János visszaemlékezéséből maradt ki. Tekintettel arra, hogy Bán János Tomszkból való eljövetelük utolsó éjszakáján a tyurma, azaz a börtön mellett teljesített szolgálatot, tudnia kellene az onnan elvitt és kivégzett négy tisztről. (Feltéve természetesen, hogy ott őrizték őket.)

34. Az esemény a tokaji származású és Tokajban néhány évvel ezelőtt elhunyt Magura Józsefre vonatkozik. Magura a 65-ös gyalogezred katonájaként esett hadifogságba, később Jekatyerinburg mellé került. Innen megszökött, s egy csoporttal Jekatyerinburgba jutva, vöröskatonának jelentkezett. Pap Miklós „Tokajiak a Nagy Októberi Forradalomban, a Tanácsköztársaság napjai Tokajban c., a Tokaji Helytörténeti Múzeumban nyilvántartott, 1969-ben készült kéziratának (a továbbiakban: Tokajiak . . .) 6—7. oldalán a következőket írja: „Kaptak lovat, fegyvert, ő eleinte behívókat hordott szét. Közben a laktanya parancsnoka, ahol voltak, összepaktált a fehérgárdistákkal, ezért több század vöröskatona, amelyben Bán János tokaji kommunista is szolgált, körbefogta a laktanyát, s az ott levő vöröskatonáknak, akik hűek maradtak, parancsnokot kellett választani. Az ottani katonák Magurát választották parancsnokká. Az volt a feladatuk, hogy a környék 14 községében az ellenforradalmi erőket számolják fel. A Liszva környéki harcokban ismerkedett meg Münnich Ferenccel; ezen a településen később városparancsnok lett. Ebben a körzetben ismerkedett meg az I. internacionalista lovassági divízióval, amelynek kötelékében szolgált ekkor a szintén tokaji származású Orosz Ferenc is. Magura József a Magyar Tanácsköztársaság kitörésének hírére írásban kért engedélyt, hogy hazatérhessenek. Az engedélyt megkapták, s így 14 szekérrel eljutottak Moszkváig. Innen Lengyelországon keresztül tértek haza 1919-ben (június-

ban) Bodrogkeresztúrban teljesített szolgálatot, majd visszatért Tokajba. A Nagy Októberi Szocialista Forradalomban kifejtett tevékenységéért a felszabadulás után több kitüntetésben részesült."

35. Tomszktól Jekatyerinburgig Münnich Ferenc együtt ment az osztaggal, azaz Tyumenyből egy nappal korábban indult, s csak úgy követte az egység. Itt kapták a parancsot, hogy az általa vezetett egység induljon a felkelt kulákok ellen Nyevjanszkba. „Ekkor megváltam az osztagtól — írja —, amelynek parancsnokává Lipsic elvtársat nevezték ki. Körülbelül június 14-én, Reiner és Azon elvtársakkal együtt a jekatyerinburgi párt- és szovjetszervezetek utasítására Permbe mentünk, hogy az urálli központ megbízásából vörösgárdistákat toborozzunk a permi kormányzóság hadifogolytáboraiból." *Münnich F.:* Id. mű, 172. old.

36. 1917. március 2-án a cár lemondásra kényszerült, de ezzel egy időben G. J. Lvov herceget kinevezte az Ideiglenes Kormány miniszterelnökének. Ez a monarchia megmentésére irányuló kísérlet volt. A kormány tagjai, Kerenszkijt kivéve, valamennyien a nagytőke és a kapitalizálódás útjára lépett földbirtokosok képviselői voltak. A nép követelése miatt a február végi, március eleji ún. második forradalmi hullám hatására az Ideiglenes Kormánynak jóvá kellett hagyni a cári család letartóztatását és Cárszkoje Szelóban való őrzésüket. Július 8-tól Kerenszkij lett az Ideiglenes Kormány miniszterelnöke, s július 31-én ő szállíttotta el a cári családot a tobolszki kormányzóságba. Ezzel egyrészt védte őket a nép haragjától, másrészt azt akarta biztosítani, hogy a Romanovokat csak az ő irányzata használhassa fel. A cári család tagjait 1918 áprilisáig őrizték Tobolszkban, s ekkor indították őket Jekatyerinburgba. „A menet, Miklós utolsó menete, közvetlenül az olvadás előtt indult el a sáros utakon." Helyzetükről Szverdlov 1918. május 9-én tájékoztatta a Népbiztosok Tanácsát.

„A Jekatyerinburgot közvetlenül veszéllyel fenyegető intervenció és polgárháború volt az, amelynek egyik rohama itt már-már megkaparintotta magának, majdhogynem egészen magához vonzotta-szóktette a lázasan keresett, de nem talált lobogót, a tekintélyes vezért — éspedig a cár képében. A teljhatalommal felruházott uráli területi szovjet nem vállalhatta ennek felelősségét... Az egész országban felágaskodó külföldi beavatkozás és ellenforradalmi hullám volt tehát a döntő erő, amely 1918. július 17-én meghúzta a jekatyerinburgi csekisták fegyvereinek ravaszát." Vö. *Dolmányos István:* Ragyogó Ok-

tóber. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom története. Budapest, 1979. 570—580. old.

37. A belső ellenforradalom és a külföldi intervenció kérdéséhez, az ellenük vívott harchoz lásd részletesen A Szovjetunió története. II. köt. 2. fejezetét: „A szovjetköztársaságok harca a külföldi intervenció és a belső ellenforradalom ellen (1918—1920)" (71—115. old.).

Itt kell megjegyeznünk, hogy a fiatal szovjetállam katonai szervezete a kezdeti hónapokban a Vörös Gárda alakulataira épült. 1918. január 15-én a Népbiztosok Tanácsa rendeletet hozott a Munkás—Paraszt Vörös Hadsereg megalakításáról, január 29-én pedig megjelent a rendelet a Vörös Flotta létrehozásáról. A hadsereget és a flottát 1918 nyaráig az önkéntesség elve alapján töltötték fel, ettől kezdve — az V. összoroszországi szovjetkongresszus határozata alapján — bevezették a hadkötelezettséget. A Vörös Hadsereg létszáma 1918 végén már megközelítőleg egymillió főre rúgott, s 12 tábori hadseregből, 42 lövész- és 3 lovashadosztályból állt. (Vö. A Szovjetunió története. II. köt. 55., 86., 89. old.). Az internacionalista alakulatok, a vörösgárdista egységek szerepét és tevékenységét ennek fényében kell értelmeznünk és értékelnünk. Tevékenységükben, harcaik szervezettségében megkülönböztethető az 1918 nyarán terjedő, s az 1918 nyarától kezdődő időszak.

38. Reiner Károly halálának körülményeiről Münnich Ferenc a következőket írja: „Ebben a minőségemben (ti. frontszakaszparancsnok volt) hozzám tartozott egy orosz zászlóalj, egy lovasszázad és a nemzetközi zászlóalj." Ez utóbbi állományában nemcsak osztrák—magyar, hanem kínai, orosz, kozák forradalmárok is voltak. (Közöttük természetesen Bán János egysége is.) „A frontszakasz központja Mjahkij Kim faluban volt. Hívattak, hogy megbeszéljék velem a várható támadást, és egyidejűleg át kellett adnom a parancsnokságot Jaross elvtársnak. Ebben az időben Reiner elvtárs, a toborzóbiztos szintén megérkezett a frontra. Én lovasok kíséretében jöttem az állomásra, Reiner elvtárs és Jaross elvtárs, továbbá egy Schwarcz nevű budapesti nyomdász szánkón jött utánunk. Az út erdőn keresztül vezetett, ott találkoztunk felderítőinkkel, és felhívtuk a figyelmüket arra, hogy elvtársaink nem értek oda. Később megtudtuk, hogy egy csehszlovák őrség, aki bennünket átengedett, mivel puskáink lövésre készen álltak, látván, hogy elvtársaink nyugodtan mennek a szánon, elfogták és agyonlőtték őket. Sok dokumentum volt náluk, főleg Reiner elvtársnál, aki nagyon szerette az iratokat, és nagyon sokféle

mandátum volt nála." *Münnich F.:* Id. mű, 176—177. old.

Az emlékképek összemosódásáról van szó, hiszen az esemény valóban megtörtént, de erre nem kerülhetett sor Cseljabinszk térségében, hiszen sem Reiner K., sem a tomszki osztag nem járt arra. Az esemény 1918 novemberében a liszvai frontszakaszon történt, ahogyan azt a kapcsolatos irodalom s főleg az előzőekben idézett Münnich-visszaemlékezés is jól tükrözi.

39. „Radinczky Györggyel való tokaji beszélgetésem után jó ideig féltem, hogy nem fog-e beárulni, feljelenteni. De nem tette. Mondtam is neki:

— Látod, milyen hibát követtél el, Gyuri bácsi?

— Hát azok is ígértek mindenfélét — mondja ő.

— A különbség persze „csak" annyi volt, hogy amit mi ígértünk, azt be is tartottuk. Ha te is a mi oldalunkon álltál volna akkor, meg sokan mások is — ott is meg idehaza is —, lehet, hogy nem verik le a Magyar Tanácsköztársaságot!

— Hát, ha tudtam volna! De akkor még sejteni sem lehetett ilyesmit.

Végül is: az volt a baja nemcsak neki, hanem sok mindenkinek is ugyanakkor, hogy nem hitt a mi igazságos harcunkban."

40. „Miután a fehérek 1918 decemberében elfoglalták Perm városát, zászlóaljunkból csak szánalmas maradványok maradtak. Azok az elvtársak, akik még zászlóaljunkban voltak, más osztagokhoz kerültek. A Tomszk városában megszervezett tomszki osztag, amely sok harcban vett részt az ellenforradalom ellen, kb. 1919 januárjában megszűnt létezni." Vö. *Münnich F.:* Id. mű, 177. old.

41. Bán János elbeszélése ezen a részen pontatlan, hiszen Rabinovits József 1922-ben, Kun Béla 1920-ban, Münnich Ferenc 1922-ben tért vissza a Szovjetunióba.

42. A tokaji gyufagyár, azaz a Tiszavidéki Gyufagyár 1900 körül jött létre. Alapításakor a tokaji és a rakamazi munkások mellett főleg lengyelek dolgoztak benne. Vezetését Grósz Izrael és három fia végezte. Ez a gyár megszűnt, s helyén 1912-ben új üzem kezdte meg működését, de már nem a szűk városi környezetben, hanem Kistokajban. A gyár Lengyelországból kapta gépeit, s kb. 20—25 embert foglalkoztatott. Az üzem kapacitása a háború körüli években kb. 18 000—20 000 doboz, kén- és foszformentes, ún. svéd gyufa volt. Az 1920-as években, a gazdasági válság előtti időszakban a munkáslétszám már megközelítette a 100 főt. A gyárat az 1920-as évek végén egy svéd konszern képviselője megvásárolta, de

korábbi tulajdonosa, Grósz Izrael továbbra is bérelhette megszűnéséig, amelyre az 1930-as évek elején került sor. A gyufagyár épületének utolsó maradványait 1946-ban bontották le.

A tokaji gyufagyár történetéhez Antalóczy András gyári üzemlakatos gépész visszaemlékezései alapján Pap Miklós múzeumvezető szolgáltatott adatokat.

43. „Tokajban nem voltak nagybirtokosok, sőt még középbirtokosok is csak kevesen, a földek 80%-a mégis a dzsentrik, urak, szerzetesrendek, tisztviselők és jó módú polgárok kezében összpontosult. Nagyobb szőlőbirtokosok Tokajban a Dessewffyek, Tiszák, Telekiek, Szirmayak, a Vay és a Vecsey-Oláh családok voltak, valamint a Jászóvári Premontreiek." Vö. *Pap Miklós:* Adalékok Tokaj legújabbkori történetéhez. Borsodi Történelmi Évkönyv. V. köt. Miskolc 1976. 85—118. old.

44. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1842—1963 (Miskolc, 1964. Összeállította: Füllöp Attila) szerint ilyen lap a címben feltüntetett időhatárok között területünkön nem jelent meg. Sárospataki, sátoraljaújhelyi vagy tokaji nyomdatermékek természetesen kézen forogtak. Egyébként ezt a szöveget nagyon sok korabeli lapban lehetett volna olvasni. Így elsősorban az országos terjesztésű Gömbös-lapra gondolunk.

45. A párt helyi szervezete 1918-as megalakulásával kapcsolatos dokumetumok, kéziratos feldolgozások megtalálhatók a tokaji Helytörténeti Múzeum kézirattárában. Így Dörfflein János direktóriumi elnök, Kolláth Mihály és Éles Sámuel direktóriumi tagok visszaemlékezései is. (Múzeumi jelzete: THMA. T. 8.)

46. A tokaji direktórium tagjai: Dörfflein János (elnök), Varjú István, dr. Forgách Lajos és neje, sz. Friedmann Sára, Szabó János, Éles Sámuel, Duhari István (tagok). A munkástanács tagjai a következők voltak: Szvirida László, Blonszky József, Kolláth Mihály, Kulcsár József, Enyedi Lajos, dr. Vértes Gábor, Káposzta József, Mondzák Lajos, Felhér Ferenc, Bondi Gyula és Halász Endre. Vö. *Pap M.:* Adalékok... 89. old.

47. *Enyedi Lajos* Tokaj II. kerületében, a Malom utcában lakott. Háborúellenes magatartása miatt sokszor került összetűzésbe a csendőrséggel. Szalkasitsék több alkalommal eljártak érdekében. Egyik megveretését a Szociáldemokrata Párt lapja is megírta, amiért Enyedi Lajos részese lett egy sajtópernek. Az ezzel kapcsolatos iratokat, leveleket a tokaji helytörténeti gyűjtemény őrzi. Zalaegerszegen — ahová internálták — tábori kertész

lett, de ott is szervezkedett, éhségsztrájkot kezdeményezett. Tokajban halt meg. Leszármazottjai jelenleg is Tokajban élnek, s számos dokumentumot őriznek Enyedi Lajosról. Pap Miklós szóbeli közlése.

48. Az *Éles Sámuel*re vonatkozó adatok ellentmondásosak, születésének és halálának pontos ideje elmosódik a köztudatban. Munkájára, tevékenységére sokan emlékeznek, de kevés olyan dokumentummal rendelkezünk, amely lehetővé tenné élettörténetének pontos lejegyzését.

49. *Orosz Ferenc* (1896—1979) nemcsak a szovjethatalom védelmében küzdött, hanem itthon is minden tevékenységével a szocializmus ügyét szolgálta. Tarnopol mellett esett hadifogságba, majd közvetlenül Jekatyerinburgba került. Rövid lágeri tartózkodás után a helyi gyárba jelentkezett munkára. A NOSZF kitöréséig itt dolgozott. A forradalom hírére belépett a gyári Vörös Gárdába, majd a megalakuló I. internacionalista lovasságú divíziónak (3 lovas század, 1 géppuskás osztag, 1 uteg) lett a tagja. Jekatyerinburg után harcolt Cseljabinszkban, Oremburgban. 1918-ban belépett az orosz komunista pártba. Harcolt Tyumeny, Omszk, Tomszk, Irkutszk környékén, az Irtis folyó vidékén, majd Perm város körzetében. Az urálli harcok során századparancsnok volt. 1920 végén a divízió politikai biztosa lett. Alakulata 1921. május 16-án leszerelt Tambovban, s ezt követően politikai oktató feladatokat vállalt. 1921. június 6-án a moszkvai magyar pártiskolára került. Július végén itt találkozott Kun Bélával. A pártiskola elvégzése után hazatérő csoportjukat Lenin és Kun Béla búcsúztatta. 1921. október 8—9-én érkezett a csóti szűrőtáborba, 28 napi vizsgálat után engedték el, s így tért vissza Tokajba A NOSZF idején végzett munkájáért a felszabadulás után több kitüntetést kapott. Lásd *Pap M.*: Tokajiak... 9—11. old. — Orosz Ferenc további tevékenységéről Bán János emlékezik. Barátok és fegyvertársak maradtak mindvégig. Halálakor munkásőr-egyenruhában Bán János mondta a búcsúbeszédet.

50. Orosz Ferenc és Bán János egymástól függetlenül emlékezik vissza arra, hogy a párt szervezését 1928-ban kezdték el, s még ebben az évben Tokaj II. kerületében, a mai Bolgárkertész utcában, az akkori Petrus-féle házban tartották meg alakuló ülésüket. A párt működésére az engedélyt viszont csak 1930-ban kérték meg. Az engedélykérésnek és az erre kapott válasznak nem sikerült nyomára bukkanni. Korábban illegális szervezetként

dolgoztak, ezért is volt gyakori a csendőrségi ellenőrzés, letartóztatás, megveretésük.

51. Enyedi Lajosnak a zalaegerszegi internáló táborban készült két emlékkönyve a tokaji múzeumba került (leltári száma: THMA. A. T. 9—10.). Az emlékkönyveket, valamint a jelentős mennyiségű család- és munkásmozgalom-történeti hagyatéki anyagot a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársai dolgozzák fel, s azt a közeljövőben önálló kötetként fogják megjelentetni.

52. Ennek a levelezésnek nem sikerült nyomára bukkanni, viszont Rónai Sándor 1932-ben kelt tájékoztatása a Szociáldemokrata Párt országos titkárságának beszámol a szociáldemokraták megyei üldözéseiről.

53. Az 1930-as években nem járhatott Szálasi Tokajban. A párt itt 1939-ben alakult meg, hivatalos helyiségük a már elbontott, ún. Káposzta-házban volt, a Tiszahíddal szemben. Szálasi az adatközlők visszaemlékezései szerint 1943 júniusában járt Tokajban, két napig tartózkodott Kiss Ernő akkori községvezetőnél. (Sárossi János, Tomasovics Gyula, Kovács Kálmán és Éles József visszaemlékezései.)

54. 1939. március 14-én Munkácsnál és Ungvárnál a magyar hadsereg határincidenst provokált, s ezt követően 15-én a még fel sem vonult magyar hadsereg megkezdte a támadást. Rövid idő alatt elértékk a lengyel határt, s így birtokba vették a Kárpátalját. Ugyanekkor vonult be a német hadsereg Prágába, s ezzel megtörtént Csehszlovákia feldarabolása. Magyarországon elindult a propagandagépezet, amely a hadsereg első fegyvertényét, a terjeszkedésnek induló országot dicsőítette. Vö. *Ránki György* (főszerk.): Magyarország története, 1918—1919. 1919—1945. Budapest, 1976. 980—982. old. (A továbbiakban: Magyarország . . .)

55. Teleki miniszterelnök megfogalmazta a Romániával szembeni területi igényt. Ez minimálisan 50 000 km^2 volt. 1940. augusztus 16-án Turnu Severinben elkezdődtek a kétoldalú tárgyalások, de augusztus 24-én meg is rekedtek. Augusztus 30-ra Bécsbe kérték a két külügyminisztert, ahol Ribbentrop és Ciano közölte Erdély — Hitler által korábban elkészített — megosztási tervét. Még ezen a napon aláírták a szerződést, amelynek értelmében 43 000 km^2 észak-erdélyi és székelyföldi terület 2,5 millió lakossal Magyarországhoz került. Ez volt a második bécsi döntés, amely Magyarország revíziós igényeinek szinte maradéktalan kielégítését jelentette.

56. Nem készültek vagy nem maradtak fenn olyan összeírások, amelyek a Tokajból bevonultatott katonákra

utalnának, így számukat csak becsléssel lehetne megállapítani. Sokat mond az is, hogy „az 1938 óta tartó állandó behívások a munkanélküliséget csökkentették ugyan, sőt bizonyos munkaerőhiány lépett fel, de ez csak látszatkonjunktúra volt. Sok családnál kiesett a kereső, hiszen 1944-ig községünkből a frontokon 60—80 ember esett el vagy került hosszú hadifogságba." *Pap M.:* Adalékok..., 102. old.

57. Erről részletesebben és pontosabban tájékoztat Pap Miklós: „A visszavonuló németek Rakamaz és Tokaj között minden átereszt, hidat, köztük a gyönyörű Erzsébet- és vasúti hidat is aláaknázták, és 26-án este (ti. 1944. október 26.) 18—19 óra között fel is robbantották." Vö. Id. mű, 104. old.

58. A németek kivonulása 1944. október 26-án este volt, a szovjet elővédcsapatok első katonái pedig 1944. november 21-én jelentek meg Tokajban.

59. Miskolc 1944. december 3-án szabadult fel, itt tehát Bán János nyilvánvalóan téved.

60. „A városban négy helyen is volt szovjet parancsnokság. Az ún. Szaszaráth-házban, a községi orvosi lakásban, a volt csendőrlaktanyában és a GPU-, a Czigányi-, a mai Almássy-féle házban. Tokaj első városparancsnoka Kolobkov főhadnagy volt, aki után Zubov hadnagy következett, sőt nagyon rövid ideig egy harmadik városparancsnok is volt, akinek neve nem ismeretes. Egyesek szerint közvetlenül a felszabadulás napjai után rövid ideig volt még egy városparancsnok, egy kapitány, aki azonban inkább a harcoló egységek parancsnoka lehetett." Vö. *Pap M.:* Adalékok..., 105—106. old.

61. „E munkához a községből 400 embert kértek volna, mivel azonban 80—90 férfit tudtak Tokajból e munkához összeszedni, a többit idegenből hozták. A híd első pilótáját a folyammérnöki hivatal medertisztító hajóiról vették le. Alig kezdtek azonban hozzá, már másnap magyar tüzérség lőtte a munkálatokat, s 3—4 ember meg is halt ennek következtében, egy szovjet tiszt is, a töltésen ágyúrepesz érte. Maga a híd kb. 6—8 hét alatt épült meg, erős jégtörő sarkantyúkkal, ennek ellenére 1946-ban a Tisza jégárja elvitte." Ugyanott, 106. old. (Pap Miklós megjegyzi továbbá, hogy az építés alatt a munkásokat a szovjet alakulatok élelmezték. Ugyanitt a szerző több tucat nevet sorol fel azok közül, akik mint helybeliek a hídépítésben részt vettek.)

62. Tokaj nagyközség képviselő-testületi jegyzőkönyvei (I. kot. [1944—1947]) szerint a községháza tanácstermébe

1944. december 21-re hívták össze a községi tanács rendkívüli közgyűlését. Ez a szovjet katonai parancsnokság felhatalmazására történt. Nem érdektelen Tokaj története szempontjából az sem, ha a közgyűlés résztvevőinek nevét felsoroljuk: Lefler Gyorgy mint a szovjet katonai parancsnokság által kirendelt községi bíró, Tóth János kirendelt kozségi rendőrparancsok, mint elnök. Rajtuk kívül Pótári István, Burcsik Gyula, Pokornyi Lajos, Gyurkó Pál, Nyesti András, Petrus István, Nyesti Lajos, Zelenák István, Bán János, Kuhár Lajos, L. Nagy Bertalan Ők voltak a tanácstagok. Rajtuk kívül hivatalból jelen volt még Várhelyi Károly kozségi jegyző. Ezen a gyűlésen megválasztották a községi elöljáróságot, azaz az első demokratikus községi tanácsot. A község bíró Lefler Gyorgy lett, a törvénybíró Németh Károly, rendőrparancsnok Tóth János, vezető jegyző Várhelyi Károly és kozellátási vezető Nyesti András.

63. Ez a ház az ún. Heidrich-féle ház volt, jelenlegi helye a mostani Hajdúk-kozben van.

64. Pap Miklós ezt a felsorolást még kiegészíti Szabó Zsigmond és Brezovcsik Pálné személyével, valamint megjegyzi, hogy ezeken kívül kb. még 15-en gyűlhettek össze. Vo. *Pap M.*: Adalékok..., 109. old

65 „A január 25-i gyűlés az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. M E. sz. rendelete alapján az ideiglenesen összehívott községi tanácsot feloszlatja, s kimondja, hogy a helyi önkormányzat biztosítása végett és helyes irányba való elindítása érdekében a nemzeti bizottságokon keresztül a társadalom minden rétegének képviseletével új képviselő-testület alakítandó. Az új testület, illetve tanács január 25-én ül össze, s ebben már Lefler Gyorgy mint járási főszolgabíró szerepel, tagjai a következők: Juhász István, Hornyák Károly, Gál Miklós, Zákány Gábor, dr. Kádár Géza, Enyedi Ilona, Wassermann Ernő, Gottfried Gáspár, Bartha Antal, Szabó Ignácz, Molnár Antal Gábor, Solymossa László, Tasnády Ferenc, Tóth András és hivatalból Németh Mihály bíró, Várhelyi Károly jegyző és Kerényi Géza községi pénztáros." Vó. Id. mű, 107. old.

66. *Földigénylő bizottság:* az 1945. évi földreform végrehajtására községenként megalakított szerv. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. sz. rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról a földreform végrehajtását az Országos Földbirtokrendező Tanácsra, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsokra és a községi földigénylő bizottságokra bízta. Feladatuk a felmérés, a számbavétel után a

felosztási terv elkészítése és a földosztás gyakorlati lebonyolítása volt. Tagjait minden községben az igénylők maguk közül választották meg. A földigénylő bizottságokat 1947 elején feloszlatták, az új birtokosok és földhöz juttatottak érdekeinek védelmét ekkor az UFOSZ vette át.

67. Az UFOSZ (Újgazdák és Földhöz Juttatottak Országos Szövetsége) a földosztásban részesült parasztság társadalmi, érdekvédelmi szervezete (1946—1948). Megalakítását az MKP kezdeményezésére az újgazdák és földhöz juttatottak 1946. március 16—17-én megtartott kongresszusán határozták el. Alakuló kongresszusa 1946. szeptember 15-én volt. A szervezet feladata az újgazdák és földhöz juttatottak érdekeinek védelme, politikai és gazdasági támogatása volt. Az 1947 elején feloszlatott földigénylő bizottságok szerepét az UFOSZ helyi szervezetei vették át.

68. 1947. december és 1948. február között az MSZDP fővárosi V. B.-a köré tömörülő baloldal a párton belüli harcot döntésre vitte. Ennek eredményeként a vezetőség jobboldali és a hozzájuk csatlakozó centrista tagjai lemondásra kényszerültek. Az 1948. márciusi kongresszus a jobboldali elemeket kizárta a pártból, és határozatában felhatalmazta a vezetőséget, hogy kezdjen tárgyalásokat az MKP vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához szükséges ideológiai, politikai és szervezeti feltételek megteremtésére. Az 1948. június 12—14-én megtartott egyesülési kongresszuson létrejött a Magyar Dolgozók Pártja.

69. A tagrevíziót az egységbizottságok hajtották végre 1948. április—május havában, először az alapszervezetekben, majd a középszintű pártszervezetekben. Ennek során eltávolították a két pártba befurakodott „idegen, ellenséges és korrupt" elemeket. (Vö. A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Budapest, 1972. 521. old.)

70. Tokajban a községi földrendező tanács 1945. március 25—26-án alakult meg a Kommunista Párt helyiségében. Az összejövetelen a Megyei Földbirtokrendező Tanács képviseletében dr. Szabó József előadó és Sátoraljaújhelyről egy magas rangú szovjet tiszt vett részt. A bizottság három napot kapott a szőlők és szántóföldek felosztására. A bizottság elnöke Engelthaler András volt, tagjai pedig: Sándor György, id. Sztahota Ferenc, Kovács József, Hornyák Lajos, Viszokai János, ifj. Sztahota Ferenc és Gőgh Gusztáv. Vö. *Pap M.*: Adalékok . . ., 113. old.

71. Marosán György ekkor még nem, csak később,

1949—1950 között volt könnyűipari miniszter. Az egyesülés után az MDP KV és PB tagja, főtitkárhelyettes és a Nagy-Budapesti Pártbizottság titkára volt. Az államosítást előkészítő ülésen tehát csak ilyen minőségében vehetett részt.

72. A DÉFOSZ (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) a FÉKOSZ és az UFOSZ egyesítésével létrehozott egységes tömegszervezet, amely 1948. december 18-tól 1952. január 19-ig, a MEDOSZ megalakulásáig működött.

73. „Vasárnap, úgy du. 5 óra körül betoppant egy kormos ember, Majercsák József — a bodrogkeresztúri tsz jelenlegi elnöke (1965-ben írja ezt a szerző) —, a traktoros a szerencsi gépállomásról, hogy: »No, emberek, mehetünk szántani«". Vö. *Pap Miklós:* A tokaji tsz megalakulása és első évei. Történelmi Évkönyv. I. köt. Miskolc, 1965. 221—236. old.

74. „Sztalhota János földművesszövetkezeti vezető is bejelentette, hogy megyei intézkedésre 10 q vetőmagot utaltak ki a szövetkezeti terményraktárból vetés céljára. A tagok a vetőmagot rögtön vállon áthordták a DÉFOSZ-ba. Mivel csávázni is kellett volna, vettek két vesszőkosarat e célra, melyből később az egyiket több éven át trattárnak használták." Vö. Id. mű, 228. old.

75. A gyújtogatás ügyében két kistokaji parasztot gyanúsítottak. R. B.-t és K. M.-et. Kihallgatták őket a debreceni népbíróságon, szabadságvesztésre is ítélték őket, de az ítélet végrehajtását felfüggesztették. Vö. Ugyanott, 229. old.

76. 1949 és 1956 között a kötelező beszolgáltatás volt a mezőgazdasági termékek állami beszerzésének fő formája. Az értékelvonásnak ez a módja sújtotta a parasztságot, sorvasztotta a termelési kedvet. A beszolgáltatási kötelezettségek teljesítését adminisztratív eszközök biztosították.

1956 novemberében a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány megszüntette a begyűjtés rendszerét és helyette a felvásárlás rendszerét vezette be.

Tartalom

Ismeretségem Bán Jánossal 5
Nehéz és fájdalmas gyermekkorom évtizedek szépítette emlékei 9
Sorozás, frontvonal, fogság – egy esztendőbe férő kitárulkozó világ 16
Ismerkedés Oroszországgal. Kijevtől Omszkig táborról táborra, hadifogolyként 20
Tomszk, 1917. április–1918. május 32
A szovjethatalom védelmében Jekatyerinburgban és környékén 51
Közel fél évtized után haza, Magyarországra 76
Egy évtizednyi vándorlás, hányattatás, keserű és fekete kenyér 82
Újjá kell szervezni Tokajban a Szociáldemokrata Pártot 96
Emlékeim a felszabadulás előtti évekből 109
Felszabadul Tokaj 118
Megalakítjuk a Magyar Kommunist Párt tokaji szervezetét 123
Földet osztunk és államosítjuk az ipari üzemeket Tokajban 131
Tokajban is meg kell szervezni a termelőszövetkezetet 152
Egy év pártmunka Mezőkövesden, egy meg Tarcalon 159
Az 1956-os ellenforradalom Tokajban – és ami ebből nekem jutott 173
Életem összekapcsolódik a munkásőrséggel, a munkásőrség történetével 182
Nem csupán a jelent kell védeni, hanem a múlt igazságát is – a jövő érdekében 192
Nemcsak másokat kell nevelni: az ember saját családjáért is felelős 200
Befejezés helyett... 205
Jegyzetek 207

Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó
A kiadásért felel: Németh M. László igazgató
Sylvester János Nyomda, Szombathely 1984/1024
Felelős vezető: Hanuszek Béla igazgató
Felelős szerkesztő: Eszes Máté
Műszaki vezető: Jordán Gusztáv
Műszaki szerkesztő: Szekeresné Sasvári Katalin
Fedélterv: Bükkösi Gábor
Terjedelem: 11,45 A/5 ív
76 (1338) Zi 895—h—8586

42,– Ft

Bán János a névtelen tízezrek és milliók közül csupán egy. „Egy" a rang és funkció nélküli közemberek, a történelem közkatonái közül. Egy azok közül, akiket a történelem erői sodortak, s akik magukat a sodrásban tudatosan is alakították. Bán János így vált hittel és meggyőződéssel átitatva megoldójává a rábízott mindenkori „kis" feladatoknak. S ezáltal nemcsak tanújává válhatott a 20. század nagy történelmi eseményeinek, hanem névtelen alakítójává is.